

IRODALMI SZEMLE

LXVII ■ 2024 ■ 6

ÁRA: 2,50 € / 1100 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 2,00 € / 900 FT

BORBÉLY SZILÁRD II.

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LXIV. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ: MIZSER ATTILA
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KORREKTOR: SZANISZLÓ TIBOR
- FŐMUNKATÁRSÁK:
CSANDA GÁBOR, GRENDEL LAJOS,
N. TÓTH ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ,
TŐZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA,
DARVASI FERENC, JUHÁSZ TIBOR,
NAGY HAJNAL CSILLA, PLONICKY TAMÁS,
SZALAY ZOLTÁN
- SZERKESZTŐSÉG:
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11
BRATISLAVA
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
- IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

LAPSZÁMUNKAT GRÉTA FEDORA HOMZOVÁ ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

GRÉTA FEDOR HOMZOVÁ a Pozsonyi Képzőművészeti Főiskola Grafika Tanszékének másodéves hallgatója. Kifejezőeszköze főleg a rajz és grafikai technikák, figurális alkotások. Alkotásaiban érzékenyen reagál a jelenlegi társadalmi helyzetre megannyi krízisére: a végtelenségig megosztott társadalomra, háborúra, klímaválságra. Mindezt empatikusan és szeretetteljesen teszi, felhívva a figyelmet ezen értékek fontosságára.

- 3 MÁRIA FERENCŰHOVÁ: ELKÉSETT TALÁLKOZÓ (VERS, MÉSZÁROS TÜNDE FORDÍTÁSA)
- 6 SCHÖN KÁROLY: KVANTUMELMÉLET; DÁNIEL HÁRMASOZIK IV.; RUSHDIE-BREVIÁRIUM (VERSEK)
- 13 OLÁH ANDRÁS: MINTHA MI SEM TÖRTÉNT VOLNA; [MÉG ÖRZÖM]; ZUHANÓREPÜLÉS; SIRATÓ (VERSEK)
- 17 KEMPSKI REBEKA: CALAIS; CIGÁNY ÁTOK; BŘEZEN; A FÉLELEM BENT RAGADT A KOPONYÁMBAN (VERSEK)
- 21 KUGLER VIKTOR: LEPRÁ; QUAKE (VERSEK)

BORBÉLY SZILÁRD II.

- 24 SZÁVAI DOROTTYA: „HA AUSCHWITZRA GONDOLOK, SEJTEM MÁR, MÉRT VOLT LENNEM.” AZ ÖNVÁD RETORIKÁJA. BORBÉLY SZILÁRD PILINSZKYJÉRŐL (TANULMÁNY)
- 37 BEDECS LÁSZLÓ: NÉHÁNY UTOLSÓ SZALMASZÁL. BORBÉLY SZILÁRD MINT LÍRAKRITIKUS (TANULMÁNY)
- 47 NÉMETH ZOLTÁN: AZ ANTROPOLÓGIAI POSZTMODERN PARATEXTUSAI. A BORBÉLY SZILÁRD-ÉLETMŰ AZ INTERJÚK, TANULMÁNYOK ÉS ÖNVALLOMÁSOK KONTEXTUSÁBAN (TANULMÁNY)
- 56 GÁSPÁR-SINGER ANNA: A HAL FEJE (REGÉNYRÉSZLET)
- 60 NAGY MAGDOLNA: PIROS (PRÓZA)
- 64 BÖSZÖRMÉNYI PÉTER: MALEŠICKÉ CSIRKE KRUMPLIS KNÉDLIVEL (PRÓZA)
- 65 NÉMETH ZOLTÁN: HALLUCINÁCIÓK 6. GYŰLÖLÖM A PRÓZÁT! (PRÓZA)
- 68 HAVRAN KATI: ÉRZÉKETLEN; FÉNYTELEN; TALÁLKOZÁS (VERSEK)
- 72 ALEKSZANDR ETKIND: TITKOS KÓD AZ ELTÉVEDT NEM SZÁMÁRA. IRODALMI DISZKURZUS A HOMOSZEXUALITÁSRÓL ROZANOV TÓL NABOKOVIG (ESSZÉ, PÁLFALVI LAJOS FORDÍTÁSA)
- 89 BAKA L. PATRIK: A KABÁTOMBÓL BÚJT ELŐ AZ ÉLET. LIPTÁK ILDIKÓ: CSAK NEKED AKARTUNK JÓT (KRITIKA)

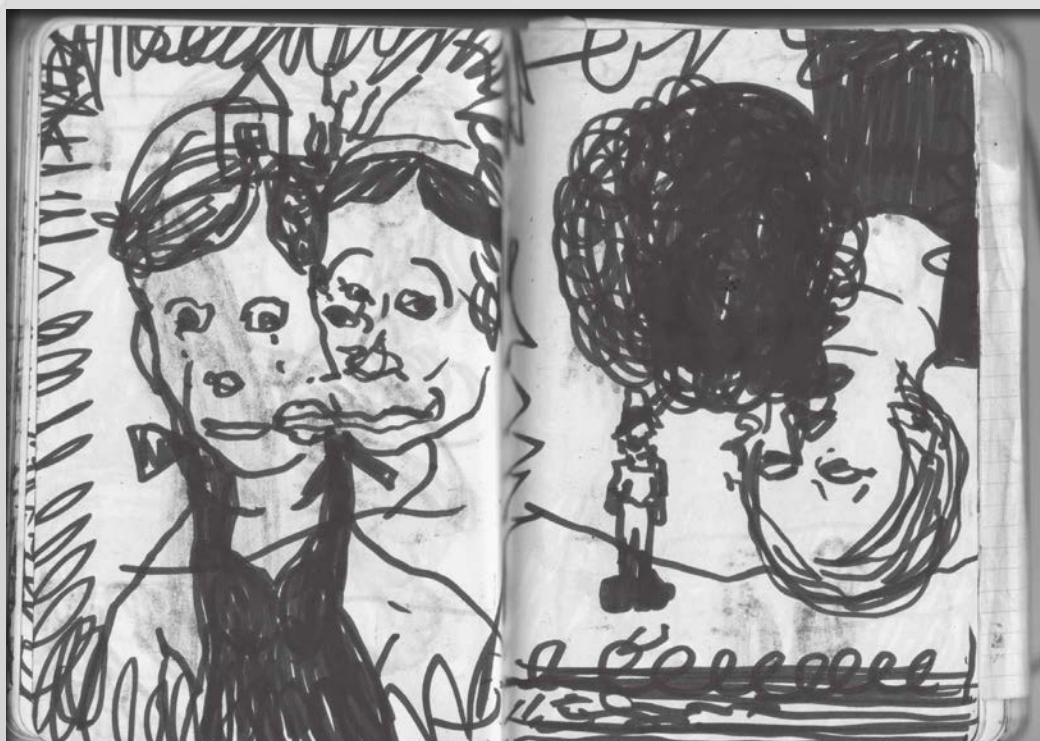
- 96 SZERZŐINK

|| KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
|| (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
|| A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

 **KULT
MINOR**
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

|| NYOMTA AZ INFOPOINT KFT. || TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. || MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. || P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214. || E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK || MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVEZETŐKNEK FÉL ÉVRE 12,- € , EGY ÉVRE 23,50,- €, || MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 5500,- FT, EGY ÉVRE 10.500,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

|| JÚN/2024 || VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” || (EV 153/08). || SPOLOK IRODALMI SZEMLÉ EGYESÜLET || ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER || REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH || GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ || VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ || JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ || ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 28, 931 03 ŠAMORÍN 3. || ISSN 1336-5088. || WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLA.SK || ADRESA VYDAVATEĽSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. || IČO VYDAVATEĽSTVA: 30807719. || REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN || TLAČ: INFOPOINT, S.R.O. || ROZŠIRUJE VYDAVATEĽSTVO A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214. || PARTNER: SPOLOK IRODALMI SZEMLÉ EGYESÜLET || E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. || VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). || NÁKLAD: 170. || CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 2,50 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 12,- €, NA ROK: 23,50,- €.

MÁRIA FERENČUHOVÁ
ELKÉSETT TALÁLKOZÓ

Azt mondtad: elindulunk,
ki-ki a saját városából,
és találkozunk délben
a Mária Valéria híd közepén.
Felvillant bennem, hogy talán apát keresel
a gyerekeidnek. De lehet, hogy csak a bazilika
Párkánytól elforduló portálját akartad látni,
vagy azt, milyen a kilátás tőlünk,
arccal a saját országod felé.
Élvezted, hogy sokszorozható a perspektíva,
hogy új szemszögekből nézhető a világ,
és hogy határokat is átlépsz közben...

Késtem. Én, nem a vonat. Eszembe sem jutott,
hogy a hídig majdnem egy óra gyalog.
Még csak vizet sem vittem magammal – a déli hőség
világvégét harangozott, nehéz volt elhinni,
hogy az aszfaltkígyó végén a Duna vár,
hogy a szikkadt mezők után házak jönnek,
a falusi utca fürdőváros-hangulatba olvad,
és a távoli, apró gomb fenséges kupolává bomlik.
Nem volt bennem, hogy átmegyek veled a túlpartra.
Úgy képzeltem, mezítláb lépek
a hídra, talpammal mérem ki a távolságot kettőnk közt,
aztán letörlöm, és örökre együtt maradunk
a folyó fölött.

Megszúrt majdnem a nap, míg vártalak.
Az éles fényben tenyereddel
árnyékoltad a szemed.

Azt akartam, hogy te is szépre láss, mint én.

Szépre láttam!

Csak vágytam, hogy a világ helyett engem
nézz inkább. De te a túloldali
dombot, várfalakat, fákat,
háztetőket meg a híd vasíveit
nyelted tekinteteddel,

mert megijedtem a szemedtől.

Az idő spirálja volt benne, a múlt súlyával terhelt,
a jövőt féltő aggodalomtól pattanásig feszülő törékeny híd.

Aznap éjjel zavaros vízzel álmodtam:

át akartam gázolni rajta, gáncsolni próbált az ár.

Levert a lábamról. Örvénnyé vált,

és mélyebbre húzott első emlékeimnél is.

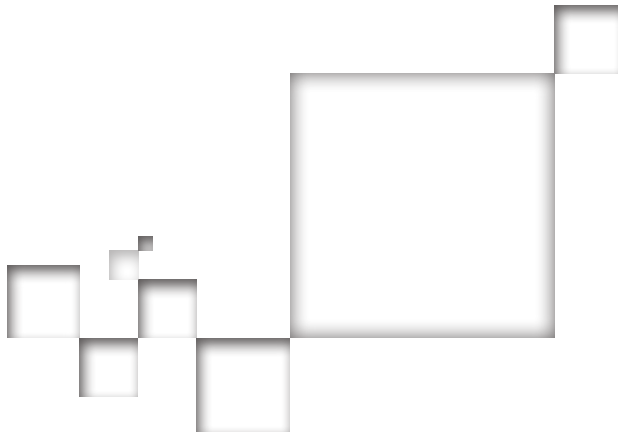
Te láttad meg őket.

Sok más hidat láttam a szemedben, roncsoltat,
romba döntöttet, alattuk megbúvó emberek, sokan,
láttam csontként égnek meredő, elárvult pilléreket,
szétmart, szanaszórt hidakat sok-sok ronccsal,
hidakat folyók felett, melyeknek nevét később tanuljuk csak
meg,
melyekre később fogunk csak emlékezni.
Megláttam a szemedben a háborút,
és megriasztott a jelen, pedig ott béke honolt.

Ezért hőköltél, torpantál meg, fordultál sarkon,

mentél vissza egy kicsit, indultál újra felém,

és suttogtad végül, hogy *nem*?

De megpróbáltuk! Először a te partodra szaladtunk át,
aztán az enyémre –
aztán még néhányszor, mintha haboznánk, hova is
bújjunk, hogy ne érjen utol a jövő.

Szinte rögtön megbocsátottam neked.
Minden híd *azelőttből azutánba* vezet, minden hídban
ott az emléke az összes többinek. A csüggedés,
a félelem rombolja őket, és reményből épülnek mindig a hidak.

Tudtad már akkor, hány összeomló hidat ragadsz meg
kameraszemeddel?

És te sejtetted, hány idegen gyerek jön majd hozzád
a pusztán akarat tartotta hidakon át, és
hány másik gázol majd feléd?

Nem tudtunk semmit. Csak éreztük
milliónyi lépés finom vibrálását.
Ott, a Mária Valéria hídon
nem sikerült örökre találkozunk,

de hidat már akkor elkezdtünk építeni,
szavakból és képekből,
összeérni kész kezekből, melyek
megfognak, szorítják egymást, ha kell, tartják

akkor is, ha beton és fém
zúdul rájuk tonnaszám.

Budapest – Esztergom / Pozsony – Párkány, 2012 / 2022
L.-nek

Fordította: Mészáros Tünde

SCHÖN KÁROLY

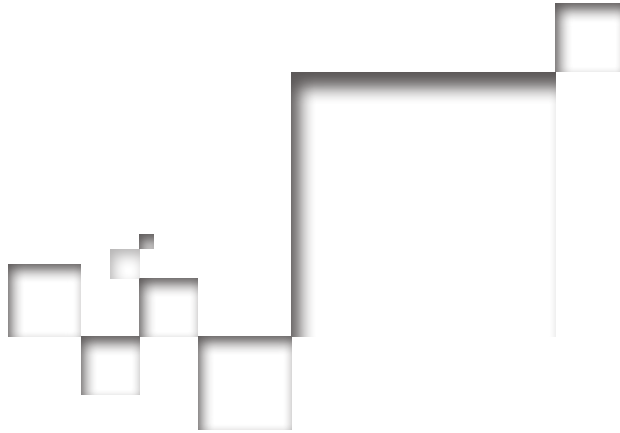
KVANTUMELMÉLET

Tökéletes vákuum nem létezik,
ez csak egy tudományos fogalom,
a kvantumelmélet szerint nem is lehetséges.

Márványlapokon fekve
szétárad bennünk az éhínség,
az üresség betölti a gyomortérfogatunk,
minden tudatosságunkkal eltiporjuk a legalapvetőbb testi vágyakat,
a létfenntartás fölött aratott időleges győzelmeink
sem jelentenek teljes ürességet,
hiszen a vákuum közé beférkőztek
az értetlenség apró szemcséi,
0,0001 mbarnyi neuronvillámlások,
a létezés önmagában sohasem kielégítő,
mondvacsinált vektorokkal vetünk véget
a létfenntartás értelmetlenségének.

Testünkkel töltjük ki a negatív teret,
ami értetlenségünk után marad.
A rendes emberek, akik boldogok a villamoson,
hogy viselik el, ha soha nem tudják, mi fog történni,
hogy minden csak matéria,
tánc lépés egy ismeretlen zenére,
csupán pont annyi létezés, hogy
a vákuum ne legyen tökéletes,
hiszen ugye nem is lehet az.
Az elmélet szerint.

A márványon fekvé
eltöltjük magunkat
a tökéletlen ürességgel,
és ennyi marad nekünk,
hogy szavakba formáljuk azt, ami a kvantumelmélet lényege.
Más szabályok vonatkoznak a kis dolgokra,
azokra, amik egy emberen belül vannak,
és a nagy dolgokra,
arra, ami emberek között van.
Az előbbi velünk marad
a csiszolt márványlapon, a napon,
klasszikusan elcsépelten.

Az utóbbi, ahhoz nem is lehet tudni, ki ért,
ott nagy asztalok körül a díszvacsorán
egymást szórakoztatjuk történetekkel, amik
a magunkról alkotott fantázialényekkel történnek meg
legfeljebb,
aztán hazamegyünk és visszatérünk oda,
ahol megerőltető eltagadni magunkat,
kifekszünk a fényre.

Ahol nincs tökéletes üresség,
nincs felüdülés, ami hideg.
Nem hoz senki limonádét,
nincs már senki más,
tőled tökéletlen a vákuum.

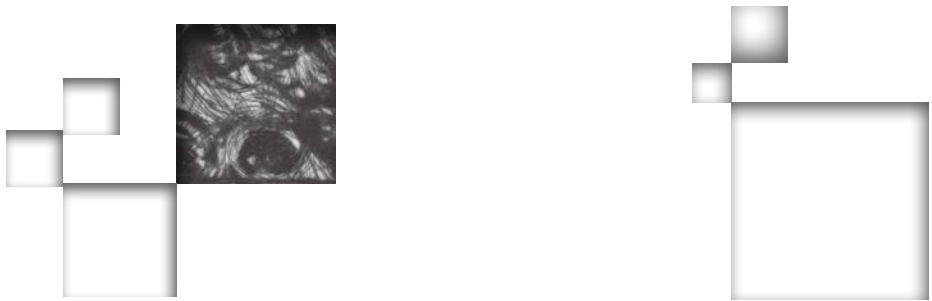

DÁNIEL HÁRMASOZIK IV.

Végül is az is újdonság, hogy robogótaxival megy az ember,
ha már a fiúban újdonság nincs,
lehet mégis az ezoterikusoknak van igazuk:
tizenkétféle ember van,
a Viharsaroktól Sri Lankáig,
fűrőkút-mély sekélyesség kell ahhoz,
hogy valaki a saját érzelmein meghatódjon.

Mindenki ugyanis Diana hercegnő a saját meséjében,
az elnyomottan gyönyörű, tragikus ikon,
aki az építő küzdelmes tevékenységre vágyik
a pillarebegtetés helyett,
aki egy életet akar eltölteni a felelősségben
ahelyett, hogy tragikus hirtelenséggel
egy arab milliárdos mellett,
ez abban az időben történt,
amikor még Afrikáért énekeltek segélykoncerteken
hírességek, akik azóta a méltatlanságig öregedtek.

Hegymagason álló fekete varjak üzenik,
hogy minden újraindul egyszer csak,
a dolgok a hasonlóságukban különböznek,
az öregasszonyok az időtől bölcsek,
a vonatutak reményteljesen zötykölődnek,
betonszarkofágból felkelő
messiást kiáltó filiszteusok,
földigilisztát vacsorázó,
önámító vajákosasszonyok,
tengerszemből ivó,
agancsot vesztett kentaurok,
láttatják, hogy minden létezhet,
de mégsem létezik,
nincsenek zebrák lézerfegyverrel a fejükben,
mégis írnak tamil fiúk rossz verseket,
mégis ismétlődik az, ami létezik,
perforált korlátokkal,
holttestekkel, hordágyakkal,
festékfoltos íróasztal,
ugyanaz, de száma számlálatlan,
ismétlődő mintázatban.

RUSHDIE-BREVIÁRIUM

Messzibe tekintő vadászkutyák komolyságával
kell figyelni a metrón utazó,
köztisztelőben álló honpolgárokat,
hogyan tudjuk pillantani,
hol türemkedik ki a vatta a testükből,
amivel a hangosan tátongó lyukaikat pótolták ki,
vettek rá jelmezt, maskarát,
elhazudják, eltakarják
lefolyótisztító színű szénsavas italokkal,
mástól lopott mintázatokkal
krétaporban fetregő svájci gárdistákkal
messzemenő következtetésekre
elhamarkodottan jutó
füzeteket plagizáló
önjelölt jógik
színes alapon fehér betűkkel írt
aforizmáival,
elfedik, bekötözik,
megápolják,
Isten formájú lyukaik
kitüremkedő nyílásait.

Köztisztelőben állnak,
életállomásaikat fotografikus bizonyítékokkal ellátva
rendszeresen teljesítik,
közszemlére bocsátják begyakorolt,
rikító narancssárga, beállított örömeik

instant elérhető bizonyítékait,
polariod megérzéseit,
monitorfényben úszó,
belül üres pillangóbábok
kikelését
élő közvetítésen bámuló,
húscafatokból összevarrott
mellszorítót születésnapra kérő
kislányaik,
ipari zajokra
izzadtan táncoló
hisztérikus orrszarvúakkal
tapossák szét
az Isten formájú lyukakat,
hogymint aztán
képekkel harcoljanak a téridő ellen,
higgyenek az önteremtés meséjében,
azt gondolják, a messzi és ősi bölcsesség
bölcsőbb a közeli és ősi bölcsességnél,
hogymint létezik örömszerzés elfojtás nélkül,
hogymint el lehet odázni
az egyszerű tény,
hogymint az emberek születésének
vannak kiszámíthatatlan körülményei,
kinek a nyakára tekeredik rá a köldökzsinór és lesz vége,
mielőtt bárkiben csalódást okozna,
kinek lesz az a tévképzete, hogymint valami fontos hatalom fontosnak tartja,
annyira, hogymint megfigyeli,
és ahelyett, hogymint ennek örülne, kiugrik a magasföldszintről,
kinek lesz mindene, csak szerencséje nem,
és esik rá egy orgona egy majom formájú porcelándíszrel a tetején.

061 / 061

51 12/30/11

51 12/31/11

51 12/31/11

X21108
51 11/25/11

51 12/30/11

51 12/31/11

51 12/31/11

X11117
51 12/31/11

51 12/31/11

51 12/31/11

51 12/31/11

X12116
51 12/31/11

51 12/31/11

51 12/31/11

51 12/31/11

X131102
51 11/24/11

51 12/31/11

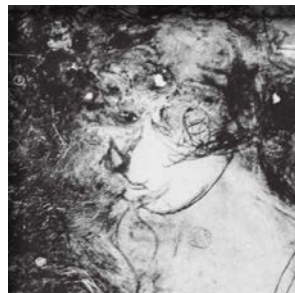
51 12/31/11

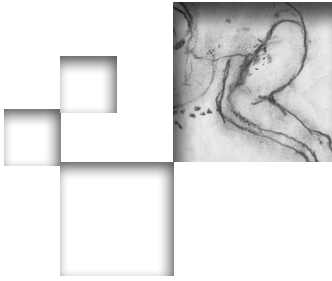
OLÁH ANDRÁS

MINTHA MI SEM TÖRTÉNT VOLNA

ma komorabb képét mutatja a híd
a dér lepte korláton lakatok dideregnek
szapora cipőtalpak alatt szalad az
út leszegett fejjel mint a vak
már nem számolod a lépteket
megtanultál tilalmak közt élni
örökös áramkimaradásban
de a szív néha túlzásra hajlamos
nehéz a tévedést távol tartani
ahogy a szavakat is egymástól
tele van sírással az alkonyat
– haláltusáját vívja fönt a nap

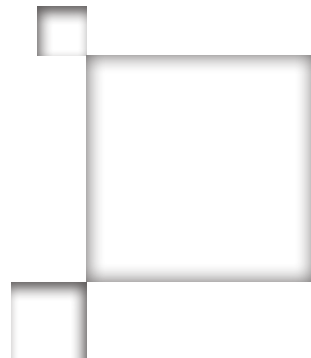

[MÉG ŐRZÖM]

még őrzöm vázlatát a csöndnek
de átdolgozni nincs idő és nincs miért
kikoptam belőled
mégis minden hiány hozzád vezet
bennem imbolyogsz
érezlek a puszta szélben is
tolvaj vagyok

megspóroltalak

pár elmázolt ecsetvonás
átformálta a tegnapot
bár tudnék a féltett álmokért
üzenni de a címzett ismeretlen
– halott emlékeknek mondok
hálaéneket

ZUHANÓREPÜLÉS

elromlottak az érzékek
az örökös elszigetelődésben
kell valami azonosító
hogy felismerjen
aztán mégis felbátorodik
felhív magához
rutintalan vagyok
elgyávulok
a jelen idő kevés
a harmóniához
itt csak mélység van
s még nem szelődött meg
az akarat
hosszabbítani kell
hogy megtanuljam
olvasni az arcot
a pillák rebbenését
túl közel matat
forróság jár át
– hajnalig tartó szerenád ez
meteorrajok becsapódása
zuhanórepülés

SIRATÓ

nem találják egymást
a szavak – elsírod magad
ám a halottak nem akarnak
zokogást hallani –
sosem láttalak könnyöroggni
csak amikor a magányt
próbáltad kimenekíteni...
a járdaszegélyen
gubbasztottál tehetetlenül
öngyújtó lángja lobbant
de mire felparázslott
a cigarettavég
kiverték kezedből az életet
hisztérikus zokogás hallik
a szomszédban felvisít
egy megvadult esztergagép
egyre halkabban beszélsz
hisz már nincs aki megértsen

KEMPSKI REBEKA

CALAIS

Százötven éve élek egy gödörben
Óvva mindentől, de magamtól
A szél leszakít minden közlekedési táblát
Leforgatja egyenként a cserepeket a háztetőmről
Tengeren fogok utazni éjjel
Mikor nem létezik fény
Százötven évig kuporogtam valamit keresve
De csak félelem van, és én.

Ahonnét indultam, leáztak a plakátok.
Csak téglafal és rozsda.
Nyálkás és tüdőbajos utcákkal emlékeimben
Mikor lehullik a kurvákról a pelyva
Ha tavasszal madarakat, most híreket várok,
De nap nélkül maradtam,
utolsó szerelmes csókom zúzmarás menyasszonyi ruhában kapom.

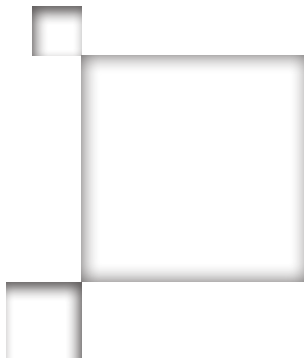
CIGÁNY ÁTOK

Tépi és nyúzza minden fának koronáját,
Recseg belé a törzs is.
Ömlik a folyó, siet és pusztít.
Félretaszít Péter sziklát, rengeti a kaput is.
Villámokat csap le, tüzek falják-nyalják
azt a tizenkét oszlopot is.
Odakíván minden pokolra,
Főj szét a fájdalomban,
De töredék ez az idő, míg ennyi kín megbújik
Egyetlen csendes, pontos,
véres szemkontaktusban.

BŘEZEN

Fölvakarnak a csontos termőföldről, s mint búzagalász márciusban,
széllel hajlok
Pattanó szemek könnybe virágoznak,
A pelyvát hantok emésztik, hogy töviskoszorút hajtson

Aranyszínű levelek a szájak,
gyomorsav folyik ki a fülemben
Bent akarok szabadulni,
csörgő láncok és vérző csapok, amikkel fullad meg minden
édesen

A FÉLELEM BENT RAGADT A KOPONYÁMBAN

Éjszaka lopakszik, hátán suhogó félelem leple
merevség tartja a szemeket képzeletben,
s a szívre ránehezedő minden ér csitítja a létezést.
Én már tudom, mit fogok tenni, ha előjössz.
De maradj ott.

Hat karom lesz, és magamra rántom a világot,
a tehervonatok síneit, az optikai kábelek gyökerét a földből.
Az ágyat, ahol alszom, minden termet, ahol eddig megfulladtam:
kilencvenkilós márványasztalokat holttestekkel, tizenkét szentírást.
Mert akkor ösztöntörvényektől halok,
de velem hal a világ.

És ott szorulok, és nincs holnap, csak örökké
az, amitől félttem.

Amitől formolban szívja magába a valóság az egyetlen igazságot.
Te, kit szem nem, csak a szív lát! Gondold meg, előjössz-e,
mert nincs zár a kertajtón, és a szemem a képzeletemben ragadt.

KUGLER VIKTOR

LEPRA

az ujjaim belecsöpögnek az arcodba,
kavarognak benned és ráncokat rajzolnak
homlokodra. letöri kézfejemet megkeményedett
mosolyod. mikor sírsz, tériszonyos madarak
csapkodnak arcüregedben. klausztofóbiás
az állkapcsod, a bőröd pedig szégyenlős,
helyet cserélnének. húsevő baktérium
a szemed, a nézésesem húsát is bekebelezi.
csuklóm már a te gesztusod, mégis én
kezdek mutogatni mimikáiddal. félretolom
izmaid és kihúzom belőled a lelket, mint
egy régi gobelint. a falon csak a keret marad.
mázsás molekuláid szétrágják a hangom.
kezdek lenni az a csönd, ami hirtelen áll be.

QUAKE

amikor megszületik egy város,
az isten hasa maroknyival kisebb lesz
és feje hidegebbé válik a világűrnél.
tántorog az univerzum, beleájul a pillanat
és ráesik az idő rövidebb felére.
isten szétszóródik, és mint bélyeg,
a világ a nyelvére tapad. önkívületig fagy.
mikor felolvad róla a táj,
halántékához szorítja fegyverét, az eget,
de ujjai között szétperreg, mielőtt a ravaszt meghúzhatná.

„HA AUSCHWITZRA GONDOLOK,
SEJTEM MÁR, MÉRT VOLT LENNEM.”

AZ ÖNVÁD RETORIKÁJA. BORBÉLY SZILÁRD PILINSZKYJÉRŐL¹

Vajon Holbein teljesen magunkra hagy bennünket, ahogy azt Krisztus is képzelte egy pillanatra, vagy épp arra hív, hogy megelevenítsük a krisztusi sírt, hogy osztozzunk a festett halálban és így azt saját életünk részévé tegyük?”

(Julia Kristeva: *Holbein Halott Krisztusa*)²

„Borbély Szilárd költészete mind tematikailag, mind poétikailag határszituációban születik. Az egzisztencialista irodalmi és filozófiai tradícióból eredeztethető fogalom Borbély lírájának kontextusában tematikai síkon azt jelenti, hogy az emberi lét alaphelyzetei – legfőképp a halál, a bűn, mindennemű változás, a világ esetlegessége, a lét bizonytalansága, a szenvedés – eminensen határozzák meg azt a teret, amelyet a költői megszólalás, a szó poétikai ereje megtölt, telít. [...] Borbély Szilárd költészete rendkívüli fogékonyságot mutat a lét kudarcának realizása iránt, melyre a magyar irodalomban mindezülig szinte páratlan példa 1993-as, *Hosszú nap el* című kötete. A versfűzér lírai énjének elementáris érintettsége e kudarcban, megmerítkezése, majd feloldódása a bűn-szenvedés-halál-újjászületés drámai jambikus ritmusában valóban szembesülés, tovább-fokozhatatlan találkozás egy határral, egy határon: dimenziók nyílnak-e ott vagy szakadék hasítja fel a létlehetőség s nyelvi reprezentáció (ön)adódását.”³

Valastyán Tamás idézett sorai tökéletesen keretezik a Borbély–Pilinszky-párbeszéd terét, pontosabban annak az általam is kitüntetett szeptét. Pilinszky költészete, gondolkodásmódja/gondolatvilága, sőt lényegében prózája is ezekben a jaspersi határhelyzetekben, szakadékban gyökerezik. (Saját korábbi Pilinszky-értelmezéseim is ebben a keretben bontakoztak ki). Kivéve a kudarc kérdését, amely Pilinszkynél bonyolultabb képlet, s mely ponton a két életmű határozottan elkülönül egymástól, legalábbis első látásra. Borbély az *Egy gyilkosság mellékszálai*ban lényegében a kudarc kérdése mentén (kapcsolja össze, s főképp) különíti el egymástól Pilinszkyt és Kertészt: a *Töredékek a gyilkosságról* című esszében (2007) az Autoritás és a Szuverén oppozíciójában helyezi el a kérdést: „Az Autoritás pozíciója felfüggesztődött a Holocaust-tapasztalat nyelvi megfogalmazásának kísérlete során – mondja a *Kaddis* kapcsán. [...] Auschwitz a megfellebezhetetlen Autoritás. De nem áll mögötte a Szuverén. A hagyományos istenfogalom vereséget szenved a Holocaust-ta-

- 1 A tanulmány a *Marginalitás, kisebbségiség, alakulástörténet Borbély Szilárd életművében* című pozsonyi konferencián (2023. október 24–25.) hangzott el.
- 2 Tanulmányom mottóját Borbély Szilárd *Egy gyilkosság mellékszálai* című kötetének mottójából kölcsönöztem (Vigília, Budapest, 2008).
- 3 VALASTYÁN Tamás, *A nyugtalanító csoda. Borbély Szilárd: Halotti Pompa, Új Forrás*, 2005/9. [online] <https://epa.oszk.hu/00000/00016/00109/050925.html>.

pasztlalat nyelvével szemben. Az *én* a krisztológia vagy a Messiás-mítosz nyelvén mondódik, vagyis a jövő felől történik. És nyelvét is onnan kölcsönzi. Kertész *Kaddisának* zárzata a semmisséget ragadja meg. Az *én Kaddisa* [...] Isten vak és közönyös tekintete előtt zajlik.”⁴ Borbély nagyszabású elgondolása azon a ponton válhat számomra vita tárgyává, hogy nem számol azzal (ami a saját rendszerlogikájában következetes), hogy maga a Pilinszky-életmű egy folytonos úton-létet képez le (Tolcsvai Nagy Gábor), mely nem csak beleütközik és küszködik vele, de folyamatosan reflektálja is a hagyományos istenfogalom kudarcát, Isten közönyös tekintetét („látja Isten, hogy állok a napon”), a „semmisséget” – versben mindenkor, de a legjobb prózáiban is –, miközben az *Új Ember*-publicisztikákban nem egyszer valóban „kisimítja az agónia árkait”. Hiszen, ahogy maga Borbély mondja: Pilinszky teológiája „apokrif teológia”, mely valóban nem a „nyelvi elégtelenség” tapasztalatát revelálja, hanem annak negatív lenyomatát (nem ellentétét!), az „én vagyok kevés a nyelvhez”, „a nyelv túlhalad rajtam” tapasztalatát: Auschwitz „nullpontja” Pilinszky-nél ugyancsak abszolút nyelvi összeomlás, mely a *Harmadnapontól* az utolsó kötetig poétikai alapvetés. Borbély ebbéli (el)hallgatása beszédes.

Borbély Szilárd életművében – lírájában, esszéiben, prózájában és színpadi műveiben – végig jelen van a Pilinszky-féle nyelvre, poétikára, ontológiára, s főképp teológiára való reflektálás. Hol megnevezi Pilinszkyt, hol nem. Ebből a gigantikus hálóból jelen keretek között csak néhány szálát tudok (részlegesen) felfejteni.

Osztom Mártonffy Marcell álláspontját, aki Borbély Pilinszky-esszéivel és „evangéliumi esztétikával folytatott” párbeszédét vitaként aposztrofálja: „A Pilinszkyvel folytatott vita paradigmátikus jelentőségű nézőpontváltásról árulkodik”⁵. Ez a nézőpontváltás – amely alighanem elválaszthatatlan a posztmodern paradigmaváltástól (ld. Németh Zoltán olvasatát⁶) nem semmisíti meg, csupán átminősíti a két életmű közötti hagyománytörténeti kontinuitást – mely a Borbély-mű „második korszakában” különösen erős.

Hogy tehát hagyománytörés (Száz Pál) vagy a polemikus kontinuitás (Mártonffy Marcell) felől ragadjuk-e meg a Borbély Pilinszky-relációt, döntő, ám nehezen eldönthető kérdés. (Én nem is törnék e fölött pálcát, inkább Borbély kétrétegű olvasatát pró-

4 BORBÉLY Szilárd, „Töredékek a gyilkosságról” = Uő, *Egy gyilkosság mellékszálai*, Vigília, Budapest, 2008, 11–12.

5 MÁRTONFFY Marcell, *Biblikus hagyomány és történelmi tapasztalat Pilinszky esszéiben: Poétika és teológia II.*, Gondolat, Budapest, 2019, 40.

6 Németh Zoltánnak a *Borbély Szilárd 60* konferencián elhangzott előadására utalok. (Írásos formában az *Irodalmi Szemle* jelen számában olvasható: NÉMETH Zoltán, *Az antropológiai posztmodern paratextusai: A Borbély Szilárd-életmű az interjúk, tanulmányok és önvallomások kontextusában*, Irodalmi Szemle, 2024/6. – a szerk. megj.)

bálom körülírni, s a dilemma mindkét lehetőségével számolni.) Miközben a törés valóban élesen kirajzolódik azon a ponton, ahol „A halál tapasztalata (a szülők tragédiája) elemi erővel érvényteleníti a keresztény teológia, liturgia és vallásgyakorlat két évezredes dogmatikusan szabályozott logoszatát.”⁷

S noha aligha lehet vitatni Mártonffy Marcell koncepcióját a Pilinszky-publicisztika egy jelentékeny részére vonatkozólag, a lírai korpusz vonatkozásában annyit tennék hozzá „a megbékítő üdvtörténet által elfojtott történelem mint a teológia vakfoltja” tételhez,⁸ mely valóban Borbély alapvető vádja Pilinszkyvel szemben, hogy a Pilinszky-líra maga épp ennek a vakfoltnak a lenyomata: „Borbély Szilárd teológiai kezdeményezései viszont – éppen ellenkezőleg – nem doktrinális rendszerezésre szólítanak fel, hanem a doktrinális tradíció és a történelmi tapasztalat feloldatlan konfliktusát világítják meg, s ezért a művészi szövegek megértésének totalizáló eljárásaihoz sem kínálnak támaszt. A keresztény üdvtörténet (szerkezeti értelemben mindenképpen) mitikus narratívája és a jelenlét-metafizika felől elgondolható megbékítő üdvtörténet, a misztikus jóvátétel, a „múltban való hatékonyság” képzeleti szcenikája és megváltástani igazolása mögött eltűnő – elfeledett és elfojtott – történelem a teológia és a vallási praxis vakfoltjaként tudatosan gondolkodásában.”⁹

Gondolatmenetem inspirátora a költő születésének századik évfordulója volt, amikor is a Pilinszky-kanon újrendeződésének távlatában vettem számba három kortárs költő, köztük Borbély Szilárd Pilinszky-olvasatát. Most innen folytatom, némileg megfordítva a perspektívát. Borbély tűpontos, kristálytisza, döbbenetesen eruditív gondolatmenetei rendkívül megvilágító erejük mai Pilinszky-értésünk számára is. Provokatív, szubverzív, radikálisan rekanonizáló jellegükben azok, miközben épp e radikalitásukban, nagyívú (Pilinszkytől mélyen idegen) spekulativitásukban (ami nyilván a Felvilágosodás-kutató keze nyoma is), s főképp elfogultságukban, indulatosságukban, néhol tévedéseikben mutatják fel a Borbély-féle gondolkodásmód repedéseit, sebezhető pontjait, a „Borbély-passió” gyógyíthatatlan, önfelszámoló sebeit – miközben a lehető legélesebben világítják be a mű e *de profundis* rétegét, amit egyben színre is visznek. Borbély – mondhatjuk így karkai hangoltságú – Pilinszky-olvasatát így akár *az önvád retorikájának* is nevezhetjük.

2011-ben, a költő születésének kilencvenedik évfordulójára a *Literán* megjelent nevezetes, *Pilinszky hagiográfiájához* című írásával¹⁰ lényegében Borbély Szilárd kezdeményezte a Pilinszky-befogadás megmerevedett kultikus, rituális jellegének radikális lebontását. Ezt az irányt megalapozta a 2008-as *A kereszt kiüresítése. Pilinszky apokrif teológiája*¹¹ című esszéjében. Mindkettő fontos előzménye volt egy korai, 1990-es esszé: *A bal lator keresztje*

7 SZÉNÁSI Zoltán, *Inter-Textus és Resurexus: Pilinszky jelen-léte Borbély Szilárd Halotti Pompa című kötetében*, Studia Litteraria, 2016/1–2, 120.

8 Emellett próbálok érvelni kezdettől fogva Pilinszkyről szóló munkáimban.

9 MÁRTONFFY, i. m., 40.

10 BORBÉLY Szilárd, *Pilinszky hagiográfiájához*, Litera, 2011. november 25. [online] https://litera.hu/irodalom/publicisztika/pilinszky_hagiografijahoz.html.

11 BORBÉLY Szilárd, *A kereszt kiüresítése*, Parnasszus, 2009/1, 51–59.

– *Adalék egy Pilinszky-értelmezéshez*, amelyben Borbély Pilinszky líráját a misztikus hagyományban helyezi el, s a hallgatás, a csönd terében értelmezi: „Simone Weil szavaival élve az ürességhez áll közel. Verseiben a világ leírás általi újratereemtése történik meg, a valóságos világ, a transzcendens szféra és e kettő egymásra hatása révén. A költészet, vagyis a nyelv helye a valóságos világ transzcendensbe fordulásában van, ahol működése révén lehetőséget ad egy új világ megalapozására és feltárulására. Pilinszky eszerint kísérletet tesz a mindenségnek a nyelvbe való visszahelyezésére, a jelentésvesztés felülírására, a kapcsolat helyrehozására a kreatúra ember és a teremtés, s ezzel együtt a teremtő egészével.”¹² Pilinszky valóban kísérletet tesz erre, csak éppen ő is kudarcot vall. Csak másképp, mint Borbély. Mégis ezen a ponton találkozik talán a legmélyebben Borbélyal. (Vagyis fontos távlat nyílik itt a Pilinszky–Borbély-párbeszédben.)

Borbély Szilárd 2011-es írása kapcsán többnyire arra a passzusra hivatkoznak,¹³ mely alighanem e rövid írás csúcspontja, s ahol elhangzik a nevezetes ítélet, tudniillik, hogy Pilinszky a „Passióból csak a tetanuszt” látta. Ez az a pont, ahonnan a legjobban látszik, Borbély milyen radikálisan írja át a Pilinszky-recepció legkonszenzusosabb sémáit, határozottan szembefordulva például a *Harmadnapon*-költészet, sőt e líra egészének lényegi nagypéntekiségével. Sőt, tovább megy: a Nagycsütörtök árulásának, a Jézust háromszor megtagadó Péter távlatából, a kakasszó felől tekint a Pilinszky-lírára. „*Ennek a napnak a fényénél az emberi gyengeség és a kiszolgáltatottság vált láthatóvá. A tanítványok elfutottak, megtagadva mesterüket.*” (Figyelemre méltó, hogy Takács Zsuzsa ugyancsak a Nagycsütörtök kontextusában, a *Nagycsütörtök* című esszéjében ír a költészet (mint olyan) „Jób módjára de profundis” lényegéről, s éppen Pilinszky az egyik példája. A húsvéti szimbólumnak azonban lényegileg eltérő értelmet tulajdonít, mint Borbély Szilárd.¹⁴) Borbély e demitizáló olvasói gesztusában erős megvilágításba kerül a mester-tanítvány viszony, mely egyszerre elszámolás és leszámolás a Pilinszky-hagyománnyal (a „20. század egyik legnagyobb költészetének” megteremtőjével), lázadás és mintakövetés, egyfajta tagadva-megőrzés, radikálisabban fogalmazva oedipális irodalmi apagyilkosság – erősen emlékeztetve a Petri – József Attila-képletre.

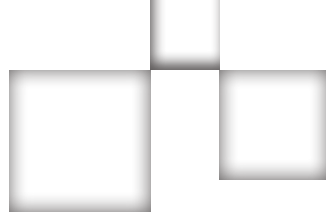
„Szentségtörő”, apokrif hagiográfiájával maga Borbély Szilárd is „elfordítja a fejét” a Pilinszky-líra befogadástörténetének irányadó vonalától. Miközben már címében is

12 BORBÉLY Szilárd, *A bal lator keresztje: Adalék egy Pilinszky-értelmezéshez*, Jelenkor, 1990/9, 758–763.

13 Vö. pl. MÁRTONFFY Marcell, *i. m.*

14 MÁRTONFFY Marcell, *Biblikus hagyomány és történelmi tapasztalat Pilinszky esszéiben: Poétika és teológia II.*, Gondolat, Budapest, 2019, 40.

jelzi – minden archaizálóan ironikus felhangja s detronizáló érdekeltsége ellenére – az eltéphetetlen kötődést e meghatározó előzményéhez.

„Az Apokalipszis égett bele csak, a pusztulás képeit látta és az összeomlott világ metafizikai jelentését kereste. Egy kimerevített pillanatot látott. A Passióból a tetanuszt. Mintha nem látta volna az oda vezető utat. Mintha bánatos angyalként elfordította volna fejét az események számára elviselhetetlen brutalitásától. Mint aki fal felé fordult és csak a háta mögött történő borzalmaknak a falra vetett árnyékát látta volna csak [sic!]. A Gonosz félelmetesre nőtt árnyának fekete és fehér képét, de nem a véres és vicsorgó ábrázatát.”¹⁵

Az a fajta gesztusrendszer, nevezzük azt retorikusságnak, ritualizáltságnak, artisztikusságnak vagy teatralitásnak, máshonnan nézve liturgikusságnak, szakralitásnak, amit (egy másik kortárs, Marno János – mintegy demitizáló, deszakralizáló retorikával – bombasztikuságként aposztrofál) alapkaraktere mind a Pilinszky-versnek, versnyelvnek és költői szerepnek, mind a költő által inszenírozott versolvasásnak, mind Pilinszky János élő megnyilatkozásainak, attitűdjének. Sőt, voltaképpen minden színre lépésének (a nyilvánosság vagy akár csak egy beszélgetőtárs elé): a költő által nagyon tudatosan felépített rituálékról van itt szó. S ettől a ritualizáltságtól a Pilinszky-befogadás sem mentes. Sőt. (A mai napig sem az.) Épp erre hiperérzékeny Borbély, akitől ez a karakterjegy feltehetőleg nemcsak alkatilag volt idegen, sőt irritatív, de teológiailag is levezette ennek a kudarcát, hogy ti. „Pilinszky szent akart lenni”, hiszen számára a költészet eredendően vallásos eredetű volt. Borbély tehát épp ez utóbbit veszi radikális kritika alá, szenvedélyes vita tárgyává: a költészet vallásos genealógiáját. De a kérdés ennél összetettebb a Borbély-életmű kontextusában, s épp e komplexitás érzékeltetésére próbálok néhány szempontot adni.

S e ponton egy fontos értelmezési távlat nyílhat: ti., hogy mindeközben mennyiben kötődik, adott esetben mennyiben ismétli meg a Borbély-líra a Pilinszky-líra eredendő ritualitását, szakralitását, legerőteljesebben a *Halotti pompa* esetében. Figyelemre méltó az az ellentmondás, mely e tény és Borbély Pilinszky-olvasatának deritualizáló, deszakralizáló gesztusa között feszül.

Borbély Szilárd Pilinszky-esszéi egyfajta rituális, oedipális „apagyilkosság”-ként is értelmezhetők, melyben a deszakralizálás, demitizálás erős konfesszionális erővel bír (talán a szó vallásos értelmében is) – miközben szöveg-minőségükben épp igyekeznek elrejtteni az elődhöz való kötődést – csakúgy, mint a *Halotti pompa* a gyilkossági trauma direkt / szövegszerű / artikulálását.

15 BORBÉLY Szilárd, *Pilinszky hagiográfiájához*, Litera, 2011. november 25. [online] https://litera.hu/irodalom/publicisztika/pilinszky_hagiografijahoz.html.

Érdeemes szemügyre venni Borbély Szilárd emlékezetes, némileg sommás állítását is, mely szerint Pilinszky vak volt a '30-as, '40-es, '50-es évek politikai valóságával szemben. Borbély így érvel: Pilinszky „Nem beszélt a holokausztról, a zsidók megbélyegzéséről, az antiszemitizmusról, a diktatúráról, az antihumanizmus gyakorlatáról, a szabadság fájdalmas hiányáról, a magyar hagyományok erőszakos megtöréséről. Semmiről, ami konkrét. De Pilinszky szent akart lenni, és így lett drámája az önmagát a bűn legyőzése érdekében feláldozó angyal drámája. Költészete pedig a bűnbe esett nyelv vallomása. Zaklatott, izzó, kiszolgáltatott és megválthatatlan.”

Meglehetősen izgalmas Borbély provokatív, rendkívül meggondolkodtató, ám erősen vitára ösztönző sorai mellé odahelyezni Marno János még sokkal provokatívabb centenáriumi interjút, melyben arra a kérdésre, hogy „felfogható-e Pilinszky nyílt vallásossága rendszerkritikaként?” azt a választ adja, hogy „Evidensen az. De nem deklaráltan.” Az itt kirajzolódó éles kontraszt a két kortárs költő hasonlóképp szubverzív, deszakralizáló olvasata között ugyancsak távlatos.

„Költészete pedig a bűnbe esett nyelv vallomása” – Borbély e mondata önmagában is gyöngyszem, s önmagában szinte egy kisebb tanulmánynyi értelmezést követelne. Talán még távlatosabb, hogy Borbély szubverzív, botránysos, elfogult, kisajátító, olykor „igaz(ság)talán”, de legalábbis vitára ingerlő Pilinszky-olvasata kísértetiesen emlékeztet Pilinszky szubverzív, botránysos, elfogult, kisajátító olvasataira (éppúgy a legfontosabb elődöket illetően, mint Dosztojevszkij, Simone Weil vagy Camus). Ugyanakkor önreflexív ereje, önmagát olvasó jellege mindkettejüknél kivételesen releváns.

„El nem tudom mondani, hogy szégyellem magam az egész költői tevékenységem miatt. Ez egy borzasztó szégyen. Gyalázatos helyzet, hogy sorsom megalázó részleteiről még beszélnem is kell. Mert ez valamiképpen a feladat, hogy vállaljam ezt a dolgot és a vele járó szégyent. De úgy tekintek az életemre, hogy az egy nagyobb erőnek az eszköze. [...]”¹⁶

Ahogy a 2011-es *Litera*-interjúban Borbély a szégyenről beszél, az teljesen kafkai, Pilinszkyre (első pillantásra) kevésbé vall, mégis erős szöveghálót von a két életmű köré, leginkább épp Kafkán keresztül. (Vagy akár Kertészen.) Az idézett részlet azonban nem csak ilyenformán, illetve záró mondatában köthető Pilinszkyhez, de annyiban is, amennyiben a szégyen végső soron az emberi kiszolgáltatottság, nyomorúság, nincste-

16 BORBÉLY Szilárd, *Nincs semmi remény: Nagy Gabriella interjúja*, 2011. május 2. [online], *Litera*, <https://litera.hu/magazin/interju/borbely-szilard-nincs-semmi-remeny.html>

lenség/lemeztelenedés léthelyzetének egy variánsa, egyik bugyra, mely fedésben van a Pilinszky-mű határhelyzeteivel, kiemelten a szenvedés tapasztalatával.

Ahol feltehetőleg szétválnak Pilinszky és Borbély útjai, az épp a semmi egzisztenciális tapasztalata, pontosabban az arról való reflexió. A kiindulópont ugyanis közös: „Szóval csak a nagy semmi (van): Ezek alapján a tapasztalatok alapján nem feltételezhetek semmi jót és reménykeltőt magamról. [...] Az emberiségről sem tudok jobbat gondolni.”¹⁷

Igazat kell adnunk Borbély Szilárdnak: ez az a pont, ahol Pilinszky látszólag valóban a hit vigaszát, a reményt hívja segítségül, s elköveti a *Sziszüphosz mítosza* „filozófiai öngyilkosság”-át. Legalábbis Borbélyhoz mérten. De csak látszólag. Álljon itt érvként néhány idevágó szempont Pilinszky komplex (s persze ellentmondásoktól sem mentes) elgondolásaiból, „apokrif teológiájából” (Borbély kifejezése):

1. *Krisztus és Sziszüphosz* c. híres esszéjében Pilinszky épp erről ír Dosztojevszkij és Camus kapcsán. Egy másik fontos és sokat idézett szöveghely, ahol Pilinszky – nem mellesleg Auschwitz tapasztalatának összefüggésében – Dosztojevszkijre hivatkozik, mégpedig a látáshiány/homály/sötétség metaforikára épül: „A költészet számomra ha nem is pontosan ezt jelenti, de majdnem ezt: a jóvátehetetlen jóvátételét. Vagy legalábbis az első lépést a képtelenség e sötétjébe.”¹⁸ Vagyis: az abszurd sötétségébe. Más szóval: a vakreménybe. E szöveghelyen tehát ismét a világ vaksága, önmagába zárt sötétsége jelenik meg a vakság-metafora centrumaként, de itt a (a camus-i értelemben vett) világ abszurdításának sötétségeként, mely azonban már túllép a „puszta értelem” „világvakságán”, éppen a vakon tapogatózás kierkegaard-i ugrásának értelmében nyílván meg a fény felé. E perspektívában is értelmet nyer a Pilinszky-féle (a szó mind vallási, mind poétikai értelmében vett) hitvallás, mely szerint a költészet nem más, mint a *jóvátehetetlen jóvátétele*, vagyis tanúságtétel, jelen kontextusban tisztánlátás. A vakság-metaforának az Evangéliumokra visszanyúló, egymásnak feszülő paradox rétegeit érhetjük itt is tetten, akár csak Dosztojevszkijnél. Ahogy a világ (az ember, mégpedig a dosztojevszkiji antropológia értelmében vett személy) önmagába forduló, meddő vaksága, a „világárva papundekli”-lét („*Vak rovar / magam vagyok a rámsötétedő, / a világárva papundeqliiban.*”) átfordul abba a (látás-)tapasztalatba, ami a *Milyen felemás* c. versben felejthetetlenül fogalmazódik meg.

2. Ugyanezen rádióinterjú ugyancsak nevezetes sorai, melyek Camus Sziszüphoszt idézik (s melyek nagy jelentőséggel bírnak azért is, mert a francia író nevezetes esszékötetében épp a fentebb idézett „résztelen világvakság”-ról ír, s épp Iván Karamazov lázadására hi-

17 Uo.

18 PILINSZKY János, „Egy lírikus naplójából”, Új Ember, 1965. november 7. = Uő, *Publicisztikai írások*, Osiris, Bp., 1999, 483.

vatkozik)¹⁹ így zárulnak: „Dosztojevszkij száz évvel ezelőtt már mesteri pontossággal fölvázolta Camus mai problémáját. Ezt csak azért tehette meg, mert már túl is látott rajta...”²⁰ Vagyis az éleslátás Dosztojevszkijhez társul Camus relatív „abszurd vakságával” szemben. *Krisztus és Szisziüphosz* című szintetizáló igényű esszéjében ezt a kérdést egy nagyívű gondolatmenetben bontja ki.

„Én nem vagyok humanista, ami nem azt jelenti, hogy anti-humanista vagyok. A humanizmus föltételezi, hogy az ember először is egy folyamatos lény. Az ember drámai lény”²¹ Pilinszky számtalanszor írt, nyilatkozott a humanizmus „elégtelenségéről”. Pilinszky éles humanizmus-kritikájával nem vet számot Borbély. Még egy fontos szöveghely e témában: „A humánium egymaga tehetetlen azzal szemben, ami egyszer lezárult, s legfeljebb az emlékezés illúziójával képes behatolni a múltba. [...]” (*Ars poetica helyett*).²² Egyik leghíresebb esszéjében (*A teremtő képzelet sorsa korunkban*) éles individualizmuskritikáját többek közt épp a szabadság kérdésének összefüggésébe helyezi, melyre a nyugati kultúra alapmintázataként tekint, és szembeállítja a „Kelet” időn túli ikon-kultúrájával.²³

3. A Pilinszky-líra semmi-tapasztalata – a korai korszakban főképp – a kárhozat összefüggésébe kerül (ami nem áll távol épp attól, amit Borbély számon kér rajta)! A kárhozat/az elkárhozás gondolata nem számolódik fel (teljesen) sem a *Harmadnapon*,

19 A Szisziüphoszra vonatkozó sorok teljes szövegét is idézem, ahol a Dosztojevszkij vs. Camus, illetve Kafka-képlet további kifejtést kap: „Ha ebben nem hinnék, számomra minden siker és minden öröm riasztó sivatag maradna, s Albert Camus faggatására: morális és filozófiai kötelességemnek érezném az öngyilkosságot. S hadd tegyem hozzá, Camus a *Szisziufusz mítosza* című művében csodálkozik azon, hogy Dosztojevszkij volt az első, aki a világ abszurditását a mai egzisztencialisták fogalmazásában fölvetette – mégse írt abszurd regényt, s minden abszurditása ellenére *A Karamazov testvérekben* Aljosa gyerekes hitet tesz a világ végső megvigasztalódása mellett. Szerintem nem véletlen, hogy Dosztojevszkij száz évvel ezelőtt már mesteri pontossággal fölvázolta Camus mai problematikáját. Ezt csak azért tehette meg, mert már túl is látott rajta, s épp abban, amit Camus naiv ellentmondásnak nevez. Az igazság az, hogy még Kafka sem nőtt ki Dosztojevszkij „köpenye” alól, s korunk még mindig csak útban van feléje.” PILINSZKY János, *Beszélgetések* (1965), szerk. DOMOKOS Mátyás, Századvég, Budapest, 1994, 6–7.

20 Uo.

21 Ez a költő válasza egy 1980-as interjúban arra a kérdésre, hogy humanista költőnek tartja-e magát. Ugyanitt a gyilkosokra és Dosztojevszkijre hivatkozik. PILINSZKY János, *Beszélgetések*, 237–238.

22 Erről lásd új Pilinszky-könyvem alábbi tanulmányát, melyben Pilinszky antropológiáját, humanizmus-kritikáját teszem mérlegre a jelenkori posztantropológiai diszkurzív keretek tükrében: SZÁVAI Dorottya, „Az üres árok”: *A Pilinszky-költészet poszthumán értelmezésének lehetőségéről* = Uő, „A pórusait látni”, 71–79.

23 PILINSZKY János, *A teremtő képzelet sorsa korunkban* = Uő, *Összegyűjtött művei. Versek*, szerk. JELENITS István, Századvég, Budapest, 1992, 82.

sem a 70-es évek költészetében. (Így például a *Trapéz és korlát* „ha öröklétre születünk, mért halunk meg hiába” tapasztalatát, s még inkább a „lezárt vagy, mint a kárhozat, / a homlokod mögött / csak pőre sikoltás maradt / vigasznak, semmi több!” tapasztalatát, a végtelenen magányos szubjektum önmagába zártságát látjuk átöröklődni olyan szöveg helyeken, mint pl. a *Harmadnaponban* a „Kifosztottunk, meggazdagodtál” kezdetű paradoxon-sorok, a kései költészetben a „poklokra csavart pupillával élni” sor vagy *A pokol hetedik köre* c. vers.) Ezzel (pedig) Borbély Pilinszky-portréja mintha nem vetne számot. Talán azért is, mert némileg összemosza a lírai korpuszt és a publicisztikát, melyről épp az tudható, hogy nem egyszer rövidre zárja, kioltja a versek poétikailag és gondolatilag legproduktívabb paradoxonait.

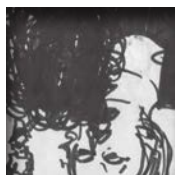
A Borbély–Pilinszky-vita e nagy csomópontjai, melyek egy, a szó eredeti értelmében vett valódi dialógus/dialogosz lenyomatai (= disputa, ami összeköt) – tükörjátékukkal segítenek (talán pontosabban, de legalábbis máshonnan) olvasni, egymás tükrében mélyebben érteni egyik és másik életművet. Miközben Borbély azt mondja, hogy Pilinszky nem beszél a holokausztról, a *Litera*-interjúban megfogalmazza a Pilinszky-esztétika és -poétika legfőbb „történetfilozófiai” és teológiai alapzatát: „Krisztus és a holokauszt allegóriák is, a kollektív tudat képzetei. Mindkettőnek nagy teológiai súlya van. A filozófia és az esztétika pedig a teológia szolgálóleánya, bár újabban a demokratikus vircsaft hatására látszólag emancipálódtak. De hiszi a piszi...”²⁴

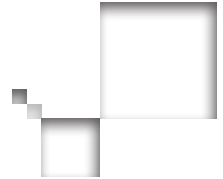
Továbbá: „Nem. A gyilkosságra nincs megnyugtató válasz. A gyilkosság annyira emberi, és kizárólag emberi jelenség, annyira kivételes esemény, hogy mélyen beleír a jelentések rendjébe. Amikor az egyik ember megöli a másikat, elmondhatatlan és felfoghatatlan borzalom esik meg. Az a borzalom, amelyet hagyományosan a szenttel kötötték össze. A szent nem a jó, a szép, az igaz, vagyis a pozitív jelentéseknek a fókusza, hanem valami embertelen, megrázó, mindent sarkaiból kiforgató jelenségnek a neve. A borzalmasé, amit nem értünk. Az istenek, az isten maga a borzalom és az embertelen megjelenése volt mindig. Ilyen értelemben nincs semmiféle megnyugvás, vigasz, békéltető illúzió, nincs semmi remény.”²⁵

Csak hogy Borbélynak igaza van: Pilinszky az esszéiben, publicisztikájában nem egyszer kilúgozza, kisimítja a borzalmat, a *tremendumot a mysteriumba* oldja. Jó példa

24 BORBÉLY Szilárd, *Nincs semmi remény*.

25 *Uo.*

erre, amikor *A Karamazov-testvérekről* ír (több ízben) meglepően szimplifikáló publicisztikát²⁶ – miközben a Pilinszky-életmű egészét behálózó ars poeticus, autopéitikus, vallomásosan önidentifikáló Dosztojevszkij-olvasatok – a versekben végképp – borbélyi jelentésekkel ruházódnak fel. Miközben az ő költészete – paradox módon – ugyancsak mesterpéldája a *mysterium tremendum*-tapasztalatnak.

Talán innen az indulat: Borbély „haragszik” Pilinszkyre, mert a gyilkosságot próbálja empátiával kezelni, költőként a gyilkos nevében megszólalni. Borbély Szilárd e kérdést illetően a másik oldalon van, az áldozatén, az elszenvedőjén – itt az élet(tapasztalat) megelőzi, felülírja az irodalmat (az irodalmi, szellemi tapasztalatot) – Pilinszky-nél ez fordítva van, ő ezen a ponton lesz spekulatív. (Ld. pl.: „Nincs szebb, mint a bűnözők szeme...”)

Pedig ki más tudná jobban, mint éppen Borbély Szilárd, hogy a remény a Pilinszky-versben is legfeljebb „kidöntött pléhedény”, vakremény, „reménytelenségen túli remény”... Más kérdés, hogy a publicisztikában ez sem mindig és feltétlenül van így.

Borbély Szilárd retorikája mondhatjuk így: /voltaképpen/ az önvád retorikája (anti-Szókratész), egyfajta karkai per saját maga ellen, melynek médiuma jelen esetben Pilinszky, s részben a Pilinszky-költészet. Pedig ki más tudná jobban, mint éppen Borbély Szilárd, hogy Pilinszky sem lépett ki soha a „mélypont ünnepély”-éből, a nagypéntekiségből. S hogy a rossz számára is mint *excessus* van jelen, nem pedig, mint *privatio boni* (Emmanuel Lévinas, Philippe Nemo), hogy költészetében a „rossz monstrosizálásával” számot vetve mindvégig polemizál az üdvtörténet számos mozzanatával: az *ex nihilo*, a *privatio boni*, legfőképp a teodícea tanával, s teszi ezt a legkiemelkedőbb esszéiben is, mint pl. az 1967-es *Krisztus és Sziszüphoszban*.

„Pilinszky egész életében tanulta a bűn elbeszélését és megvállását lehetővé tevő nyelvet, Dosztojevszkij nyelvét; a szerencsétlenség dadogását szótárazta Simone Weil írásaiból; és az angyalok beszédét hallgatta: a zenét, reggeltől estig cigarettafüst, alkohol és gyógyszerek hatásával tompítva a fájdalmat. A fájdalmat, amely a lélek fájdalma volt. A kegyelem sötét éjszakája Pilinszky számára mégis a lerombolt, porrá alázott, lebombázott Németországban virradt fel. [...] Egy bukott században kísérelt meg az angyalok nyelvén beszélni. Önkínzó és öngyötrő lelkiismerete lett a magyar szellem-

26 Erről bővebben lásd fentebb idézett könyvfejezetemet: SZÁVAI Dorottya, „*Dosztojevszkijnél látom, amit nem látok.*”: *Dosztojevszkij – Pilinszky – Takács Zsuzsa = Uő, „A pörusait látni”, 37–53.*

nek. A szeretet nélküli 20. század egyik legnagyobb költészetének nyelvén szólaltatta meg azt a hiányt, amelyről Szent Pál beszél: Szóljak bár az emberek vagy angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, olyan vagyok, mint a zengő érc vagy cimbalom...²⁷ *Revelatív* és megrázó, ahogy Borbély – aki voltaképpen maga is „az angyalok nyelvén” szólt – esszéje végén a szeretethiányt kétszeresen beágyazott szöveggként artikulálja – mint a nagy páli szöveghagyomány Pilinszky-féle örökségét. Személyes vallomása egy polemikus, provokatívan kritikus értekező nyelven szólal meg, tehát közvetlenül nem férhető hozzá (itt sem, ahogy a *Halotti pompában* sem).

„Húsvét előtt beszélgetünk... Mi van a szenvedésen túl? Létezik megváltás?

Ó, én ezt nem tudhatom. Rossz katolikus vagyok. Ráadásul görög-katolikus. Mi pedig, görög-katolikusok, valami kulturális skizofréniában élünk. Olyan, mintha a felvilágosult Európa egyik egyháza volna a miénk is, de valójában az ortodoxiában élünk vallási tekintetben, rituálisan és gondolatilag egyaránt. A keleti egyház pedig a nagyszombatot látja és ünnepli inkább, az tölti el csodálattal. A pokolra alászálló Jézus a mi hősrünk, aki letöri az alvilág kapuitól a pecséteket és a zárat. A mélységekbe alászálló Krisztust ünnepeljük, aki halálával legyőzte a halált, és a sírban lévőeknek életet ajánlékozott [...]. De mégis csak szombat van, méghozzá Nagyszombat. A teremtes félelmetes csendje nyomasztó. Jézus halott teste a sírban. Minden tanítvány bezárkózva, magányosan várja a sábesz kimenetelét, a Szombat Királynő távozását, a Mester visszatérését. Még nem tudni, csak remélni lehet, hogy feltámad Krisztus halottaiból, hogy legyőzze halálával a halált. És ahogy az ortodox egyház ikonográfiája ábrázolja, alászálljon Győzelmes Krisztusként, és az ősatyákat, Ábrahámot, Izsákot, Jákobot, és mind-mind az igazakat, általvigye az új világba, ahová mindannyian vágyunk. Ahová csupán a vágyon keresztül vezet út.”²⁸

Talán nem túlzás úgy fogalmazni, hogy Borbély e megrendítő sorait akár Pilinszky, a Nagypéntek költője is jegyezhetné (Borbély szavaival: a nagycsüörtöké). Hihetetlen izgalmas az a projekció, ahogy saját hívó szkepszisét vetíti Pilinszkyre a két esszében, ahol a költészetéről mintha alig venne tudomást, szinte csak az *Új Ember* Pilinszkyjéből indul ki – ennek a spekulatív, eruditív objektív olvasatnak a mélyén mintha emocionális, impulzív (sőt olykor indulati) erők húzódnának. A miért(ek)re próbáltam a fen-

27 BORBÉLY Szilárd, *Pilinszky hagiográfiájához*.

28 BORBÉLY Szilárd, *Nincs semmi remény*.

tiekből rákérdezni. (Jelen írás keretei közt nyilván nem célozom pszichoanalitikus választ keresni, miközben attól nem is lehet teljesen elvonatkoztatni.) Borbély Szilárd voltaképpen azt írja meg zseniálisan, ahogy a publicista (vagy esszéíró) Pilinszky saját magát győzködi a legnagyobb dilemmáit illetően. Ezt költőként meg se próbálja, ellenkezőleg! Itt rejlik számomra Borbély Pilinszky-olvasatának egyik vakfoltja, mely egyben a legtávlatosabb interpretációs teret nyitja meg a két életmű között.

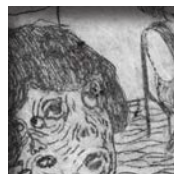
Annak idején, harminc éve, amikor elkezdtem Pilinszkyról gondolkodni, egy olyan, Borbélyéhoz közeli értelmezési keretben tudtam elhelyezkedni, melyet talán a *negativitás* fogalmával lehet egybefogni: a negatív teológiától az apokrif, az apokalipszis vagy a tékozló fiú-paradigmától a Hans Jonas-i nem-teológiai, nem gondviselő Isten-fogalomig („*Az Istenfogalom Auschwitz után*”) vagy a „bűn mint sorsese-mény”-kérdésig. S hogy a kivételesen eruditív Borbély ezt a negativitást nem igazán akarja látni-láttatni, amikor Pilinszkyt olvas, ezt a vakfoltot tehát nem tudom nem emocionális reakcióként értelmezni, más szóval nem önreflexióként, sőt – mégoly szemérmes – (ön)vallomásként – akár, talán a szó vallásos értelmében is vett – konfesszióként, ami azon a közvetítő közegen át nyer kifejezést, amit Borbély Pilinszkynek/Pilinszky-költészetnek nevez. Lényegében analóg módon azzal, ahogy a *Halotti pompa* gyásznyelve megalkotódik, Száz Pált idézve: „e traumatikus indítatás ellenére sem jellemzi a vallomások, amelyre lírahagyományunkból fakadóan számíthatnánk. [...] a szerző nem beszéli ki személyes tragédiáját, hanem közvetett és áttételes módon dolgozza a versekbe.”²⁹

A Borbély–Pilinszky-párbeszéd, e zavarbaejtően gazdag szövegtér számos olyan interpretációs távlatot nyit meg, melyre itt és most csak utalni tudtam. Mint például a *Halotti pompa* és a Pilinszky-költészet párhuzamos olvasása,³⁰ a tautologikusság jegye (amit Borbély épp Pilinszky szemére vet) vagy a keresztény misztikus hagyománnyal folytatott dialógusuk – Angelus Silesiusszal az élen.

„*Ha Auschwitzra gondolok, sejtem már, mért volt lennem.*” Pilinszky és Borbély a *helyettesítő áldozat retorikájától az önvád retorikájáig* bejárt, párhuzamos és szét-tartó útjai azon a ponton minden bizonnyal találkoznak, „Ahová csupán a vágyon keresztül vezet út.”

29 Száz Pál, *A gyász szekvenciái: Utószó* = BORBÉLY Szilárd, *Halotti Pompa*, Jelenkor, Budapest, 2022, 204.

30 Erről lásd pl. SZÉNÁSI, *i. m.*

BEDECS LÁSZLÓ

NÉHÁNY UTOLSÓ SZALMASZÁL

BORBÉLY SZILÁRD MINT LÍRAKRITIKUS¹

Borbély Szilárd nemcsak nagyhatású költő, jelentős prózaíró, kiváló irodalomtörténész és érzékeny esszéista volt, de figyelmes és kifejezetten sokat publikáló kritikus is. Legszívesebben és legtöbbet a költészetéről írt, kritikáiból és esszéiből 2012-ben jelentetett meg egy gazdag válogatást, *Hungarikum-e a líra?*² címen. Ezt a könyvet veszem most elő újra, hogy segítségével megpróbáljam megrajzolni Borbély kritikusi portréját, megállapítani, mit keresett a versben, mire figyelt, mit tartott értéknek, és rekonstruálni, mit gondolt a költészet poétikai kihívásairól, jelenkori társadalmi szerepéről, jövőbeli lehetőségeiről. Több mint tíz év kritikáiról van szó, és ismerve a kritikairás gyakorlatát, a felkérések, határidők, a terjedelmi korlátok rendszerét, tudható, hogy ez nem egy egységes, következetes korpusz, de abban biztosak lehetünk, hogy a legfontosabb esztétikai sarokpontok, értékrendek és líraolvasási rutinok láthatóvá válnak majd.

A könyvről szóló írások nagyrészt érintették ezeket a kérdéseket. Nagyjából időrendben Krupp József,³ Gaborják Ádám,⁴ Lapis József,⁵ Valastyán Tamás,⁶ Mohácsi Balázs⁷ és Pataki Viktor⁸ írtak a kötetről, és miközben ők is elmondták, hogy a nagyon sokféle, egymástól időben távoli szövegből többféle válasz is leszűrhető, volt, aki ezt nyitottságnak, volt, aki fejlődésnek vagy egy változásnak, megint más sokszínűségnek nevezte. Abban viszont mind a hat szerző egyetértett, hogy Borbély kritikakötete az abban megnevezett költők és könyvek jelentős száma miatt az ő saját készítésű tablóját jelenti, és mivel soha nem tesz negatív megállapításokat, sose beszél arról, mi gyengébb, vagy mi lehetett volna jobb egy-egy verseskötetben, a könyvet akár a kedvenceiről, a hozzá legközelebb állókról szóló listának is tekinthetjük. Ahogy az is visszatérő felvetés, hogy mit tudhatunk meg mindebből magáról Borbély Szilárdról, saját költői műhelyéről. Ennek kapcsán talán Valastyán Tamást érdemes külön is idézni, aki a 'kétségbevonás' és a 'kétségbeesés' fogalomkettősséggel közelít ezekhez a kritikákhoz, és kiemeli szerzőjük önjellemzését: „mivel neurotikus vagyok, gyanakszom magamra, és az önmegfigyelés érdekében is kötelességszerűen olvasok” – amit ő átfordít Borbély saját

- 1 A tanulmány a *Marginalitás, kisebbségiség, alakulástörténet Borbély Szilárd életművében* című posztonyi konferencián (2023. október 24–25.) hangzott el.
- 2 BORBÉLY Szilárd, *Hungarikum-e a líra? Esszék, kritikák*, Parnasszus Könyvek, Budapest, 2012.
- 3 KRUPP József, Körkép a magyar líráról, *Élet és Irodalom*, 2012/32. 21.
- 4 GABORJÁK Ádám, Hungarikum-e vagy?, *Műút*, 2013/39, 60–63.
- 5 LAPIS József, Menekülőút, *Alföld*, 2013/10, 117–121.
- 6 VALASTYÁN Tamás, A sokszínűség dicsérete, (2013) <https://www.kulter.hu/2013/07/a-sokszinuseg-dicsereite/> – utolsó letöltés: 2024. május 02.
- 7 MOHÁCSI Balázs, Tudomány-e a líra?, (2013) <https://www.jelenkor.net/visszhang/66/tudomany-e-a-lira-utolso-letoltes>: 2024. május 02.
- 8 PATAKI Viktor, Egy paradoxon ígérete: A lírafogalom változása Borbély Szilárd kritikai munkáiban, *Studia Litteraria* 2016/1-2, 71–80.

költői gyakorlatával szembeni egészséges kételyre és a kortársak hasonló kérdésfelvetései és válasza iránti kifogyhatatlan olvasói és értelmezői érdeklődésre, illetve azok kétségbevonására. Valastyán tömören: „gyanakvás és kötelesség együtt, önmegfigyelés az olvasás során.”⁹

A könyv negyvenöt írást közöl, és ez a nagy szám jelzi, hogy sok rövid, két-három oldalas kritika is bekerült a gyűjteménybe, ezek zömmel az *Élet és Irodalomban* jelentek meg, és jól kiegészítik a hosszabb, nagyobb ívű kritikákat és esszéket. Köztük a kötetzáró *Hét elfogult kommentár a magyar lírához* címűt, amely kifejezetten a gyűjteményhez készült, és a majd tíz évvel korábbi *Hét elfogult fejezet a magyar líráról* című, a kötetet nyitó esszé állításait gondolta újra. De a keretezés, a kontextuskeresés, illetve -teremtés az alkalmi kritikai munkákra is jellemző, hiszen Borbély pontosan tudja, többször is hangsúlyozza, hogy egy-egy kötet vagy pláne egy-egy vers sosem önmagában áll, hanem miközben eleve része a kortárs magyar költészetnek, mindig a múltból táplálkozik, sőt meg sem érthető a múlt nélkül. Az irodalomtörténész a múltat vizsgálja, a kritikus viszont a jelent, és sokszor a jövőbe tekint, próbálja megragadni, merre tart a magyar költészet, mi lesz a kortárs szövegekből maradandó. Borbély azonban mindkét szerepből beszél, és ezt a kettősséget a Szabó Lőrinc-esszéjében oldja föl, meglehetősen talányosan: „a jövő a múlt felől történik, tehát azt érdemesebb kutatni, mi válik jövővé a múltból”¹⁰

A rövid kritikák ugyanakkor azt eredményezik, hogy szerzőjük ritkán lép közel egy-egy vershez, viszonylag ritkán idéz, még ritkábban töpreng el egy-egy verssoron, sokszor inkább saját átfogó, a kötetek, sőt a költői életművek egészére vonatkozó vízióit osztja meg, a vizsgált művek újdonságait, szándékait, értékrendjét igyekszik megérteni és leírni. Kevészet foglalkozik technikai, formai vagy nyelvi megoldásokkal, sokkal szívesebben beszél a költők gondolkodásmódjáról, régi szóval: „mondanivalójával”, amibe beleértendő az erkölcsi értékrend, a társadalmi létre való reflexió, vagy akár a szolidaritás meglétének-hiányának kérdése is. Amikor például Pilinszky János költészetéről ír, nem a költői képekkel, a rímekkel, a szóválasztás dilemmával foglalkozik, hanem azzal az etikai kérdéssel, hogy a mélyen katolikus költő, aki felismerte és megszenvedte a zsidóüldözés és azon belül a holokauszt botrányát, miért nem vetette fel soha a katolikus egyház történelmi és konkrét felelősségét a második világháború alatt történelemben¹¹. Ugyanilyen állhatatosan keresi a rendszerváltás és az ahhoz szorosan kapcsolódó szabadságélmény megjelenését a versekben – érthető ez, hiszen a változásokat fiatal felnőttként megélt Borbély minden más műfajában is gyakran utal a szabadságra mint alapértékre, sőt élete utolsó éveiben gyakran érezte úgy, és gyakran ki is mondta, hogy a nyolcvanas évek végén elnyert szabad tér szűkül,

9 VALASTYÁN, *i. m.*

10 BORBÉLY, *i. m.*, 53.

11 *Uo.* 68-69.

sőt szép lassan megszűnik körülötte. Mégis érdekes például, hogy Somlyó György szonettköltészetét elemezve azzal magyarázza a kései szonettek lazább szabálykövetését, formai kihágásait, hogy azok a társadalomba beáramló szabadabb levegőre rezonálnak: „A politikai váltás – úgy tűnik egy ennyire erős hagyománytudató költészetben is – összekapcsolódott a művészeteszmény és a hozzá szorosan kapcsolódó költői nyelv megkerülhetetlen erőzójával.”¹² De a közéleti beszéd és gondolkodás szabadsága máskor is összekapcsolódik a Borbély-kritikákban a beszéd, a forma, a nyelvkezelés szabadságával (ilyen értelemben mégis foglalkozik formai kérdésekkel is, persze), így tesz például a Bertók László szonettkorszakát követő verseiről írva („kevésbé teherbíró ez a nyelv a politikai szenvedélyesség morális ítéletmondása tekintetében”¹³), vagy amikor Parti Nagy Lajos költészetében a hibázás jogát is a szabadság megélésének jogához köti, a zárt költészet elleni tettnek tekinti, miközben a nyolcvanas évek Parti Nagy-verseiben épp a szociális érzékenységet, más szóval a szolidaritást tartja a legtöbbré.¹⁴

Mindezzel azt szeretném csak kiemelni, hogy ebben a kritikusi műhelyben minden esetben jelen vannak a vers társadalmi, filozófiai, egzisztenciális vonatkozásaira vonatkozó kérdések is, sőt ezek jó néhányszor megelőzik a hagyományos poétikai problémafelvetéseket. Lapis József nálam pontosabban fogalmaz: „a nyelvre történő rákérdezés egyben a világra történő rákérdezést is jelenti, s az irodalmi hagyományval való viszony kialakítása sosem függetleníthető sem a társadalmi és kulturális renddel kapcsolatos kérdésfeltevésektől, sem a személyes életpraxis vonatkozásaitól”¹⁵ Annyit tennék hozzá, hogy Borbély a nyelvet mintha csak díszítőelemnek tekintené, ami elfedi azt a mély sebet¹⁶ (vö. 38.), vagy inkább: azokat a mély sebeket, melyek minden jelentős költészet megszületésének fontos kiindulópontjai. Talán ebben például része van annak is, hogy maga is költő, jól ismeri a vers születésnek módját, első törvényszerűségeit – de fontos megjegyezni, hogy Borbély maga sosem utal arra, hogy költőként olvassná a közelmúlt alkotóinak és közvetlen kortársainak szövegeit. Ennél sokkal szerényebb, visszahúzódozóbb, önironikusabb. A kérdés mégis azért érdekes, mert ő maga is részt vett a magyar költészet paradigmaváltásában, a *Halotti pompa* című kötete például egészen biztosan új fejezetet nyitott a ma-

12 Uo. 84.

13 Uo. 89.

14 Uo. 84.

15 LAPIS, *i. m.*, 118.

16 Vö. BORBÉLY, *i. m.*, 38.

gyar lírában – vagyis amikor a kortárs törekvéseket figyeli, olvassa és elemzi, amikor próbálja megtalálni kilencvenes és az azt megelőző évtized poétikáinak lecserélésben érdekelt, sokszor nála is radikálisabb alkotótársait, folyamatosan igyekszik felmutatni az a távlatot, amely a kortárs történések alkalmiságán túl, korszakok és országhatárok fölött ível. Valami olyasmit, amit ő, nemes egyszerűséggel a költészet lényegének tart, és amiről gyakran kijelenti, hogy végveszélybe került, sőt azt is, hogy már elveszett. A Parti Nagy-kritika utolsó mondatai például egyszerre jelentik be egy korszak végét és egy új kezdetét, rögtön hozzátéve, hogy ez új talán az utolsó lesz: „A Parti Nagy-vers ennek a hagyománynak mond búcsút, feltárva a mögötte lévő (magyar) lírai hagyományt, és átvezetve a költészet jövőjébe. Ha van neki.”¹⁷ Vajon miért volt a költő Borbély Szilárd ennyire pesszimista a költészet jövőjével kapcsolatban? Valóban így gondolta, vagy csak vitára hívott, provokált ezekkel a kijelentéseivel? Hogyan érthetjük helyesen az erre vonatkozó állításait?

Messzebből kell indulnunk, mert ő maga is messzebből indult. Az általa kiválóan ismert Csokonaitól és korától, illetve Kölcseytől és korától, akik és amelyek a magyar lírára úgy tekintettek, mint a függetlenséget csak vágyként ismerő ország unikális beszédmódjára. Innen az a borbélyi gondolat, hogy a magyar líra akár hungarikumnak is tekinthető, vagyis olyan sajátos, sehol máshol fel nem fedezhető tárgynak vagy terméknek, amely egyben a magyar identitást kijelölő eszköz is lehet. Amikor a magyar kultúra vélt vagy valós unikalitására gondolunk, akkor azt, például a tokaji bor vagy a szürkemarha társaságában költészetünk egyediségével magyarázhatjuk. Borbély úgy látja, egészen a rendszerváltásig uralkodott az a nézet, hogy a magyar költészet nemcsak megkülönböztető érték, de olyan érték is, amit a külföldnek is tisztelnie kéne – és csak azért nem tisztelik eléggé, mert a fordításban, épp a magyar nyelv különlegessége miatt, elvesz a költészetünk ereje. De a fordításra történő hivatkozás talán csak önfelmentés. A *Nyugat* lírikusai szerint kikezdték ezt vélekedést, ők voltak a legközelebb a nemzetközi elismeréshez, de bírálóik szerint csak azért, mert levetették a nemzeti jegyeket, és a nyugati trendekhez igazodtak. Nem véletlenül tartották sokan már kortársaik közül is „nemzetietlennek” Adyt és társait, teljesen félreértve a modern költészetet és általában a kánonok kialakulásának törvényszerűségeit. Ám utólag (legalábbis a Borbély-esszéik születéséig), a *Nyugathoz* sorolt költők életműve is a nemzeti kánon megkérdőjelezhetetlen részévé vált, szervesen belesimulva a Petőfi és Arany, majd a József Attila és Radnóti, sőt Nagy László, Juhász Ferenc és Illyés Gyula nevével fémjelzett irodalomtörténeti fejlődésvonalba.

A líra pozícióját Borbély szerint elsőként a nyolcvanas évek közepén Balassa Péter munkássága kérdőjelezte meg, aki követőivel együtt prózafordulatról beszélt, és ezzel a prózát tette meg a legfontosabb műnemmé.¹⁸ Említi még a kilencvenes évek közepén lezajlott kritikavitát is, amely Bónus Tibor Garaczi-dolgozata után szintén a próza értelmezése és értékelése körül robbant ki, de Borbély a legsúlyosabb csapásnak Kertész Imre 2002-es Nobel-díját tartja, ami mindenki előtt világossá kellett hogy tegye, hogy a külföld, ha valamire, akkor csakis a magyar prózára kíváncsi, vagyis a magyar irodalmat, hiába reméltük kétszáz éven keresztül, mégsem a líra reprezentálja a határokon túl.¹⁹ Kiderült: a magyar költészet csak nekünk fontos, ha egyáltalán. De ha a történeti retorika számára a magyar líra a kulturális kisebbség elfedését szolgálta, és tulajdonképpen nemzeti karakterjegynek, sőt utánozhatatlan hungarikumnak számított,²⁰ akkor a rendszerváltással, az akkoriban lezajlott prózaforradalmmal, majd Kertész kitüntetésével ennek vége lett, és a költészet nem lehet többé a nemzet elsődleges beszédmódja, kapaszkodója, zsámolya. A líra már nem része a hatalmi diskurzusnak, nem tud szimbolikus beszéd lenni, ahogy volt 1820-tól egészen 1919-ig, majd 1947-től 1989-ig, egy függetlenségre vágyó nemzet nyelvén. A rendszerváltással Borbély szerint elvesztette ezt a státuszát, és így fontosságát is a magyarok döntő többsége számára.²¹ Ebből a logikából az következik, hogy Borbély Szilárd számára a költészet mindig is egy tartalomközvetítő eszköz, a szimbolikus beszéd tere, ahol lehetséges kódolva átadni üzeneteket – de nem annyira a kódolás, vagyis a poétika, mint maga az üzenet a fontos. Azért gondolja, hogy a költészet alól mára kicsúszott a talaj, mert mindenféle üzenet és világtérkép, legyen esztétikai, etikai vagy politikai, más médiumokon, elsősorban az interneten megjelenő műfajokon keresztül is megjelenhet, sőt: gyorsabban, könnyen érthetőbben is. A vers egyetlen esélye a nosztalgia maradt, az, hogy lesz, aki hajlandó megküzdeni a költői szöveg nehezebben érthetőségével, a nyelvi megformáltság okozta akadályokkal. És hisz abban is, hogy „ami klasszikus, az kimeríthetetlen”²²

Mindez kiegészül Borbély líraszemléletében azzal a felismeréssel is, hogy ebben az új helyzetben értelmét veszti a nemzeti-képviselési, illetve nyelvkritikai-filozófiai költészetfelfogások közötti különbségtétel, amit szokás népi-urbánus ellentétnek is hívni, de aminek, szerinte, mára minden alapja megszűnt: „A líraértelmezési sémák azonban még mindig arról beszélnek, hogy két nagy vonulat áll szemben egymással napjainkban is: a képviselési hagyományt folytató és a többféleképpen nevezett másik. Magam azt hiszem, hogy ezt a kétösséget már nem a történő irodalom, inkább a kritika önmozgása, hatástörténeti tehetetlensége tartja fenn. Kényelmes tipológiai alapot jelent, és talán a jól hivatkozható szakirodalma

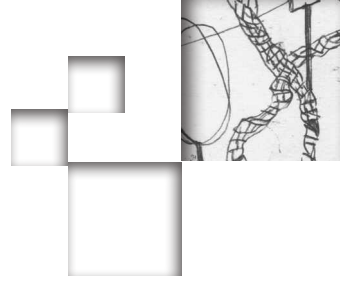
18 Uo. 10.

19 Uo. 9.

20 Uo. 216.

21 Uo. 217.

22 Uo. 105.

okozza, hogy makacsul tovább él²³. Fontos, Borbély attitűdjére, iróniájára nagyon jellemző idézet ez, hiszen úgy beszél itt, de sok más helyen is ezekről a vitákról, mintha az óvodások vitáiról beszélne, amikor már ég az óvoda. Gaborják Ádám pontosan fogalmazta meg, miről is van szó: „Borbély a kánon(képzés)t és a nemzet fogalmát leginkább az írásbeli/nyomtatott kultúrához köti, amit a digitalizáció voltaképpen felszámol.”²⁴ Vagy inkább: éppen felszámol. Az egész kötet, majd minden írás háttérében az internet elterjedése miatti szorongás áll, mert Borbély úgy látja, a Gutenberg-galaxis vége ugyan biztosra vehető, de hogy mi jön a helyébe, az bizonytalan, és pláne bizonytalan, milyen szerepe lehet abban az új világban az irodalomnak, és különösen a költészetnek. Reménykedve fordul a fiatalabb költők felé, mert ők már ebben az új világban szocializálódtak, jobban értik a kor logikáját, és így talán jobb válaszokat tudnak adni a kihívásaira is. Rendre kiemeli, hogy ők már nem kizárólag a nemzeti kánon nagyjait idézve szövik a szöveghálót (mint például Parti Nagy vagy KAF), hanem a kortárs nemzetközi populáris kultúra szövegeire hivatkozva: zenére, filmre vagy akár reklámokra. Vagyis nem annyira a magyar költészet belüli konfliktusokra, mint inkább a külső válságokra kéne választ találni a költészetről gondolkodóknak, javasolja a kötet, és ezzel félretolja azt a szerinte amúgy is csak feltételezett kettősséget, a népi-urbánus vita alapját, ami a líra szakadozott szövetét vagy elfedni igyekszik, vagy ideológiai érvként próbálja felhasználni. Talán a lemondás, a pesszimizmus, az apokaliptikus-depresszív hangulat hallatszik ki az idézett mondatokból, de inkább Pataki Viktorral értek egyet, aki az erős szavakat inkább provokációnak, fájdalmas kérdésfelvetésnek gondolja, és benne inkább az aggodalmat, semmint a feladást vagy a búcsút látja: „nem a teljes visszavonulás jellemzi a szöveget, hanem sokkal inkább feltárja magát a további kommentárok és kérdések számára.”²⁵

De ha nem ez, nem a nemzeti érzés és nem a nyelvkritika, akkor mi lehet a rendszer-váltás utáni magyar költészet, vagyis Borbély Szilárd kritikusi működésének tárgyát jelentő költészet lényege, tárgya, tétje? Már említettük is: a szociális érzékenység, a leszakadó társadalmi rétegek, az esélyt sem kapók, a perifériára sodródott vagy sodort rétegek iránti szolidaritás. A fogalmat először a József Attiláról (legalább annyira a személyről, mint a költészetéről) szóló nagyon is a jelenre kifuttatott esszében találjuk meg: „A mosonói fiának történetét mondta el. Az apátlan árváét. A fiúét, akit fel fognak áldozni. És annak az alázatáról beszélt, aki végül belenyugvással mond igent minderre. Ismerős elbeszélés ez, nagyon ismerős. A szolidaritás nagy története, amely az emberiség mély sebéről szól. De ma nem aktuális.”²⁶ A fogalom végigvonul a kötetben, és meglepő helyeken is előkerül. Például Ha-

23 Uo. 13.

24 GABORJÁK, *i. m.*, 61.

25 PATAKI, *i. m.*, 79.

26 BORBÉLY, *i. m.*, 38.

jas Tibor munkái kapcsán, amelyekben Borbély Szilárd a kapitalizmussal, pontosabban annak globalista törekvéseivel, és a képviseleti demokrácia zavaaraival való szembenállást fedezi fel,²⁷ vagy Gerevich András New Yorkhoz és a szeptember 11-i terrortámadáshoz kapcsolódó verseiről gondolkodva, amikor is a gonosz, a rombolás erőinek megtapasztalása, az áldozatok és hozzátartozók irányában kifejeződő együttérzés költészetté válása váltja ki rokonszenvét.²⁸

Sőt a Telep Csoportról szóló esszében megtalálható az a már érintett probléma is, hogy a rendszerváltás után szocializálódott fiatal kritikusok számára a hagyományos társadalmi és etikai kérdések nem relevánsak egy irodalmi mű kapcsán – holott lehet, hogy nem verstechnikai és poétikai-szakmai kérdésekre kéne egy verseskötetet olvasva kizárólagosan reagálniuk, hanem épp a kötet és az egyes versek által tett 'ajánlatokra', vagyis azokra a javaslatokra, amelyek valamiképp e közösség, a nemzet múltjának és jelenének értelmezésére vonatkoznak.²⁹ Borbély itt Vári Györgyöt idézve amellet érvel, hogy nagyon is szükség van a versek tematikai síkjáról, üzenetéről, mondanivalójáról, világértelmezési javaslatairól is beszélni egy kritikában – de a maga szarkazmusával és mindig megengedő retorikájával elismeri, hogy az efféle értelmezésekhez szükség lenne a hagyományos etikai, politikai és filozófiai értékekről szóló minimális konszenzusra, ám ez már nem áll fent, maguk a '89 utáni elitek tették a legtöbbet azért, hogy ezek a fogalmak megkérdőjeleződjenek, felszámolódjanak vagy épp nevetség tárgyává váljanak. Senkinek nem lehet ezután szemrehányást tenni, ha nem hisz bennük – márpedig Borbély szemszögéből a 'fiatal' magyar költők, vagyis a nyolcvanas években vagy később születettek már ebbe a csoportba tartoznak. Lapis József ezzel kapcsolatban joggal jegyzi meg, hogy Borbély, ettől nem függetlenül, „minden fiatal költő kötetében lázadást és szembeállást lát”,³⁰ mindenki benn a radikális újíót, az utolsó szalmaszálat keresi. Vagyis nagy érdeklődéssel, szimpátiával és őszinte reménnyel olvassa azokat, akik a magyar költői hagyományról, a nyelvről és az imént említett társadalmi alapértékekről másként gondolkodnak, mint ő, vagy egyáltalán nem is gondolkodnak. Ez azért figyelemre méltó, mert Borbély publicisztikája és szépprózájának egy része (az *Árny-*

27 Uo. 71.

28 Uo. 167.

29 Uo. 206.

30 LAPIS, *i. m.*, 120.

képrajzoló egyes szövegei) épp arra törekszik, hogy beszélgetést kezdeményezzen az országról, ahol élünk, a közösségről, aminek a tagjai vagyunk, az anyanyelvről, amin gondolkodunk, és amin például szégyenletes törvények is születtek, nem csak Radnóti-versek.

De a szolidaritás az ő értelmezésében azt is jelenti, hogy olyasmiről beszélünk, amiről általában nem szeretünk hallani, vagyis tabukról: szegénységről, esélyegyenlőtlenségről, megkülönböztetésről, kirekesztésről, erőszakról, bántalmazásról, elnyomásról. Betegségről, árvaságról. Akár arról is, szerzőként ki honnan jön, milyen terheket cipel magával. Ennek a gondolatnak is a József Attila-esszé az origója, és bizony benne van annak a kilencvenes évekbeli kritikai alaptételnek a megsértése, hogy a szerzőt nem lehet azonosítani a lírai alánnyal, a beszélővel. Borbély ezt többször és tulajdonképpen minden gátlás nélkül megteszi, sőt kijelenti: „Ayhan Gökhan (...) versei a csupaszszágot, az eszköztelenséget használják fel annak érdekében, hogy a költői szöveg ne az irodalomról, hanem az életről szóljon.”³¹ Érdemes megismételni: „a költői szöveg ne az irodalomról, hanem az életről szóljon”. És alighanem ez az elvárás a kritikával szemben is: ha lehet, a versekben megjelenő életről beszéljen. Életen pedig mindaz érthető, ami velünk vagy körülöttünk történik. A fentebb említett radikális költői útkeresések, utolsó szalmaszálak egyike volt Borbély számára ez a fajta új személyesség, mely zavarba ejtően tárja elénk a szerző életének valóságát – vagy valamilyen, amit akár annak is elképzélhetünk. Ennek Tandori Dezső végtelékig fokozott naplószerű költészete és önéletírás-szerű prózája az ősforrása Borbély történeti gondolkodásában, de ez épp azt jelenti, hogy természetesen nem naivan gondolkozott a kérdésről, pontosan tudta, hogy épp Tandori volt minden kitérője ellenére is az egyik legtitokzatosabb szerzője a modern magyar irodalomnak, olyasvalaki, aki a fikció és a valóság tényeit kibogozhatatlanul egymásba fonta. („A »Tandori vagyok« nem csupán nyelvi szerkezet, hanem ugyanakkor maga az élet.”³²) Mégsem akarja eljátszani minden alkalommal a szerző, a beszélő és a lírai én hármásának szétszalazását, ha valaki alanyi költésze-

31 BORBÉLY, *i. m.*, 184.

32 *Uo.* 85.

tet művel, az számára önmagáról ír. Valahogy úgy, ahogy, prózában ő tette aztán a *Nincstelene*knben. Vélhetően ezért is volt fontos számára mindezt többször is kimondani.

Külön érdekes, amikor Kovács András Ferenc *Sötét tus, néma tinta* című kötetéről ír, mert azt gondolnánk, KAF volt az a költő, aki az alakmások, a maszkok, a stílusimitációk és a formai játékok kavalkádjában olyannyira szétírta az úgynevezett lírai ént, hogy felesleges, sőt lehetetlen annak integritásáról beszélni, pláne a szerzői énhez kötni. Borbély mégis ezt teszi, és igyekszik meghallani a sok-sok maszk mögé elrejtett ént, a „kosztolányizás” és más mesterek idézése és imitálása alá beszoruló saját hangot, „valamiféle titkos, rejtett, visszafogott összegzést és énfelmutatást, az álcák alól kitekintő énképet”.³³ Az idézés, a régmúlt láthatóvá tétele így lesz Borbély elgondolásában az idő múlásának látványos kifejezése, vagyis az öregezés fájdalmas tapasztalatának sajátos kifejezése. Ahogy Parti Nagy, a másik nagy posztmodern, a nyelvjátékokban és az idézetvilágban élő költő esetében is keresi a személyest, magát a beszélő személyt, úgy találja meg KAF verseiben is. Lenyűgözi a kidolgozottság, magával ragadja a szépség, de, megint csak József Attilát idézve: „másért örülünk neki”, másért örül a versnek, mást keres a versben, nem a formai bravúrt, nem a virtuozitást, hanem a személyességet. Ezzel zárom a gondolatsoromat, és persze azzal, hogy talán érdemes Borbély Szilárd költői életművét is ebből, az általa kritikusként ajánlott nézőpontból újraolvasnunk.

1/4

"PNELET"

© 2023

NÉMETH ZOLTÁN

AZ ANTROPOLÓGIAI POSZTMODERN PARATEXTUSAI

(A BORBÉLY SZILÁRD-ÉLETMŰ AZ INTERJÚK,
TANULMÁNYOK ÉS ÖNVALLOMÁSOK KONTEXTUSÁBAN)¹

A kortárs magyar irodalomban a posztmodernség és a posztmodernizmus utániség problematikája már több évtized óta releváns kérdések felvetésében és egymástól eltérő válaszok sokaságában manifesztálódik. A szakirodalom döntő többsége a magyar irodalomtudományban és irodalomtörténet-írásban a posztmodernizmust többé-kevésbé egységes, egy paradigmán belül tárgyalandó minőségek összességékként kezeli. Ezeknek az értelmezési kereteknek a felülírásához hasznosíthatók Hal Foster „neokonzervatív” és „posztstrukturalista” posztmodernizmusának a terminusai², Hans Bertens referenciális és nem-referenciális posztmodernizmus közötti különbségtétele³, valamint a Hans Bertens és Joseph Natoli által szerkesztett *Postmodernism: The Key Figures* című kötetben jelzett új kontextusok⁴. Ezek összehangolt értelmezési keretben való megjelenítése nyomán három posztmodern stratégia jelenléte körvonalazódott a posztmodern magyar irodalomban is⁵.

Tanulmányom egyfajta adalék a harmadik, antropológiai posztmodern szövegalkotási eljárása során megjelenő önreflexiókhoz, elméleti kontextusokhoz, publicisztikai szövegekhez, interjúkhoz – egyszerűen ahhoz a szöveggörpöshöz, amelyet mindközönségesen a paratextus terminusa alá szokás sorolni. Borbély Szilárd vonatkozó szövegei már csak azért is kiválóak egy ilyen típusú értelmezéshez, mert egyrészt a szerző a magyar antropológiai posztmodern egyik kulcsfigurája, másrészt az irodalomelméleti, társadalomlélektani, politikai-politológiai kérdések felvetése és az azokra adott válaszok egyáltalán nem álltak távol a szerzőtől, harmadrészt pedig Borbély Szilárd szépirodalmi szövegei, kötetei gyakran szinte zavarba ejtő közelségben pakoltak jelentést a paratextusra, mint arra Krupp József utal a *Halotti Pompa* kapcsán: „Kevés olyan szöveget ismerek, ahol az úgynevezett paratextus ennyire beíródna a főszöveg olvasásába. Természetesen elképzelhetünk egy fiktív olvasót, aki nem olvassa végig a kötetet, csupán »szemezget« a versek közül, kihagyja a jegyzeteket. Azt

1 A tanulmány a *Marginalitás, kisebbségiség, alakulástörténet Borbély Szilárd életművében* című pozsonyi konferencián (2023. október 24–25.) hangzott el.

2 FOSTER, Hal, *(Post)Modern Polemics*, New German Critique, 1984, (12.), 33, 67–78., 67.

3 BERTENS, Hans, *The Postmodern Weltanschauung and its Relation to Modernism: An Introductory Survey* = NATOLI, Joseph – HUTCHEON, Linda (szerk.), *A Postmodern Reader*, Albany NY, SUNY Press, 1993, 26.

4 HOVE, Thomas B., *Toni Morrison* = BERTENS, Hans – NATOLI, Joseph (szerk.), *Postmodernism: The Key Figures*, Blackwell Publishers Ltd, Malden – Oxford, 2002, 254.

5 NÉMETH Zoltán, *A posztmodern magyar irodalom hármassztratégijája*, Kalligram, Pozsony, 2012.

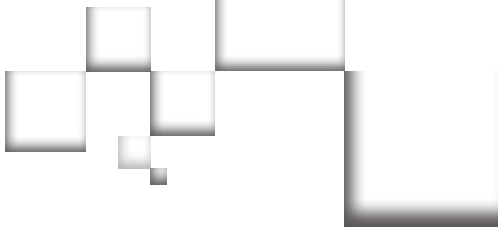
sem felejthetjük el, hogy a versek egy része korábban megjelent folyóirat-publikációként is. Ezekben az esetekben elképzelhető, hogy az olvasás teljesen »szöveggközpontú«. Egyébként pedig nem lehet úgy olvasni a kötetet, hogy ne legyen jelen állandó háttérszöveggként a gylkosságról és a tárgyalásokról szóló három újsághír⁷⁶.

Az antropológiai posztmodern szövegtér jellegzetes narratív szituációja a marginálisnak, alárendeltnek (subaltern – Gayatri Chakravorty Spivak) adott hang, a hatalomnak alávetett szubjektum nézőpontjának megjelenítése, a gyakran nyíltan politikai állásfoglalás, a társadalmi hierarchia igazságtalanságainak leleplezése. Jellemző módon a leginkább önéletrajzi jellegű vagy az autobiografikus megszólalást imitáló műalkotások traumaszövegekként jelennek meg. Az idegenség, a másóság, a kisebbségi perspektíva megjeleníthetőségének kérdése azzal a nyelvfelfogással is kapcsolatba hozható, miszerint steril, tisztán csak esztétikai nyelvhasználat nem létezik, a szépirodalom nyelve mindig ideologikus és politikai.

A nyugati kultúrkörben, amelybe a magyar is tartozik, az számít marginalizált identitásnak, ami eltér a „fehér, középosztálybeli, keresztény, heteroszexuális férfi” uralkodó identitásképletétől. Vagyis ha a magyar viszonyokra alkalmazzuk: aki nem fehér – tehát a roma, a fekete, az ázsiai; aki nem felső- vagy középosztálybeli – a munkás, a proli, a vidéki, a falusi, a tanyasi, a lecsúszott, a hajléktalan, a menekült, a migráns; aki nem keresztény – a zsidó, a muszlim; aki nem heteroszexuális – a meleg és a lesbikus közösségek tagjai, a nem binárisak, a transzneműek, a transzszexuálisok, az LMBTIQ+ közösségek tagjai; a nem férfiak – tehát a nők. A fenti képleten túl alárendeltnek további csoportok is, mint az idősek és a gyerekek, a betegek, a fogyatékkal rendelkezők, a bántalmazást és szexuális erőszakot elszenvedők. Tágabb értelemben magával az emberrel szemben alárendeltnek számít a természet, illetve az állat és a növény is. Az antropológiai posztmodern nemcsak hangot ad a néma, elnémított alárendeltnek, de morális, etikai rendszerben gondolkodik, és a szenvedés megjelenítése az érzékenyítést, az esztétikai katarzis a hierarchikus viszonyok felülbírálatát célozzák meg. Azáltal is politikaiaként kódolhatjuk az ide sorolható műalkotásokat, hogy a sokszor természetesnek vett hierarchikus viszonyok felülbírálatára vállalkozik, gyakran sokkoló erővel kényszeríti ki az esztétikai katarzis által a társadalmi gyakorlat megváltozását.

Minden bizonnyal forradalmi időket élünk, globális méretű etikai paradigmaváltás zajlik, amelynek része az alárendeltségi viszonyok folyamatos felszínre hozása, az identitás radikális átértékelődése, és ebből következően a szépirodalom és az irodalomtudomány koncentráltan az alárendeltségi viszonyokkal, az alárendelt identitások reprezentációjával, a marginálisnak adott hang és nyelv kialakításának kérdéseivel szembesíti az olvasót. Az alárendeltség felől

6 KRUPP József, „Kitörölt értelem”: Borbély Szilárd: Halotti Pompa, Vigilia 2006, (71.), 2, 121.

olvasott irodalom megteremtette saját teoretikus bázisait is: a nem fehér emberek helyzetével és perspektívájával a posztkolonializmus, a migráns és menekült tapasztalatával, illetve az etnikai kisebbségek perspektívájával a transznacionális és transzkulturális irodalomtudomány foglalkozik. Az alárendelt társadalmi osztályokkal a marxista irodalomtudomány, a nő helyzetével és kódolásával a feminista irodalomtudomány, a természeti környezet irodalmi reprezentációival az ökokritika, az LMBTIQ+ identitásokkal a queer elmélet, a fogyatékosok szépirodalmi reprezentációjával a disability studies, az állati perspektíva értelmezésével az animal studies, a növény irodalmi reprezentációjával a critical plant studies, a szexuális erőszakot elszenvedett és bántalmazott személyek reprezentációival a traumaelméletek.

Borbély Szilárd tanulmányaiban, interjúiban, magánlevelezésében többször, több síkon reagált a fent vázolt helyzetre. 2004-ben „...»áhitatos dadogás« és logopédia...” *A fogyatékos-ság jelensége az irodalomtudományban* című tanulmányában elméleti szinten foglalkozott az alárendeltség kategóriájának és irodalomelméleti értelmezhetőségének kérdéseivel. Bár kijelenti, hogy „A *fogyatékos-ságra* különösen érvényes, hogy rejtőzködő volta miatt a kulturális változások, az értelmezői beidegződések átrendeződésével válik »olvashatóvá«”⁷, de azt kénytelen konstatálni, hogy „A fogyatékos-ság azonban, bármilyen fogyatékos-ság, úgy tűnik, nem alakított ki sajátos nyelvhasználatot abban az értelemben, ahogy az irodalmi szövegek a hétköznapi nyelvhasználathoz képest nyelvként (metanyelvként) írhatóak le. Az is vitatható, hogy a proletár szerző proletár volta milyen mélységben íródik bele nyelvhasználatába, de a vak szerző vaksága a nyelvhasználatán – legalábbis az irodalomtudomány jelen állása szerint – nem hagy megragadható nyomot. (...) Ez a kudarc persze könnyen lehet, hogy rossz kérdésfeltevéseink, olvasói és értelmezői vakságunk következménye, ami megváltozhat. A feminista irányzat megjelenése az irodalomtudományban szemléletes és közeli példát szolgáltat ilyen természetű váltások lehetőségére”⁸. A Borbély Szilárd által megsejtett elméleti tér megjelenítésével Rosemarie Garland-Thompson 1996-os *Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability in American Culture and Literature* című könyvében már erőteljes ajánlatot tesz a fogyatékos-ság irodalomelméleti kontextusának kidolgozására. Olyan elméleti háttér jelenik meg ebben a műben, amely Borbély Szilárd műveinek értelmezéséhez is hasznosítható – mint például a Borbély által emlegetett és címbe emelt „dadogás” néhány Borbély-próza és -vers, mint például a Zsanett-vers olvasása során.

Az alárendeltség talán legkidolgozottabb, legerőteljesebben képviselt területe minden bizonnyal a zsidó identitásra vonatkozik – Borbély műveiben és az interjúkban is. A Lucie

7 BORBÉLY Szilárd, „...»áhitatos dadogás« és logopédia...”: *A fogyatékos-ság jelensége az irodalomtudományban = Tágabb értelemben vett gyógypedagógia*, szerk. ZÁSZKALICZKY Péter, VERDES Tamás, ELTE, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, Kölcsey Ferenc Szakkollégium, Budapest, 2004, 541.

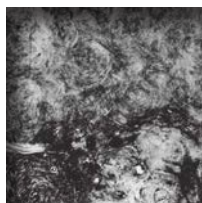
8 BORBÉLY, „...»áhitatos dadogás« és logopédia...”, 546.

Szymanowskának és Kiss Szemán Róbertnek adott Pannonhalmi Szemle-beszélgetésben Kafka regénye kapcsán szembesít megrendítő módon ezzel:

■ **L. Sz.: Az utolsó előtti köteted Kafka leveleinek a szövegeit használja fel. Költőként mi érdekel a prózaíró Kafkában?**

■ Kafka nagy kamaszkori olvasmányemlékem. Épp akkoriban került a kezembe A per, amikor sokat gondolkodtam azon, hogy hit és vallási igazságok mit jelentenek nekem. Élesen emlékszem, hogy egy szombati napon otthon nekem kellett volna takarítanom, és ahogy pakoltam, az előző napokban a könyvtárból kivett kötet a kezembe került. Beolvastam, és nem tudtam abbahagyni. Egy sámlin kuporogva, nagyon gyorsan olvastam végig. Megrendítő, nagyon erős élmény volt. Az a fajta otthontalanság, elveszettség ragadt magával benne, ami annyira ismerős volt nekem. A bizonyosság utáni vágy, a megvetett és megalázott ember kiszolgáltatottsága, csupaszsága, meztelensége szinte már szemérmetlen módon szólal meg ebben a regényben. Kafka zsidósága amellett, hogy eleve halálos ítéletet rejtett magában, csak ő hamarabb halt meg, mint ezt fogatosíthatták volna vele szemben, profán vallási kérdéssé válik számára. Szóval ahogy Kafka meditáció tárgyává tette ezt, a zsidóságában rejlő otthontalanságot, egyszerre példázattá is emelte, akárcsak egy haszid történetben. Ugyanakkor ebben a sorsban, a kiszolgáltatottság és a megalázottság példázatában, túl a vallási megosztottság nyelvén, csupán a művészet elbeszélésének a nyelvén, újra összetalálkozott valami, ahogy azt Josef K. figurája mutatja, felsejlett a kereszténység mélyén is ott rejlő zsidó sors. És fordítva. Azt hiszem, ez lehetett az, ami A per olvasásakor annyira megrendített engem, mert kimondhatatlanul, tényleg kimondhatatlanul ismerős volt. Valami olyan erős élmény, amit nem lehet elmondani. Kafka és Felice Bauer viszonyában is benne éreztem ezt a fájdalmat, ami mindent megkérdőjelez és megkeserít az életben. Azt a sorsot, amitől nehéz és talán csak a halál által lehet szabadulni. Amivel mégis meg kell tanulni együtt élni, amit azóta is tanulunk, minden újabb generáció, de kétségek között élünk, mert nem tudjuk, hogy Isten felé vezet-e bennünket az időben tetet öltő szenvedés.

Tudod, a zsidó szó, miután gyerekkoromban először rám használva hallottam, számomra félelmetes volt. Mert nem értettem, hogy van ez. Ez a szó számomra mindig a megalázottsággal kapcsolódott össze. Talán ezért sem tudtam elfogadni, ahogy ezt a szót az Evangéliumok használják. Arra jól emlékszem, hogy gyerekkoromban Jézusban a meg-

alázott zsidóval mélyen, megrendülten tudtam együtt érezni. Egy zsidó szenvedését láttam a szerencsétlenségében. Ez persze teológiaiilag nem volna elfogadható⁹.

A fenti önvallomásban az alárendeltség színtezett és hibrid természetű, különféle síkon jelenik meg, poétikai, filozófiai és teológia szinten éppúgy, mint a biológiai (a gének, az öröklött sors) vagy társadalmi (a szocializáció, a zsigeri félelem) jelenségek szintjén. A Borbély Szilárd által adott interjúk folyamatosan tematizálják a traumatikus önéletrajz elemeit, a traumának egyrészt egy magas szintű önreflexióját, másrészt egy megrendítő mélységű, szavakba alig illeszhető élményét közvetítik.

A faluban bennünket, bátyámat és engem, Gogának és Majomnak csúfoltak. Én voltam a Majom. A zsidó család ugyanis Erdélyből települt be, innen volt a kisfiú neve Goga. Bennünket elzárva neveltek a velünk egykorú gyerekektől. Ha néha kiszöktünk és találkoztunk a többiekkel, gyakran leköpködtek, megaláztak. Nem érttem, miért. A faluban érezhető gyűlölet vett körül. Aztán hétéves koromban az édesapámnak, miután az egész falu ellene fordult, egyik éjszaka gyorsan el kellett menekülni. Két évig külön éltünk, ritkán láttam. Édesanyám nem bírta ezt a lelki terhet, összeroppant, idegösszeomlása lett, amit különféle testi betegségek követtek. Édesapám nem kapott munkát, alkalmi munkákból élt, magánépítkezéseken dolgozott. Keveset fűtöttünk, keveset ettünk. Egyedül voltunk. Két év múlva tudtunk csak, kilencéves koromban elköltözni. Édesapámat a testvérei nem fogadták el, majd pedig az apjuk halála után kitagadták, szemére vetve, hogy nem az apjuk fia. Erre már jól emlékszem. Ez nagyon fáj nekik. Akkor már tudtam a származásának ezt a titkát, amit gyerekkoromban még nem, amikor köpdöstek, és néha zsidóztak. Ezt akkor nem érttem, miért mondják. Ez így, ahogy most elmondtam, csak a végén, a kitagadással és a származás titkának feltárásával lett egyértelmű¹⁰.

Az, hogy az alárendeltség sosem steril, általános(ítható), hanem mindig konkrét kontextus eredményeként előálló, az egyenlőtlenségek ellen felszólaló, politikai jelentéseket implikáló helyzet, Borbély Szilárd magánlevelezéséből is kirajzolódik:

■ **A Nincstelének német kiadásának függelékében olvasható Heike Flemmingnek, a regény két fordítója közül az egyiknek (a másik Kornitzer László) a visszaemlékezése Borbély Szilárd írora. 2007-ben ismerkedtek meg.**

■ Heike Flemming részleteket idéz Borbély Szilárd egy 2010 késő nyarán írt e-mailjéből, melyet bizonyára magyarról fordított németre. Ebből idézek én most néhány sort – írja

9 BORBÉLY Szilárd – Lucie SZYMANOWSKA – KISS SZEMÁN Róbert, *Az igazi nevem nem ismerem*, Szombat, 2009. 02. 19. [online] <https://www.szombat.org/hirek-lapszemle/1035-az-igazi-nevem-nem-ismerem>. Utolsó letöltés: 2024. március 8.

10 Uo.

Radics Viktória irodalomtörténész –, de nem teszem idézőjelbe, mivel az eredeti magyar lehet, hanem csak elmondom inkább, hogy mi áll benne:

Tévedés volt Magyarországon, Debrecenben maradni. Tévedés volt irodalommal foglalkozni. Az elkövetkező évek, évtizedek a romlás és a veszedelem beláthatatlan rengetegét hozzák ránk. A dél-amerikai diktatúrákra emlékeztető hamis és cinikus világ rajzolódik ki, mi, Debrecenben már 1998 óta szenvedjük ezt. Mostantól az egész országra ki fog terjedni. Reménytelen. A demokrácia eszméje kihalni látszik, a szellem szabadságát emlegetve pedig nevetség tárgyává teszi magát az ember. Vissza a Kádár-rendszer szocializmusába, ez a program, erős nacionalista ideológiával egyesítve. Elborzasztó perspektíva, különösen azért, mert 1989-ben én el akartam menekülni Kanadába. Csak azért nem tettem meg, mert következett a fordulat, és olyan reményeket adott, melyek mára nevetségessé váltak... Mint megírtam, elhunyt kedves tanárom, aki hősiesen tartotta magát József Attila eszméihez. Az ő sírjánál állni azt jelentette, hogy egész eddigi életem tévedés volt. Mindent itt kellene hagyni, és valahol, bárhol, akár utcasöpöröként újrakezdeni. Van még húsz évem. Vagy harminc. És a gyerekeink egy normális világban élhetnek. Magyarország beteg, reménytelen, mint azok, akik kormányozzák, és mind, akik az elkövetkező évtizedekben más emberek sorsáról dönteni fognak. Az emberek még nem tudják, nem is fogják tudni, hogy a Kádár-korszak szörnyű ideje fog visszatérni évtizedekre, amelytől gyerekként és fiataloként borzadtam, attól, hogy ez lesz az életem. Ezért a barátommal úgy döntöttünk, hogy emigrálunk. Ő 1988-ban elment, én néhány év múlva követtem volna. Azonban csapdába estem, ó jaj, azt hittem, egyszer majd egy normális, demokratikus ország lesz ebből, ahol élni lehet.¹¹

Az alárendeltség folyton visszatérő, több szinten és több síkon folyamatosan reprezentálódó kérdései az életmű egyik meghatározó összekötő eleme. Borbély Szilárd művei és műveinek paratextusai a következő tapasztalat feszültségében értelmezhetőek: a hatalom, a hierarchia alárendeltje csak a nyelven keresztül tud szembeszegülni, egyáltalán jelentéssé tenni álláspontját – miközben a periférikus, elnyomott, marginalizált, alárendelt éppen a nyelvtől fosztódik meg. (Így íródik vissza a dadogás mint poétika Borbély Szilárd műveire és önvallomásaira.)

De az alárendeltség jelentéshálója nem önmagában álló kérdéskomplexum Borbély Szilárd műveiben. Több irodalomelméleti és irodalomtudományi kérdéshez kapcsolódik,

11 Borbély Szilárd egy 2010-es e-mailben ír magyarországi sorsáról. Librarius 2015. 01. 16. <https://librarius.hu/2015/01/16/borbely-szilard-egy-2010-es-e-mailben-ir-magyarorszag-i-sorsarol/>. Utolsó letöltés: 2024. március 9.

gyakran határátlépő igénnyel. Borbély Szilárd interjúi ugyanis elbizonytalanítják az olvasót a szerző szépirodalmi szövegeit illetően, amennyiben folyton olyan kijelentéseket és ebből következő javaslatokat tesz, hogy egyes szépirodalmi szövegeit ne fikcióként olvassuk, hanem önéletrajzi (néha lírai) elbeszéléseként, önvallomásként. Szövegeiben egyszerre szembesülünk az arcadás és a névadás aktuusaival: azt tematizálja, hogy saját életét, sorsát, arcát helyezi szépirodalmi szövegei mögé, és saját neve nem pusztán írói névként funkcionál, hanem pecsétként: ez az én történetem, ez Borbély Szilárd története. Paratextusai által kívánja megkötni a lejeuni paktumot, a fikciót visszavezetni olyan műfajokhoz, mint a tudósítás, az oral history, az önelbeszélés, az emlékirat.

Ennek kapcsán a radikális istenkísértés és bátorság fontos számomra. Radikális bátorság, mert az intim családi történetek lejegyzésével, a családi traumák kibeszélésével elszakítja magát a családtól és szeretteitől, kiszolgáltatja azokat, voltaképpen árulóvá válik. Interjúiban ilyen képet közvetít önmagáról, miközben természetesen ellenőrizhetetlen, állításaiából mennyi a történeti valóság, mennyi az utólagos konstrukció. Radikális bátorság, mert olyan kíméletlenül éles és pontos látéletet ad a magyarországi autoriter politikai rendszerről, amely egzisztenciális téttel is bír. Radikális bátorság, mert a tabu kimondásához keres és talál szavakat. És mindez egyúttal radikális istenkísértés is, amennyiben Borbély Szilárd interjúiban paradoxonok sokaságából felépülő szövegkorpusz áll elénk: egyszerre fikció és emlékezés, önelbeszélés, vád és együttérzés, kimondás és kimondhatatlanság paradoxona.

Mint ahogy Tillmann Józsefnek nyilatkozza a szigligeti beszélgetést közlő Jelenkorban „...a szenvedésről nem lehet beszélni. Aki szenved, annak nincsenek szavai. Az áldozatok hallgatnak. A megaláztatottól első lépésben elveszik az önbecsülést, az öntudatot, megbontják a személyiségük szerkezetét”¹². A nyelvnek ez a paradox, kettős természetű, ambivalens, határhelyzetet elfoglaló pozíciója is beleíródik Borbély Szilárd szépirodalmi műveibe és azok paratextusaiba.

De a nyelvtelenségnek – ahogy az alárendeltségnek – szintén többféle szintje van: a marginális úgy is megfosztódik a nyelvtől, hogy annak kétségbe vonódik az érvényessége, hogy a jelentéseire érzéketlenek a befogadók, sőt a hatalmi praktikáknak köszönhetően el sem jut az üzenet. Így aztán az értelmezés szükségszerűen nem maradhat meg a pusztá poétikánál, hanem a hatalom poétikájának, a hatalom diskurzusának vizsgálatára is ki kell terjednie. De ez már egy másik értelmezés célja lehetne.

12 BORBÉLY Szilárd – TILLMANN J. A., *Valamiféle mintázat: beszélgetés*, Jelenkor, 2006/9, 858.

HIVATKOZOTT IRODALOM

BERTENS, Hans 1993: The Postmodern *Weltanschauung* and its Relation to Modernism: An Introductory Survey. In: Natoli, Joseph – Linda Hutcheon (szerk.): *A Postmodern Reader*. Albany NY, SUNY Press, 9–52.

BORBÉLY Szilárd 2004: „...»áhitatos dadogás« és logopédia...”: A fogyatékoság jelensége az irodalomtudományban. In: Zászkaliczky Péter, Verdes Tamás (szerk.): *Tágabb értelemben vett gyógypedagógia*, ELTE, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, Kölcsey Ferenc Szakkollégium, Budapest, 541–559.

BORBÉLY Szilárd – TILLMAN J. A. 2006: Valamiféle mintázat. Tillmann J. A. beszélgetése. *Jelenkor* (49.) 9. 853–859.

BORBÉLY Szilárd – SZYMANOWSKA, Lucie – KISS SZEMÁN Róbert 2009: Az igazi nevem nem ismerem. *Szombat* 2009. 02. 19. <https://www.szombat.org/hirek-lap-szemle/1035-az-igazi-nevem-nem-ismerem> – utolsó letöltés: 2024. március 8.

FOSTER, Hal 1984: (Post)Modern Polemics. *New German Critique* (12.) 33. 67–78.

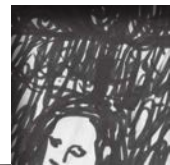
GARLAND-THOMSON, Rosemarie 1996: *Extraordinary Bodies. Figuring Physical Disability in American Culture and Literature*. Columbia UP, New York.

HOVE, Thomas B. 2002: Toni Morrison. In: Bertens, Hans – Natoli, Joseph (szerk.): *Postmodernism: The Key Figures*. Blackwell Publishers Ltd, Malden – Oxford, 254.

KRUPP József 2006: „Kitörlött értelem” Borbély Szilárd: Halotti Pompa. *Vigilia* (71.) 2. 119–127.

Librarius 2015: BORBÉLY Szilárd egy 2010-es e-mailben ír magyarországi sorsáról. Librarius 2015. 01. 16. <https://librarius.hu/2015/01/16/borbely-szilard-egy-2010-es-e-mailben-ir-magyarorszag-i-sorsarol/> – utolsó letöltés: 2024. március 9.

NÉMETH Zoltán 2012: *A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája*. Kalligram, Pozsony.

1/4

BIRD'S LAMENT

© 2023

A HAL FEJE

(REGÉNYRÉSZLET)

Másnap délelőtt az Astoria felé igyekszem. A Wesselényi és a Dohány utca sarkára beszéltek meg a találkozót – a hazaköltözése óta ez az első közös programunk Edittel. Az aluljáróban kirándulókba botlom, az utcák, a terek és a kávézók dugig vannak emberekkel. Ráérősen ácsorognak a kirakatok előtt, míg mások cukrászdában ülve integetnek ki ismerőseiknek az utcára. Mintha fesztivál lenne, holott sima hétköznap van.

A nagynéném enciánkék kabátkáját már a túloldalról kiszúrom. A kezében porázt tart, a poráz végén kistermetű, lapos fejű kutya. Egy mopsz.

– Ez milyen kutya? Ugye nem a tiéd?

– Egy barátomtól kaptam. Egyelőre ő is anyádeknál lakik – mondja.

Mintha a tény, hogy Edit váratlanul kutyatulajdonossá vált, a világ legtermészetesebb dolga lenne. Fogalmam sincs, hogy mehettek ebbe bele a szüleim. Legfőképp a tisztaságmániás anyám. Gyerekkoromban egyszer megengedték, hogy kanárit tartsak, de amikor elpusztult, nem éreztem helyénvalónak, hogy másikat kérjek. Anyám panaszkodott, hogy rengeteg piszkot csinál, ráadásul egészségtelen is, ha az ürülékéből képződő port belelegezzük. Nem mintha Edit valaha beszélt volna róla, hogy szereti a kutyákat. Vagy egyáltalán az állatokat. Nem az a típus, aki észrevenné őket. Azt remélem, nem akarja majd magával cipelni a lakásomba. Lehugyozná az ébenfa bútoraimat, esetleg odaszarna az összekuporgatott pénzből vásárolt keleti szőnyegeimre. Fel kellene csavarnom az összeset, és a sarokba állítani. De még akkor sem lennének tőle biztonságban.

Leguggolok, a mopsz megnyalja a kezem. Tömpe fekete orra fényes és nedves. Egy ideig farkaszemet nézünk. A pofájából kilógó nyelve miatt az az érzésem, mintha röhögne rajtam. Nemcsak rajtam, Editen is. Nőstény, Arielnek hívják. De miért pont Arielnek?

Edit ezzel kapcsolatban elmesél egy történetet. Szerepel benne apám, a nagybátyám, Ági meg a kilencvenes évek eleje és egy auschwitzi társasút, ahová anyám nem ment el. És ahonnan visszaérkezve a társaság Krakóban, a Kazimierz negyedbeli Ariel kávézóban pihent meg. A nagynénémnek akkor tetszett meg a név, szabályosan beleszeretett. Rövid, tömör, héber eredetű. Sőt, tipikus izraeli. Igaz, ő maga soha életében nem járt még ott. Űgy teszek, mintha érteném, bár továbbra sem világos. Hogy a fenébe nevezhetett el egy cukrászdáról egy kutyát?

Tömött sorok kígyóznak a zsinagóga előtt, minimum egy óra lesz, amíg bejutunk. Edit nem zavartatja magát, táskájából előhúzza a kamerát, hogy megörökítse Európa legnagyobb zsinagógájának döbbenetes látványát. A körülöttünk állók közben őt fotózzák, a tetre kész,

digitális szupernagyit. Kamerával a nyakában átgyalogol két hátizsákon, belerüg egy leejtett ásványvizes palackba. Morog, amiért kitakarom az épület sarkát. Érzem, hogy útban vagyok.

Tizenegy múlt tíz perccel. A főkaput, amelyhez a detektoros ajtónál kettéváló sorok vezetnek, még mindig nem nyitották ki. Centiről centire araszolunk előre. Ariel, isten oroslánja közben engedelmesen hasal a lábunk előtt.

Újabb busznyai amerikai turista érkezik Bad Boys feliratú egyensapkában. Egyszerre mozdulnak, húzzák elő hátizsákaikból az üdítőt és a szendvicset. Közülük többen Dávid-csillagot viselnek a nyakukban.

A detektoros kapuhoz érve észreveszem apámat. Ott ácsorognak Bandival a tömeg szélén, pár méterre tőlünk. Egy szóval nem említette, hogy itt lesznek. – Vegyétek úgy, hogy én tulajdonképpen itt se vagyok – Bandi előzékenyen nyúl a póráz után, megpaskolja Ariel fejét. Edit nyugodt lehet, ő majd vigyáz az ebre, amíg mi, egy ideig keresi a megfelelő szót, hogy is fogalmazhatna másképp, szóval, amíg mi odabent *imádkozgatunk*. Válaszra már nem marad idő. A sor most hirtelen meglódul, a tömeg elnyeli őket.

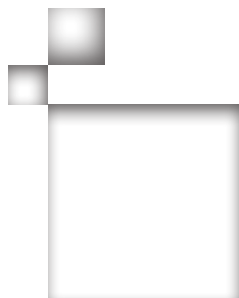
Edit belépés után rögtön az árkádsor túloldalán lévő Emanuel-fa irányába terel minket. Ugye tudjuk, hogy a mai Zsidó Múzeum helyén álló házban született Theodor Herzl? Szerencsétlennek mégis csak az az egy emléktábla jutott. Apám válaszul olyasmit morog, hogy mit akar, mégiscsak Herzlről nevezték el az épület előtti kis teret, mire Edit csak legyint.

A zsinagógában előrefurakodik a bimához. Megcsodálja a frigyszekrényt, majd az épületben – lassan körbejárva – a padlót borító mozaik geometriai formáit. Pedig nem először jár itt. Apám próbálja tartani vele a ritmust. Bár senki sem kéri, részletes kiselőadást tart Júda oroslánjairól, a zsinagógában megvásárolható üléshelyekről és a frigyszekrény díszes ajtajáról. Muszáj Edit előtt bebizonyítania, hogy bár a vallási előírásokhoz nem sokat könyít, a zsidó kultúra és építészet terén mégsem teljesen tudatlan.

– A frigyszekrényt izraeli olajfából készítették, ami az ószövetségi Noé történetére utal. A tóraszekrény kulcsának tolla szemből nézve ötös számot formáz, ez meg a Tóra öt könyvét jelenti.

Nem veszi észre, hogy egy idő után már senki nem figyel rá. Edit is jobbára beéri a látvánnyal.

– Azt tudtátok, hogy a főhajóban lévő két hatalmas csillárt teljesen le lehet eresztetni?

Ebédelni a közeli Hummusbárba megyünk. A közel-keleti étel a Wesselényi utcában szinte kötelező, ráadásul épp most voltunk zsinagógában. Ott van tőle pár méterre. Bandi is meggyőz minket róla, hogy egy közepes halászlé miatt nem érdemes elkutyagolni Frici Papa kifőzdéjéig.

Apám gondterhelt arccal kortyolja az üdvözlő teát, amit a mosolygós host nyom a kezünkbe. Nem ért a közel-keleti konyhához, aggódik, nehogy valami undokságot tálaljanak fel neki. Csicseriborsó vagy szezám-mag alapú kencéket. Ha valaki, ő biztosan nem osztja a véleményt, miszerint a zsidóknak a galutban is éjjel-nappal hummuszon és tahinin kellene élniük. Világéletében a magyaros konyhát szerette, termőföldet meg egyen, akinek arra támad gusztusa.

Nézem, ahogy kelletlenül lapozgatja az étlapot. Mindig megdöbbenek azon, mennyire hasonlítunk. A szabályos, kerek koponya, az elálló fül (amit esetemben a hosszú haj szerencsére eltakar), a kissé esetlen mozdulatok. Ugyanaz. Ahogy az állítólagos szexepilünk is. Bár utóbbi szerinte főként a család férfi tagjaira jellemző, de valamennyit talán örököltem belőle én is. Szinte látom, ahogy néhány év múlva az én szemhéjam is megereszkedik, tekintetemet a petyhüdtté váló bőr fáradttá és morcossá teszi. Apámhoz hasonlóan nemsokára én is ezzel a fáradt bizalmatlansággal tekintek a körülöttem lévő világra. Hacsak nem így tekintek rá már most is.

Elsőnek a vöröslencselevest hozzák ki, majd megérkeznek a kencéim a frissen sült falafellel és zöldségekkel. Gátlátalanul legelni kezdek, holott tudom, a bő, fűszeres olaj nemsokára alattomosan megbosszulja magát. Az asztal alatt kuporgó Ariel boldogan veti rá magát a lehulló falafelmorzsákra. Apám aggódva figyel, mit művelek.

– Nem fog megártani? – Ilyenkor nem feltétlenül az egészségemre gondol. Kamaszkoromban egyszer sem mulasztott el megjegyzést tenni testem folyton változó aránytalanságaira. Míg Edit kizárólag a mellemmel volt elfoglalva. *Ha nem figyelsz oda a súlyingadozásra, egy idő után meglátod, menthetetlenül lógni fog.* Most viszont falatozás közben csak annyit jegyez meg, legutóbb mintha kicsit soványabb lettem volna.

Bandi nem szól semmit. Az efféle mondatokhoz ő túlságosan is finomlelkű. Mit érdeklí őt, mások hogy néznek ki, mostanáig egyébként sem találkoztunk gyakran. Legszívesebben azt válaszolnám nekik, a legkevésbé sem érdekelnek a megjegyzéseik. De úgysem hinnének nekem.

Edit az ebéd végén mentateát és tejpudingot rendel mindenkinek. Rózsavíz, cukorszirup, a tetején apróra vágott, pirított pisztáciaszemek. Belemeríti kanalát a hófehér krémbe, ropog a pisztácia a foga alatt. Nem nyúlok érte. Odatolja elem, ezt én is nyugodtan ehetem, nincs benne tehéntej.

– Attól még ugyanúgy utálom.

Nem figyel, meg sem hallja, amit mondok. Soha életemben nem ettem meg a pudingot, vagy más, hasonló ételt. Semmit, ami kocsonyásan rezeg, amikor az ember finoman hozzáérinti a villáját. A krémet, képviselőfánkot és a madártejet sem. A sűrű, vaníliás krém számomra nem gyönyörűség, hanem valóságos rémálom. Ha Edit valamennyire ismerne, tudhatná. Most is csak leeszem a krém tetejéről a pisztáciát, a többit érintetlenül hagyom.

Edit apámra néz.

– A feleséged miért is nem jött ma el?

– Jutka tudtommal bement az irodába. Valakinek dolgoznia is kell, nem?

– De mit csinál az irodádban?

– Mit csinálna? Könyvel. Nem mondtam, hogy egy ideje együtt dolgozunk?

– Otthagyta azt a nagy céget? Jesszusz. De miért?

– Mert nem érezte ott jól magát. A titkárnő fúrta a háta mögött. Különben is, volt ott már eleget.

– És mondd, jó így nektek? Én soha nem tudtam volna elképzelni, hogy együtt dolgozzak a férjemmel... *Tak gud*. Szerencsére nem is kellett.

Apám türelmetlenül legyint. Látom rajta, szeretne már túl lenni a témán. Egyébként is jócskán elhúzódott a nővére szánt idő. Eredetileg arról volt szó, hogy én kísérgetem Editet. A közös ebédre biztosan anyám beszélte rá, magától észébe sem jutott volna. A családi programokra legfeljebb másfél órát szán, utána ideges fészkelődésbe kezd. Ahogy most is.

– Nekünk viszont tökéletesen megfelel. Kisebb cég, kisebb probléma. Mit szeretnél még hallani, Editem?

A nagynéném megsértődik. Ő csak szeretné tudni, mi van velünk. Ezért sem érti, az öccse miért ilyen ingerült. De nem baj, mostantól úgyis többet leszünk együtt. Majd meglátjuk, milyen jó lesz. Azzal int a pincérnek, hogy fizetünk.

NAGY MAGDOLNA

PIROS

Megbeszéltük, hogy találkozunk. Boglyas haj és szaxofon, nagyon magas fiú. Kábé ennyit tudtam, és hogy tetszik, de nagyon. Tudom, hogy nem komoly. Messze laknak a szülei, elég gazdagok, én épphogy megélek. Ez most mindegy. Jönni fog hozzám a héten. A kis szobámba, az albérletbe, ahol a lányokkal lakom. Két napja, az albérletben majdnem betemettem magam a hazugságba, hogy van nyelvvizsgám. Akkor sem tudtam jól hazudni, néha megpróbáltam, de nem ment. A gimiben a puskámat benne hagytam a dogafüzetben. A tanár persze rögtön kiszúrta. Aztán azt hallgattam, hogy tehet ilyet egy rendes lány meg a többi erkölcsi okítás. Az egész osztály előtt mondta. Az egész osztály állandóan puskázott, és olyan is volt, aki jobb jegyet diktált be, mint amit kapott. Fülig pirultam, nagyon kínos volt. Tényleg rendes lány vagyok, ezért nem szoktam puskázni, és ezért voltam olyan idétlen első próbálkozásokor.

Hazafelé már készítettem a szobámat, rendet raktam, takarítottam. Kezdetnek jó, mert ide végre hozzám is jön valaki, és nem kell átadnom a szobámat Jolinak, ha jön a fiúja. Persze nagyon jó volt az Évával lenni a másik szobában. Az Éva megértő és mély, sokat beszél a német szerelméről, ő is szőke és hullámos hajú, mint a fiú. Éva fiúja, Michael szerint a németek még mindig bűnösnek érzik magukat a zsidók miatt. Akkor is, ha már másik generáció, és az apjuk nem csinált történetesen semmit. Ő is mély volt, mint Éva. Jó páros, gondoltam.

Még a konyhában is takarítottam. Elég rémes hely, ablaktalan helység, és a Joli fiúja, aki egyébként Olaszországban tanul, általában ott hagyja a spéci olasz kaja maradványát, amit csinál. Gomba, paprika és paradicsom tésztaival. Finom egyébként, csak bűdös másnap az egész istenverte kis helyiség, meg dobhatom ki a lábosban hagyott maradékot. Na jó, a csajok amúgy rendesek. Végül is befogadtak. Persze a szobám, oda járnak. Nekem eddig az albérletben nem volt senkim. Zsigmond, kimondani is alig tudom a nevét, a seb. Itt a hetediken legalább biztonságban vagyok. Hallottam, ahogy beszéltek rólam tegnap este. A Tamás is, aki főzni szokott. Ennek szerintem nincs nyelvvizsgálója. Igen, még tényleg nincs. A szóbeli majdnem sikerült, az írásbelire már el se mentem. Ezt nem mondhatom. Nem vagyok senki, de tényleg senki. Korán kelek, titkárnóként dolgozom, ott nem rossz. Délben kijárok ebédelni, egész finom a kaja, vagy hozatok. Cigizni nem megyek, mert a munkahelyemen nem lehet, csak itthon este, az ablakban vagy lent. Megyek a fürdőkhöz, addig szívok egy cigit. Az anyám jól van, őt

hívom és a keresztanyámat, hogy mi történt velem. Futni is szoktam, mert az egyik utcai lámpa nem ég. Még mindig félek. Túl jó a fantáziám. Az árnyak szerencsére nem bánthatnak, nem bánthatnak, hátranézek, ismétlem magamban. Csak ne szólítson le senki. De én már olyan kemény vagyok, jókat tudok odagondolni, mert beszélni biztosan nem. És futni is tudok, bármilyen cipőben. Futni, hogy elérjem a reggeli buszt. Futni jó, csak úgy, ha kicsit félek, akkor is. Nem kockáztatok, bármi gyanús, sietősre fogom, rákapcsolok. Telefonálni még jobb. Ott őszintébb, mint a lányokkal. Keresztanyám legalább tudja, hogy nem sikerült. Majd legközelebb. Én is így gondolom. Addig össze kell szednem magam, még veszek órákat. Már tudom is, hogyan adom be az albérletben, hogy folytatom az angolt. Hogy miért hiszem azt, hogy foglalkoznak velem, hogy számítok. Ha vacak dologról van szó, akkor biztosan, egyébként meg nem érdeklém őket. Jól megvannak, jó nekik.

Tegnap jöttem hazafelé a munkából, valami férfi haladt mögöttem, úgy éreztem, követ. Hátra se mertem nézni. Fél éve van a rettenés, hogy meglátom Zsigmondot, a villamoson vagy az utcán. Mindenkitől félek itt a fővárosban, mert ez a közös hely, ahová terveztük az életünket. Zsigmonddal. Persze elég zavaros tervezés volt. Ott hagytam a gyerekkori szobámat, a városomat, és albérletbe költöztünk. Itt van munka és lehetőség. Otthon a bezárt gyárak és csak a protekciós helyek voltak. Az én protekcióm annyira volt elég, hogy a cipőgyárban dolgozzak két műszakban szalag és egy félelmetes gép mellett, ahol lehetett szipózni, illetve kellett, mert általában nem működött az elszívó, nem volt gazdaságos, nekünk meg, melós csajoknak, úgylis mindegy. A terhes lány helyét kaptam meg, ő mégsem rongálhatta a szervezetét. Néha jobb helyre kerültem, a szalag mellé, de mire betanultam a munkafolyamatba, és ki tudtam termelni a normát, már kerültem is a másik helyre, újabb munkafolyamat, újabb tanulás, a fizetésemből meg levontak. Itt irodában vagyok, a fizetés is jó, ahogy azt még a költözés előtt kigondoltam. Bolondnak tartottak és nagyot gondolónak. „A lehetetlen küldetés.”

Várom, hogy jöjjön, hogy menjünk. Érte megyek a pályaudvarra, elég közel van, legalább biztosan hozzám talál. Együtt terveztük az estét, több óra. A hidegben nyikorog a csizmám, alattam a kitaposott hó. Még jó, hogy központi a fűtés, mindig túl meleg van, kivételesen most jó. Van itt mindenféle ember, tömegnyomor, kerülgetnem kell, és figyelni a nagy haját. Örülök, hogy magas. Nézek a fejek fölé, valaki közben nekem koccan. Senki nem kér elnézést. Kiszúrom, sietősre fogom a lépteimet, kerülgetem az embereket, mint egy társasjátékban a bábukat, egyre gyorsabb vagyok. Lóugrás, sakk. Az utolsó néhány méteren lassítok,

ne lássa rajtam a nagy örömet. De már késő, ott áll és néz. Mosolyog és közben cigire gyújt. Nekem is ad. Együtt fújuk, nem sok szó. Megyünk. A kapu előtt kérdezem, legyen fecsegés, mutatom az utat. A testem előtte jár, a kabátom alatt megdermed a szívem, érzem, alig ver. Az izgalom rám kétféleképpen hat.

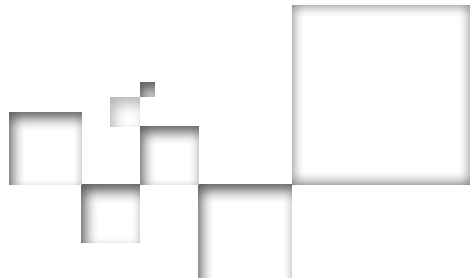
Most minden más. Amikor beköltöztem, még nálam laktak a hörcsögök. Zsigmondtól menekítettem őket. Magamat is kellett. Az anyám pakolt össze, és Zsigmond szülei. Abba a lakásba nem mehettem vissza. Amikor hálóingben a szomszéd ajtaján dörömböltem és kiabáltam, mert ilyesmi nem csak a filmekben van, vagy egyszerűen csak megcsináltam a saját mozimat. Láttam a testem, amint dörömböl, és hangokat ad ki a szám, kétségbeesetten magyaráz, mikor a szomszéd férfi alsónadrágban kinyitja az ajtót, a biztonsági lánc a homlokát keresztezi. Mindent tudtak, mert hallották. Már vártak. Düböröghettek a csontjaim a parkettán, ordíthattam. Kérleltem. Kiabáltam, amíg tudtam. A nyakam. Nem jött ki hang a torkomon, nem engedett a szorítás. Végig ügyeskedtem. Még sosem ölt embert, nem volt tapasztalat, hogy mennyire kell szorítani egy nyakat, hogyan menjen ki a testből a szusz. Egy pillanat a fogságból. Előtte az ajtón járt az agyam. Hol van a kulcs, benne a zárban? Ha eljutok odáig, és nincs ott a kulcs, nincs menekvés. Én jöttem haza utoljára, de nem emlékeztem, a sötétben zártam vagy sem, a kulcsot a zárban hagytam vagy az asztalra tettem. Nem gyújtottam lámpát. A holdfény betüremkedett a csupasz ablakablákon. Nem akartam felébreszteni. Halkan mentem az ágyhoz, és vettem le a ruhámat, és vettem fel a hálóruhámat. A régi barátomra gondoltam. Nem csókoltam meg, akarta, de nem. Beszélgettünk, munka lesz ott náluk, ajánlat volt bőven, biztosabb, azt választom. Legalább ismerek majd valakit. Zsigmond aludt. Egy pillanat, és befeküdtem mellé a nagy ágyra. 11 óra tájt járhatott az idő. Nem olyan késő. Furcsa érzésem volt. Fogat nem mostam, nem akartam azzal is neszezni. Minél hamarabb jöjjön az álom, és én még boldog voltam, mert Laci olyan kedves, igazán kedves.

A hörcsögök sokat motoztak a kisszobában, és büdösek is voltak. Nem tudtam eleget takarítani. Visszavitettem anyámhoz őket. Már nem élnek. Anyám nem bírta őket rendesen gondozni, nem voltak öregek, egyszerűen felfalták egymást, az utolsó meg kimúlt. Nem is értem, hogyan.

Az albérletben borral kínáltam. A sapkáját mutatta, most kapta. Piros. Tényleg szép, kicsit nőies, mondta. Az anyukája kötötte. Ezen gondolkodtunk, lányos vagy sem. A lányok nem voltak még otthon, ketten a lakásban, iszonyú jó. Nyugisan lehetett iszogatni, már hívtam is a szobámba, bármikor beeshetnek. Nem akarom, hogy itt lássák, amit csinálunk, jobb addig, míg nyugalom van. Végre valaki, akit merem érinteni. Nem félttem tőle. Fél év után az első férfi. A szilveszteri buli valamit megváltoztatott. Zenélt is, házi koncertet adtak. Ott beszélgettünk. A buddhizmus került szóba koncert után, és a zene. Jazz. Valamiért találkozni akart velem. Magam sem értettem. Én kerültem az embereket, és ők is engem. Azon az éjjel valami változott, nem csak a város, mert hó lepte be akkor is.

A szobámban az ágyra heveredtünk, kicsit rövid volt neki a sarokba rakott heverőm. Nem értem, hogy miért találtam ki, és miért akartam, hogy egy olyan napon feküdjünk össze, mikor megvan, és nem ajánlott. Vagy mégis lehet? Vigyáztunk mindenre, olyan könnyű volt az egész. Egyszerű. Nem túl hosszú, mert az időnk kevés. A lányok szerencsére késtek, és minden a csendben történhetett. Odakint már szakadt a hó. Kinéztünk az ablakon, még mindig ölelve, aztán sietős zuhany. Ittunk egy pohár bort, adtam neki szendvicset. Hálás voltam neki. A távozása előtt ismét bekapcsolt az agyam, milyen jövőnk van nekünk. Néha van Pesten, egy iskolában, aztán hazajár a bandájához és a hatalmas családjához. Talán van, gondoltam. Az új állásommal is szegény vagyok. Itt még hogy nincs kasztrendszer. Bár ígéretes. Egy éve Zsigmonddal nézegettük a kertés házakat az agglomerációban. Persze reménytelenül csóró volt, és kiábrándult, elbulizta a korábbi sok pénzét, mindenkinek fizetett, amíg volt. Most a fiún gondolkodtam, mi nem leszünk házások, de ez most nem számít.

Búcsú, puszi. A testemen még éreztem az érintését, a szagát magamon. Már indult volna, majd elfelejtette a sapkáját. Kereste, úristen hová tette. Kicsi lakásban hová tűnhetett? Nem is érttem. Nagyon ideges lett, hogy neki mennyire fontos a sapka, most kapta karácsonyra. Hirtelen szörnyen éreztem magam. Álltam ott a kis előszobában. Ő nézte a táskáját, a kabátujját, én a padlót, a fogast. Kint várja a hó. Hirtelen nagyon szomorú lett. Nem lett meg. Nélküle indult el. Mondtam, ha megtalálom, majd értesítem. Én is nagyon szomorú lettem. A sapkát később sem találtam. Talán nála van.

BÖSZÖRMÉNYI PÉTER

MALEŠICKÉ CSIRKE KRUMPLIS KNÉDLIVEL

Fölmentünk az emeletre, kitártuk az ablakot, bejött a nyár. Valahol ökröt sütöttek, hallottuk a kiabálást. Holnapra én is jobban leszek, gondoltam. Apa persze lent kuksolt a puskával, hogy mikor jönnek.

Egy hete kezdődött. Esős nap volt. Nagyon esett, nagyon. Esett az eső. Más nem történt, csak Mariska néni jött át az új terítővel, de elpáholták a fiatalok. Este föltettünk egy lemezt, háromig kártyáztunk, veszekedtünk, szeretkeztünk, apa meg csak vihogott. Az a sildes sapka volt rajta. Aztán fogta a puskát, és levonult, várni, mikor jönnek. Fogalmam sincs, meg van-e töltve.

Másnap megjött Imre, kiabált, hogy ő ezt már nem bírja tovább, hogy neki is vannak jogai, meg hogy ő innen elköltözik. Megette a levest, felhúzta a nadrágját, hegyeset pökött. Aztán csak bámult kifelé az ablakon, és izzadt. Meleg volt az idei nyár, hogy a fene enné meg.

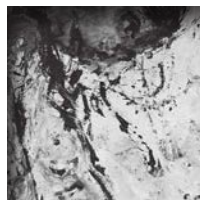
Szerdára én is jobban lettem, aztán rögtön rosszabbul, húzta is mindenki a vizet a kútból, én meg telefirkáltam a falat a legjobb ismereteim szerint. Mondom Imrének, nem azért mondom, hogy isten vagy nem isten, de templomba azért járni kell, a mindenségit neki. Hogy ő otthon is tud imádkozni, meg neki már úgyis mindegy, hogy ő már nem akar élni. Úgy vágtam nyakon, hogy eltört a kezem, hozták is gyorsan a borogatást meg mindenféle kimutatásokat.

Lengyelek érkeztek másnap délben, jöttek a portékával, a kiabálós tojással, a hűvös emuval, vezették láncon a medvét, ilyesmi. Nálunk nem akadtak emberükre, még apa is rágyújtott, hunyorgatott rendesen, de le nem tette volna a fegyvert.

Kitártuk az ablakot, bejött a nyár, távoli zsémbelés zaja. Láttam, a gyalu a helyén, nem lehet baj. Bejött a szél is. Bejött a padlásra is, meglengette Imre cipőjét, persze akkor még nem tudtuk, mint ahogy azt se, hogy ekkor már a kis Imrét hordom a szívem alatt. Másnap majd átválogatjuk a káposztát, hogy az bűzlik. Nagy a nyár. Csak két nap múlva találjuk meg, amikor már elviselhetetlen lesz a bűz.

Lövés dörrent. Úgy látszik, megjöttek.

Nem bírtam abbahagyni a röhögést.

NÉMETH ZOLTÁN

HALLUCINÁCIÓK 6.

GYŰLÖLÖM A PRÓZÁT!

Gyűlölöm a prózát! A legszánalmasabb írásmód. Vagy műfaj. Vagy műnem. Nevezzük bárminek. Epikának. Utálom.

A próza mindennek, ami művészet, az elárulása. A művészet lenullázása, minimálisra redukálása. Csináljunk úgy, mintha irodalmat írnánk, de közben hajszoljuk a történetet, a sztorit, a cselekményt. A próza a pletyka műfaja.

Próza. Hányinger még kimondani is. A rengeteg ember. Összeszámolta már valaki, hány szereplő van egy-egy regényben? Mindig csak az emberek, minden lapon megjelenik minimum egy új szereplő. Minek ennyi ember, jönnek az arcodba folyamatosan, nem engednek gondolkodni.

Megmondom, minek ennyi ember, és minek ennyi történet. Éppen ezért. Hogy ne kelljen gondolkodni. A sztori felfüggeszti a gondolkodást, lehetetlenné teszi a megállást, lehetetlenné tesz bármiféle önreflexiót, önmagunk elgondolásának a mélyítését, bármiféle kérdést, ami a mélységeinkre vonatkozik.

Csak a felszín. Ennyi a próza. Ez a próza.

Grigorij Pomorscsuk, a 19. századi nagy orosz klasszikus, az ún. plazmarealizmus megalapítója, Dosztojevszkij és Tolsztoj barátja, aki 138 évesen hunyt el, így minden bizonytalansággal a leghosszabb ideig élő irodalmárként írta naplójába: „A próza bámulatosan hajlítható nyelve mindig is vonzott!” Az, persze. A műanyag nyelv. Gratulálunk.

És a nevek! Minek ennyi név? Összeszámolta már valaki ezeket a neveket? Ezek a kitalált, kimódolt, mesterséges, mesterkelt nevek! Hányinger. Beszélő nevek. Na, ebben a jelzős szerkezetben minden benne van. A legprimitívebb eljárás, hát persze, a történet nem lehet más, hiszen a szereplő neve árulja el, utal rá, előrevetíti. Szánalmas.

Mint ahogy szánalmas minden próza értelmezése is. Akkor már inkább a telefonkönyvet.

Igen, szánalmasak a prózában ezek a siralmas együttállások, utalgatások, a felszínen, a trécelés, a pletyka, a sztori pocsolypiszkos felszínén, ezek az összekacsintások, ezek a „Te is tudod, hogy én azért írtam így, hogy az jusson eszedbe, ami egyébként is eszedbe jutna”-féle megoldások.

Merthogy a prózában nincs semmi, aminek köze lenne a valódi kreativitáshoz.

Liang Zhendong, az első kínai erotikus regény írója egy levélben azt írta: „Csak a regényben tudunk ilyen hosszasan és kitartóan evezni az érzelmek és a boldogság lótuszvirágos tengere felé.” Lónyál!

A próza áru. És valóban, egyetlen ismérve az eladhatóság. Nézzük meg az ún. sikerlisták élet! Pontosan oda valók, a sikerlisták élére!

A történetek! A pletykák! A ki mit csinált. A ki hogyan csinálta. A ki miért csinálta. A hálószoatitkok. A primitív lehallgatások. Kihallgatások. A hatásvadász megoldások tömege. Az én mindent jobban tudok, mint más. És miért? Mindez azért történik, hogy ne kelljen a nyelv belső titkaival foglalkozni.

Itt minden azért történik, hogy ne kelljen a nyelv belső titkaival foglalkozni.

Kedves Prózáíró! Foglalkozz magaddal, kérlek! Foglalkozz a nyelvvel, kérlek! Hárítasz! Amíg prózát írsz, addig sem kell önmagadról beszélni, ugye?

Mint ahogy Arthur Cossowitzky, a lengyel származású francia klasszicista regényíró nyilatkozta egy őszinte pillanatában: „A regény számomra, pénz, díjak és interjúk.” Tökéletes.

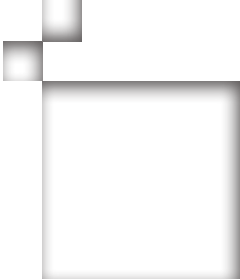
A próza hazugság!

A legaljasabb pedig mind közül a naplóregény. Az emlékezőpróza. Az autobiográfia. Az önéletrajzi kiskaté. Istenem. Történeteket gyártani önmagamról, amelyeket úgy írok meg, hogy a történet ne történetként jelenjen meg, hanem önelemzéseként. Micsoda bonyolult recept, haha!

Egy napom. Az...

Csak éppen a legintimebb események maradnak ki az úgynevezett naplóregényből, igaz? Csak éppen a kényelmetlen részletek. Csak éppen az, ami árthatna, ami önellentmondás, ami kreativitás, ami elbizonytalanítás, ami kérdés és nem válasz.

Esküszöm, félek a prózától! Átlagemberek átlagművészete! Átlagemberek átlagemberek számára készített átlagirodalma.

Hát, mit mondjak, egyáltalán nem csodálkozom, hogy a könyvek eladási listáinak az élén a prózai művek állnak. Regények! Ez pontosan behatárolja és megvilágítja azt a horizontot, amin a prózai műveket kell elképzelnünk.

Egy prózakötet 300 oldalon ér el akkora energiaszintet, mint egy négysoros vers. Elképzélhetjük, mekkora energia jut egy mondatra, és mit is gondoljunk a prózáról.

Ahogy Kovács András Ferenc nyilatkozta: „...ha valamit prózában akarok elmondani, ideges leszek, és az egészségből inkább egy újabb vers születik.”

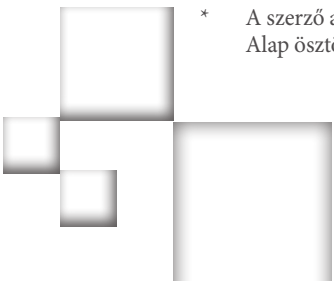
Igen! Semmi bizonytalanság, csak a sima, kigyózó, kigyószerű mondatok – sajnos nem a semmibe, hanem a jelentések egyértelműségébe. A próza minden mondata állítás, a vers minden mondata több kérdés párhuzamosan.

Ó, én hányok a prózától! Túl sok fekete túl sok fehéren. Kétségbeesett teleírása a semminek semmivel. A könyvtáramból már száműztem mindent, ami prózára akár csak hasonlít is.

A próza és a prózaíró azt hiszi, ha leírja az életet, akkor az valamiféle tanulság, lehetőség, útmutatás – de nem, túl sok élet van, és egyetlen emberben is életek százai, ezrei, és ezzel a próza semmit sem tud kezdeni, mert ráhordja a rengeteg törmelékét, koszt; elfedi, megfoszt tőle.

És hiába nyomja le a torkunkon a történeteit, ezek idővel mind elfelejtődnek, és mi ott maradunk a saját, nem felismert egyéni történeteinkkel, amelyekkel nem foglalkoztunk, mert a próza nem engedte, mert ráhúzta a szennyesét, a szennyes lepedőt, felszínes történeteinek koszos pokrócát melegegdeni. Pedig nekünk fáznunk kell, vacogni, a fagyhalál egészen konkrét kapujáig kell eljutnunk, ha valamit meg akarunk tudni a világról és magunkról.

A végére hagyom Ajtony Áron kortárs magyar prózaíró csodálatosan őszinte nyilatkozatát hatodik, egyébként díjnyertes regénye után: „[Amikor] Befejezek egy regényt, ösztönösen félek kimenni az utcára. Leteszem a tollat, és négy napra bezárkózom a szobámba. De furamódon nem akasztanak fel. Ez a szégyen lesz aztán a következő regényem inspirációja. És a pávatáncunk itt újra körbefut.”*

* A szerző a kézirat elkészítése idején a Kisebbségi Kulturális Alap ösztöndíjában részesül.

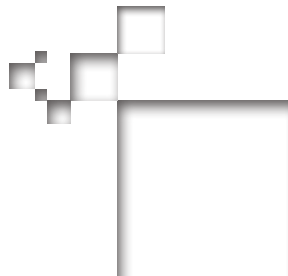
HAVRAN KATI

ÉRZÉKETLEN

Érzéstelenített falak
közé zárt gerincoszlop
mindent becsuktam
varrataimmal és
katétereimmal
egyedül én rendelkezem
a zsibbasztó neonfény
valahonnan mégis
beszűrődik
sistergő árnyakat
vet a féltre

Befekszem melléd
a lassú szivárgásba
az idő kitágul
lassan haladunk
forgástengelyünk körül
melegít
a nedves félhomály
hajszálerekből tüskés koszorút
fon körénk a vér

szótlatlanul néztelek
mikor áttetsző bőröd
kőre éles karmok csavarodtak
a linóleum tompa dübörgése
árulta el
hogyan jönnek
mióta
elvittek
némán fércelem a sötétséget

FÉNYTELEN

linóleumot mosó
parttalan vizek
testből a folyadék
szakad ki, zuhog

műanyag lépteket
elnyelő folyosó
most elvisznek
mondják, hogy
pihenjek
mondják, hogy
pihenjen
anyuka
áradó hiánytól
kongó fehér fény

üresedő testem
mellett ülni
viszolyogva nézni
táguló foltokat
lassanként ereszkedő
idegenség
a súlyos puffedtség

fejest ugrani
hűlő testnedvbe
elnyel
kapaszkodni
múló sejtekbe
hogy emlékeztessen
léted közelére

TALÁLKOZÁS

Víz vagyok
érkezésed puha alámerülés
buborékba zárlak
határvonalaink
örvényt keltenek
a víz felszínén
találkozásunkkor
lágyn fognak körbe
a koncentrikus körök

Tárgy vagyok
érkezésed fémek kattogása
a műtőasztal tetején
kiszakadás
és
félcelés
pólyába csomagolás
letesznek
majd
elvisznek

Mint anyiaknak előttünk
és anyiaknak utánunk
nekünk sem adatott meg
bőrünk találkozása
létünk innentől kétesélyes
az elmulasztott pillanat gyásza
vár ránk
vagy felülkerekedünk a hiányon?

TITKOS KÓD AZ ELTÉVEDT NEM SZÁMÁRA

IRODALMI DISZKURZUS A HOMOSZEXUALITÁSRÓL ROZANOVTÓL NABOKOVIG¹

Amikor Kinbote, Nabokov Gyér világ című regényének homoszexuális hőse elmene-kült a hazájában kitört forradalom elől, csak egy könyvet vitt magával, Shakespeare Athéni Timonját. Amikor visszafordította az anyanyelvéről angolra, kiderült, hogy a hold hímnemű, a nap pedig nőnemű. Amikor észrevették ezt a játékot a kutatók, az-zal magyarázták, hogy Nabokov így akarta hangsúlyozni Kinbote másnyelvűségét. Én mélyebb értelmet próbálok tulajdonítani a holdnak általában véve, különös tekintettel a nyelvtani nemére. E feladatot végezve figyelemmel akarom kísérni azt a bonyolult, néha kínkeserves folyamatot, melynek során megteremtik azt a nyelvet, amelyen az em-berek, különösen az írók a saját szexuális tapasztalatukról és mások hasonló élménye-iről mesélnek maguknak és másoknak. Az elit irodalom ezen a téren a tömegek tudata előtt jár, amely szelektíven sajátítja el a művészi nyelvteremtés eredményeit, de megma-rad az utóbbi határain belül.

A VILÁG A FORRADALOM KÜSZÖBÉN

Olyan régiek a holddal kapcsolatos metaforák, mint az irodalom, vagy még annál is ré-gebbiek.² Nagyon különböző dolgokat jelenthetnek az irodalomban. Puskin Anyeginé-ben az ostobasággal társul a hold. Shakespeare azt mondja az Athéni Timonban, hogy a hold a naptól lopja az energiáját. Gogol az Egy őrült naplójában azt írja, hogy minden ember orra a holdon van, a Föld porrá lapíthatja az orrokat, és meg kell menteni a hol-dat: a hold ahhoz a gogoli ideához kapcsolódik, hogy az orrok létezhetnek a viselőik-től különválva, másként fogalmazva a kasztrációs félelemre/vágyra utal. A Mester és Margaritában a holdfény a szenvedéshez és a bűnhöz kapcsolódik. Pilnyak Elbeszélés a ki nem aludt holdról című művében a terrort jelképezi. Joyce az Ifjúkori önarcképben a holdhoz köti ifjú hősét, utalva az egyiptomi Thotra, a hold, az írás és a halál istenére.

1911-ben Vaszilij Rozanov „a holdfény vonzásában élő emberekről” mesélt. Így ha-tározta meg azokat az embereket, akik még nem kaptak általánosan elfogadott nevet; később homoszexuálisnak kezdték nevezni őket. Rozanov szerint az egynemű szere-lemhez való vonzalom rejlik az olyan jelenségek mögött, mint az alkotói zsenialitás, a vallási aszkézis és a forradalmi hőstett. Ezek foglalkoztatják „a holdfény vonzásában

1 Részlet az MMA Kiadó „Pars pro toto” sorozatában hamarosan megjelenő *Szodoma és psziché. Tanulmányok az ezüstkor szellemtörténetéről* című kötetből.

2 A hold jelentése a pogány vallásokban rendszerint a női elem és a halál, lásd M. ELIADE: *Ocserki szravnyityelnovo religiovegyenyija*, Moszkva, Ladomir, 1999, 54-183. o.

élő embereket”, mert ők képtelenek családi életet élni, ellentétben a szexuális többséggel, amely erre fordítja erőit. Az ősidőkben az ilyen emberek, meséli Rozanov, kaszt-rálták magukat Asztarté holdistennő nevében; aztán szerzetesnek álltak, most pedig elárasztották a kultúrát. Ebben a holdfényben olvasta újra Rozanov a kultúra nem kis részét, az evangéliumoktól Gogolig és Szolovjovig. Bármilyen eszközt felhasznált arra, hogy kiemelje a különbségeket.

A szodomita szeme – más!

A kézfogás – más!

A mosolya – teljesen más!³

Aligha kell mondanom, hogy ezeknek az elképzeléseknek semmi közük a tudományhoz, bármit is értsünk ezen. Még kevésbé kell olyan eredménynek tekintenünk, amely az egynemű szerelem korai, Oroszországban úttörő jellegű elemzésén alapul. Rozanov egyáltalán nem volt liberális, a „szodomitákhoz” való viszonya tele van leplezetlen félelemmel, sőt gyűlölettel. Rozanov idejében még a szakértőkre is egyöntetűen jellemző volt a homofóbia. Az 1920-as évek elején az európai pszichoanalitikai társaságok nem vettek fel a tagjaik közé homoszexuálisokat, mert gyógyításra szoruló idegbetegeknek tartották őket.⁴ De valamilyen sajátos, fonák módon Rozanov homofóbiája a szexualitás viktoriánus elfojtása ellen irányult. Rozanov nem valamiféle különös zül-
löttséggel vádolta „a holdfény vonzásában” élő embereket, hanem ellenkezőleg, a nemiség elfojtásával, és nem is annyira a homoszexualitás, mint inkább az aszkézis ellen harcolt. Különös szenvedéllyel írta le – nem a „perverziókat” Krafft-Ebing vagy Havelock Ellis szellemében, hanem inkább ezek ellentétét: az aszketikus életet, a tisztasági fogadalommal egybekötött házasságokat. Mindezt a „lelki szodómiából” vezette le, ami a látens homoszexualitás pontos megfelelője. Rozanov ritka és elszigetelt esetnek vélte a szodomai bűn elkövetését, a „lelki szodómiát” viszont állandóan látni vélte az életben és a szövegekben. „A szodomiták kreálták azt az eszmét, mely szerint a nemi aktus bűn”; a szodomiták az egész világban büntudatot keltenek a vágyak miatt, elérik azt, hogy az ember undorodjon a testétől; azért olyan produktívak a kultúrában, mert

3 V. V. ROZANOV: *Ljugyi lunnovo szveta: metafizika hrisztyiansztva*, 98. o.

4 E. ZARETSKY: *Secrets of the Soul: Psychoanalysis, Modernity and Personal Life* (kézirat), 5. fejezet

nem vesztegetik el az energiájukat a szexualitásban. A rozanovi szodomiták nem melegek, nem engedik meg maguknak, hogy azzá váljanak.

Tehát a holdfény vonzásába került emberek nem mernek engedni bűnös vágyaiknak, ezért fektetik energiáikat a kultúrába, átítatva azt a saját értékeikkel. Mindekelőtt ebben különbözik Szodoma rozanovi eszméje a libidó freudi elvétől.⁵ Mindketten arra jutnak, hogy van valamiféle rokonság a nemi ösztön és a kulturális alkotó tevékenység között; de Rozanovtól eltérően Freud nem tulajdonított döntő jelentőséget az ösztön irányultságának. A freudi szublimáció áthelyezi a libidót a közvetlen kielégteléről (legyen az homo- vagy heteroszexuális aktus) a kulturális tevékenységbe. Ugyanilyen intuíciója volt Rozanovnak: minél kevesebb energiát pazarol el az ember a szexben, annál több ereje marad arra, hogy alkosson a kultúrában. De alapvető aszimmetriát látott az egynemű és a „normális” szerelem között: a normális emberek szégyenkezés nélkül éltek az életüket, a szodomiták pedig féltek természetellenes ösztönüktől, ezért aszkétaként éltek.

Rozanov egyáltalán nem volt magányos orosz újíto. Értékelt Weinigert, gyakran hivatkozott a Freud előtti pszichiáterekre. Alighanem Johann Bachofentól kölcsönözte a hold és a nap erotikus metaforáit. A svájci jogász az emberiség holdkorszakának nevezte az általa kitalált matriarchátust, ezt követte aztán a napkorszak patriarchátusa. De Bachofen nem beszélt az egynemű szerelemről. Azért tanulságos Rozanov fokozott érdeklődése a homoerotika iránt, mert újszerűen használja a klasszikus trópus.

Kezdetől fogva át volt politizálva Rozanov metaforikus konstrukciója, így az eredeti területénél sokkal szélesebb jelentéskörben használhatta. Ezt a szerző tiltakozó pátosza motiválta, egyes kortársak szemében pedig igazolta is. A jelenkori kultúra (Rozanov a pravoszláviát is beleértette ebbe) vezetett a forradalomhoz. „Szodómiával” vádolta ezt az egész kultúrát, ezzel pedig kiélezett, agresszív idiómát alakított ki, egyfajta intellektuális karikatúrát rajzolt. Ezért bocsátották meg a szerzőnek a nyilvánvaló istenkáromlást és a számos túlexponálást. Szergij Bulgakov családos ember, majd pap volt, egy levelében pedig azt írta Rozanov Emberek a holdfény vonzásában című könyvéről, hogy „olyan kulcs, ami borzasztó sok mindent kinyit, erről lépten-nyomon meggyőződhet az ember az életben.”⁶

5 A rozanovi és freudi megközelítés összehasonlítását lásd A. SZINYAVSZKIJ: „Opavsiye lisztija” V. V. Rozanova, Párizs, Szintakszisz, 1982, 33. o. és A. ETKIND: *A lehetetlen Erősz: a pszichoanalízis története Oroszországban*, 2. fejezet

6 „Nyeopublikovannije pizma Sz. N. Bulgakova k V. V. Rozanovu”, publ. M. A. KOLEROVA, *Voproszi filozsofiji*, 10. sz. (1992): 153–154. o.

Rozanov metaforái mindmáig fontosak az orosz nyelv számára. Igor Kon a Hajnali holdfény⁷ címet adta a homoszexuális szerelemről szóló könyvének, felhasználva Rozanov régebbi találmányát. S mi több, Kon feltételezte, hogy az új orosz metafora, a „kékek” genetikusan kapcsolódik a holdfény eszméjéhez, mert részben az is kék. Aból indult ki Rozanovra hivatkozva Kon, hogy a holdfény az olvasó számára ismerős és érthető szókép. Azt szeretném kimutatni, hogy amikor Nabokov a homoszexuális tapasztalathoz illő kifejezőeszközöket keresett, következetesen használta ezt a rozanovi fordulatot, nem utalva a forrásra, nagy valószínűséggel azt feltételezte, hogy az olvasó nem ismeri.

A BÜSZKE SZELENOGRÁFUS

Csak egyszer, az egyik előadásán beszélt Nabokov Rozanovról mint „kitűnő íróról, aki a döbbenetes naivitás pillanataival kapcsolta össze a rendkívüli tehetség fénypontjait”.⁸ Ezt az elragadtatott jellemzést – az olyan ritka pillanatok egyikét, amikor Nabokov az ezüstkor íróiról beszélt – kiegészítette személyes visszaemlékezésével. „Ismertem Rozanovot” – közölte hallgatóival a Cornell Egyetem professzora, de nem ment bele a részletekbe.⁹ Azokban az ifjú éveiben, amikor Nabokov ismerhette Rozanovot, először találkozott az egynemű szerelem észveszejtő titkával: az öccse volt homoszexuális.¹⁰ Mindketten

- 7 I. Sz. KON: *Lunnij szvet na zare: liki i maszki odnopoloj ljubvi*, Moszkva, Olimp, 1998.
- 8 V. NABOKOV: *Lekciji po russzkoj lityerature*, perevod A. KURTA, Moszkva, Nyezaviszimaja Gazeta, 1996, 180. o. Ez a jellemzés régi kliséket idéz emlékezetünkbe, vö. Alekszandr Benua Rozanovra vonatkozó hasonló értékelésével: „a bámulatosan finom megfigyelőképeség szinte gyerekes naivitással” jár együtt nála (A. Benua: *Moji vozspominanyija*, Moszkva, Nauka, 1990, 2. köt., 249. o.).
- 9 V. NABOKOV: *Lekciji po russzkoj lityerature*, 180. o. A *Sebastian Knight*ban megtudjuk, hogy bizonyos Rozanovok a forradalom előtt „ismeretségben álltak” az elbeszélő családjával. A legjobb életrajzban (B. BOYD: *Vladimir Nabokov: the Russian Years*) és a legjobb kézikönyvben (*The Garland Companion to Vladimir Nabokov*, ed. by Vladimir E. ALEXANDROV) még a névmutatóban sem említik Rozanovot. Olga Skoniechnaia mutatta ki először úttörő munkájában azt, hogy Rozanov hatott Nabokovra („People of the Moonlight: Silver Age Parodies in Nabokov’s *The Eye* and *The Gift*”, *Nabokov Studies*, 3. sz. (1996): 33–52. o.
- 10 Homoszexuális volt a gyermektelen nagybácsi, V. I. Rukavisnyikov, akiktől a birtokot örökölte Vladimir Nabokov. A Kinbote és Rukavisnyikov közti hasonlóság vizsgálatát lásd A. FIELD: *The Life and Art of Vladimir Nabokov*, New York, Crown, 1976, 38–39. o.

iskolába jártak, Vladimir megtalálta Szergej naplóját, innen értesült öccse szokatlan érzéseiről, megmutatta a naplót a nevelőnek, ő pedig értesítette az apjukat. Bár Vlagyimir Dmitrijevics Nabokov ebben a konkrét kérdésben is liberális volt (ő fogalmazta azt a törvényjavaslatot, amely megkönnyítette a homoszexuálisok jogi helyzetét), nem könnyű beszélgetés várt a kisebbik fiára.¹¹ A döbbenet és a büntudat sok évtizeddel később is hatással volt arra, hogy miként viszonyul Vladimir az öccséhez. Szergej Nabokov a homoszexuálisok ellen indított náci kampány áldozata lett, 1945-ben halt meg koncentrációs táborban.¹² Akkor javult a testvérek viszonya, amikor az Adomány című regényén dolgozott az író, ahol a kedves, boldogtalan Jása Csernisevszkij kapta a homoszexuális szerepet: Vladimir csak ekkor tudott végre együtt ebédelni Szergejvel és a partnerével.¹³ Észrevették már, hogy Nyikolaj Csernisevszkij értelmezése attól függ az Adományban, milyennek mutatja be őt Rozanov Emberek a holdfény vonzásában című művében, ahol így vélekedik róla: „Természetesen hatalmas jelentősége volt Csernisevszkijnek a kultúrában. Ő félhomó, negyedhomó, tizedhomó volt.”¹⁴ Amikor belekezd hőse portréjába Godunov-Cserincev, emlékezetébe idézi Rozanovot:

Újabb pillantás Csernisevszkij felnéző arcába – csak azt tudom róla, hogy „kénsavas fecskendő” volt, ahogy, azt hiszem, Rozanov mondta.¹⁵

Nabokov műveiben olyan boldogtalan és rejtélyes lények a homoszexuálisok, akik közel állnak a főhőshöz. A Hőstettben orosz irodalmat tanító homoszexuálist ábrázol, aki a holdat kapja vezetőknévként (hogy ne maradjanak képtelenek, az autorizált angol fordításban¹⁶ Archibald Moonnak hívják). Moon lenyűgözte és elbűvölte az ifjú Martint, de bonyolult lett a viszonyuk, amikor Moon túlzott szimpátiát mutatott a fiatalember iránt. Míg a homoszexuális

- 11 Vö. V. NABOKOV: *Szólj, emlékezet!*, ford. PAP Vera-Ágnes, Budapest, Európa, 2006, 273. o.
- 12 Simon Karlinsky közli a kommentárjaiban, *The Nabokov-Wilson Letters*, ed. by Simon KARLINSKY, New York, Harper, 1980, 157. o.
- 13 B. BOYD: *Vladimir Nabokov: the Russian Years*, London, Chatto & Windus, 1990, 106, 396. o.
- 14 V. V. ROZANOV: *Ljgyi lunnovo szveta: metafizika hrisztyiansztva*, 156. o. Skonechnaia figyelt fel arra, hogy hasonló portrét fest Csernisevszkijről Rozanov e művében és Nabokov az *Adományban*, *People of the Moonlight*, 41. o.
- 15 V. NABOKOV: *Adomány*, ford. Pap Vera-Ágnes, Budapest, Európa, 2010, 228. o.
- 16 Magyarul *Tündöklés* címmel jelent meg (a ford.)

Moon a holdra utal a vezetéknevével, a homoszexuális Jása Cserni-sevskij a szerelem metaforájával utal a holdra. Jása beleszeret Rudolf-ba, és így ír erről:

*Szenvedélyesen szeretem a lelkét – és ez épp olyan meddő, mint beleszeretni a holdba.*¹⁷

Az ugyanitt idézett költeményben „valaki” úgy beszél a holdról, mint „az eltévedt nem brácsájáról”.¹⁸ Nem sokkal később az Adományban mintegy mellékesen leírta az emigráns Gazeta szerkesztőségi titkárát: „holdszerű, egykedvű, kortalan és gyakorlatilag nemtelen személy”.¹⁹

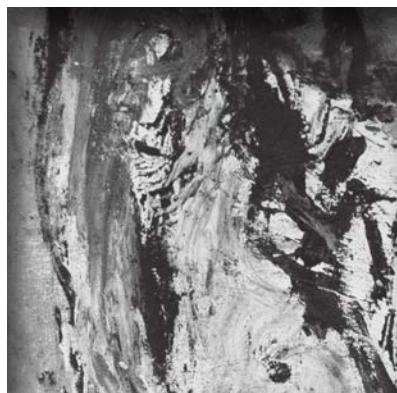
A Gyér világnak két hőse van, a heteroszexuális Shade és a homoszexuális Kinbote. Úgy különböznek egymástól, mint a nap és a hold. Shade boldog monogám, az egész életét leélte a feleségével; Kinbote magányos homoszexuális, mindig partnert keres. Shade idős koráig az apja házában él, Kinbote hontalan emigráns. Shade nem eszik zöldséget, Kinbote vegetariánus. Shade verseket, Kinbote kommentárokat ír. Shade híres, Kinbote-ot nem ismeri senki. Shade gyakran mesél a napról, a holdról pedig szinte soha. „Legjobb időm a délelőtt; a kedvelt / Évszak a nyár”.²⁰ Időnként rohamai voltak, ezek a nappali égitesthez kapcsolódtak: „s ekkor fejemben felrobbant a nap” (36. o.). Shade-del ellentétben Kinbote nem látja a napot, vagy harcol ellene. Míg Kinbote követi a bútorokra ártalmas napsugarak elleni harchoz kapott instrukciókat, Shade jót mulat rajtuk. Kinbote éjszaka él; még

17 V. NABOKOV: *Adomány*, 62. o.

18 V. NABOKOV: *Dar*, Nyju-Jork, Izdatyelsztvo im. Csehova, 1952, 52. o.

19 V. NABOKOV: *Adomány*, 85. o.

20 V. NABOKOV: *Gyér világ*, ford. Tótfalusi István, Budapest, Európa, 2008, 62. o.

a „vakító Zembláról” szóló visszaemlékezéseinek is olyan a színük, mint „a szürke partoknak és az esőben felfénylő háztetőknek” (309. o.). Magányos éjszakáit áthatja az emlékek borzalma, melyeknek ugyanolyan a színük:

Csak fekiüdtem álmatlanul és a lélegzetemet is visszafojtva – mintha csak tudatosan kellett volna átélnem a rémületnek azokat az éjszakáit a hazámban, amikor bármely pillanatban betörhet a házamba egy zaklatott forradalmárosztag, hogy egy holdsütötte falhoz vonsszolja (95. o.).

Kuzmintól és Rozanovtól eltérően Nabokov olyan időkben élt, amikor már az irodalom teljes jogú tagja volt a homoszexualitás.²¹ De az egynemű szerelem terminológiája hosszú ideig alakult, Nabokov pedig e folyamat érdekelt résztvevője volt. Különböző változatokat vesz sorra, köztük a saját terminusait is. Használja például Moonra vonatkoztatva az „uranizmus” kifejezést. Hasonló értelmű A besúgóban a „szexuális balkezes”.²² Tavasz Fialtában című elbeszélésében artistikus megfogalmazást használ a biszexualitásra: „testiségében eklektikus”,²³ a másik esetre a „pederasztát” alkalmazza. Az író hosszú életében mindvégig megmaradt e terminológia iránti professzionális érdeklődése, ugyanakkor emögött láthatóan korai, családon belüli élményei álltak. Említette memoárjában, hogy az apja, V. D. Nabokov 1904-ben megjelent cikkében e téren is elért valamit azzal, hogy „a »homoszexuálisra« történetesen egy kiváló szót alkotott oroszul: ravnopolij”.²⁴

De Nabokov minden más elnevezésénél gyakrabban használta a holdfény metaforáját. Több okot is látunk arra, hogy ezt részesítette előnyben. Míg a „homó” típusú terminusokat átengedhetjük a pszichiátriának, mert akárhogy is variáljuk őket, továbbra is negatív jelentést hordoznak, a rozanovi motívumot kényelmessé teszi meghatározatlansága, vélt banalitása. Az olvasó romantikus kliséként fogadja ezt a megfogalmazást, ugyanakkor ez diagnosztikai eszköz is.

21 Hogyan honosította a viktoriánus irodalom a homoszexualitást, erről lásd E. KOSOFKY SEDGWICK: *Between Men: English Literature and Male Homosexual Desire*, New York, Columbia University Press, 1985; Uő: *Epistemology of the Closet*, Berkeley, University of California Press, 1990.

22 Homoszexuális öccse, Szergej balkezes volt, lásd V. NABOKOV: *Szólj, emlékezet!*, 273. o. A *besúgó* angol változatát fordították magyarra, itt így szerepel ez a fordulat: „ferde hajlamú”. V. NABOKOV: *A szem. A bűvölő: két kisregény*, ford. SZÉKY János, SZILÁGYI Mihály, Budapest, Európa, 2009, 67. o.

23 A magyar fordításban „eklektikus férje” szerepel, V. NABOKOV: „Tavasz Fialtában”, ford. KISS Henriette, *Nagyvilág*, 1-2. sz. (2008): 41. o.

24 V. NABOKOV: *Szólj, emlékezet!*, 190. o.

Elsiklik fölötté az olvasó, ez pedig tökéletesen megfelel a szerzői szándéknak. Nabokov meggyőzően és módszeresen alkalmazza ezt a fogást: a romantikus irodalom kliséje, a hold szinte nem is szerepel sajátos jelentése nélkül. Nabokov szövegeiben igen kevés ellenpéldát találunk, ritkán láthatjuk homoszexuális kontextuson kívül a holdat. A mozivásznat például holdfényhez hasonlítja, Humbertet pedig holdkórosként jellemzi. Nabokov szisztematikusan kódolja ugyanúgy a hasonló helyzeteket, ez megfelel a prózai elbeszélésen végigvonuló vezérmotívum formális meghatározásának.

Olyan elvet értünk ezen, melynek alapján létrejön egy bizonyos motívum, majd sokszor ismétlődik [...]. Az egyetlen dolog, ami meghatározza a motívumot, a szövegben való reprodukálása [...]. A szerző tudatosan [...] beindítja az asszociációs „gépezetet”, az pedig működésbe lép, kapcsolatokat teremt [...], lehet, hogy a szerző nem mindegyiket tudatosítja. [...] Az építkezés fentebb leírt módja igen jellemző a költészetre.²⁵

Nabokov átvette Rozanov holdmetaforáját, aktualizálva a jelentését. A motívum átvétele a forrására való utalást jelképezi, és aktualizálja a probléma közös értelmezését, ahogy azt már kidolgozták az elődök. A holdfény említése nemcsak egyszerűen rámutat az egynemű szerelemre, hanem Rozanov felfogására is emlékeztet, mely szerint kapcsolatban áll a kulturális alkotómunkával.

Luzsin sakkozói tehetségével emelkedik ki, ezzel pedig kifejezhető az öncélú kulturális tevékenység. Azzal kezdődik alkotói pályája, hogy sakkozik csábos nőrokonával,²⁶ és a feleségétől való öngyilkos meneküléssel végződik. Luzsin szexualitása és tehetsége – közlekedőedények, áthelyeződik az

25 B. GASZPAROV: *Lityerturnije lejtmotyivi: ocserki russzkoj lityeraturi XX veka*, Moszkva, Nauka, 1993, 30. o.

26 A nagynéni flörtölt a kis Luzsinnal, megtanította sakkozni, miközben szerelmi kapcsolata volt a fiú apjával. Tán nem ugyanezt a szereplőt alkotja meg Nabokov Maud néni alakjában („I was brought up my dear bizarre aunt Maud”)? Lehet, erre a nagynénire – az első csábítóra, az első múzsára – utalnak azok a sajátos metaforák, melyekkel a korai ihleteit írja le Shade: „One day, when I’d just turn eleven, [...] There was a sudden sunburst in my head [...] Like some little lad forced by a wench With his pure tongue her abject thirst o quench, I was corrupted, terrified, allured”. Az utolsó sor fordítása: „A csoda késett, maradt a szégyen”; vö. Luzsin érzéseivel, amikor a nagynénivel találta az apját: „nagyon elcsodálkozott, valamiért nagyon elszégyellte magát”. Maud néni nevelői gyakorlatának ilyen felfogása közelíti Shade-et Luzsinhoz és Lolitához: a gyerekkori megrontásnak jó vége is lehet (V. NABOKOV: *Végzetes végjáték: regény*, ford. HORVÁTH Sz. István, Budapest, Európa, 1990, 57. o.; V. NABOKOV: *Pale Fire*, 38. o.; V. NABOKOV: *Gyér világ*, 36. o.). Brandon S. Centerwall próbálta bizonyítani, hogy az ifjú Nabokovot valóban megrontotta a nagybátyja, ez életrajzi tény – „Hiding in Plain Sight: Nabokov and Pedophilia”, *Texas Studies in Literature and Language*, 32, 3. sz. (1990): 469-484. o. (Hálás vagyok Erik Najmannak, amiért felhívta a figyelmemet erre a munkára). Véleményem szerint az ilyen hipotézis bizonyíthatatlan és szükségtelen: a gyermekkori megrontás (ez a kulcsszövegekben mindig heteroszexuális) gyermeki fantáziát is reprodukálhat, nem pedig valós eseményt.

energiája a sakkba, szerető feleségével való kapcsolatában pedig impotens. Luzsin életét az edzőjével és pártfogójával, Valentyinovval alakuló különös és valószínűleg be nem teljesedő kapcsolat kíséri. Ez a hős rajongott a Keletért (lehet, hogy a vezetője neve a gnoszticizmus alapítójára, a II. században élt hírességre, Valentinoszra utal: „halálfejes köves gyűrűt viselt”²⁷ Valentyinov a mutatóujján); Luzsin „boldogtalan szerelmet” érzett iránta, és amikor Valentyinov elhagyta, „pénzt adott Luzsinnak, ahogy megunt szeretőnek szokás adni” (74. o.). Valentyinovnak „volt még egy sajátos elmélete arról, hogy Luzsinnál a sakktehetség fejlődése kapcsolatban áll a nemiség fejlődésével” (75. o.), ez nem túl különleges gyakorlattal járt együtt: „attól félt, hogy Luzsin csak elpazarolja a drága erőt [...], távol tartotta a nőktől” (75. o.). Az egész történet az alkotás és a szexualitás kölcsönhatását hirdető roznovi eszmék világos és teljesen hihető illusztrációja. Nem az apa és a társadalom, hanem egy férfi iránti vonzalom hatására megy végbe a szublimáció. A döntő pillanatban a forrásra vonatkozó utalás vár ránk: „kerek, súlyos hold” világítja meg azt a szerelmi jelenetet, melyben Luzsin és leendő felesége meggyőződik a férfi impotenciájáról.

Ismét a térdén ült [...]. De a hold – kerek, súlyos hold – kijött a szögletes fekete ágak közül, fényesen igazolva diadalát, és amikor végre Luzsin megfordult és belépett a szobájába, ott már a padlón hatalmas négyszög világított, és ebben a fényben ott sötétlett a saját árnyéka (95–96. o.).

A Másenykában Ganyin szereti ifjúkori barátnőjét, a találkozóról álmodozik, elutasítja azokat a nőket, akik üldözik. Valamikor régen találkozott Másenykával a park csendjében, de nem jött létre intim közelség, és „a homályos holdfényben hazafelé hajtott”²⁸. Sok év telt el azóta, és megint várja Másenyka. Homoszexuális táncosok szobájában tölti a találkozó előtti éjszakát, békésen iszogatva. „A szobát valahogy halvány, földöntúli fény világította meg, mert a találékony táncosok lila selymet

27 V. NABOKOV: *Végzetes végjáték: regény*, 63. o.

28 V. NABOKOV: *Másenyka*, ford. HETÉNYI Zsuzsa, Budapest, Európa, 2011, 95. o.

raktak a lámpára” (119. o.). Ganyin állandóan egy költő versét ismételteti, aki ebben a szobában haldoklik. „Erdő fölött, folyó fölött a holdnak karéja. / Nézd, hogy csillog fényében a hullám taréja” (116. o.).²⁹ Másnap nem hajlandó találkozni Másenykával, bicepszét feszítve magára marad. Tele van az élete kalandokkal, de mintha az öreg költővel kialakult viszonya lenne a legmélyebb a kapcsolatai közül.

A Tavasz Fialtában című elbeszélésében a biszexuális Ferdinand „konnok elszántsággal szopogatott egy hosszú, holdkő ragyogású nyalókat, Fialtának ezt a különlegességét”.³⁰ Az elbeszélő, aki szerelmes Ferdinand feleségébe, vele ellentétben a napfényre van ráhangolódva, olyasfajta eksztázisokat előlegezve, amilyeneket Shade élt át.³¹ A Sebastian Knightban az elbeszélő különösen mélyen éli át Sebastian iránti érzelmeit, amikor A hold hátulja című elbeszélését olvassa. A Zsarnokölésben az elbeszélő kiterveli a diktátor meggyilkolását, akibe szerelmes, és már nem különbözteti meg magát tőle. Az elbeszélő kiigazodik a homoerotika és a narcizmus e komplexumában, természetesen a holdat is említi:

*Rettenetes álombeli sokértelmű érzés fogott el, amelytől nyomban felébredtem – koldus szobámban, a befüggönyözetlen ablakon át benéző hold fényében.*³²

„Tunya és kövér vagyok, mint Hamlet királyfi” (177. o.) – meséli a hősünk; és ez az önjellemzés átmegy a már ismert, de annál váratlanabb metaforába: „Ó, Hamlet, ó, kótyagos mamlasz!” (187. o.) A hold a Baljós kanyarban is kíséri Hamletet, ahol megvitatják A Hamlet igazi cselekménye című tudományos munkát és a hercegről szóló amerikai film tervezetét: „Azzal

29 Podtyagin az orosz románc kliséit ismétli, lásd Kapnyisztnál: „Ha már beállt az éjjel, / A csend is átkarolt. / A fák mögül egy fény kel, A gyászos arcu hold”.

30 V. NABOKOV: *Tavasz Fialtában*, 39. o.

31 „Egyszerre megértettem valamit, amit eddig is láttam, anélkül, hogy értettem volna [...]; valahogyan, észrevétlen fokonként a Fialta fölötti eget napfény árasztotta el, most már teljesen áthatotta a nap, s ez a túlradó fehér ragyogás egyre nagyobb kiterjedésű lett, minden feloldódott benne, minden eltűnt, minden elmúlt”, Uo. 45. o.

32 V. NABOKOV: *Zsarnokölés*, ford. SOPRONI András = uő: *Összegyűjtött elbeszélések*, 2. köt. *Első szerelem*, Budapest, Európa, 2015, 180. o.

kezdenénk [...] Tűzfarkú csillag”; „holdfénytől halpikkelyes zszindelyek” Hel-singőr erődfalain; „a holdfény lábujjhegyen követi a talpig vasban járó Szelle-met”³³ Ismerős ez a pszichoanalitikai ötlet, mely szerint Hamlet megszállottsága az apa iránti homoerotikus vonzalom, a paranoia mechanizmusa. Innen vezet-i le a Zsarnokölésben a politikai terrorizmus paradox felfogását, mely szerint ez a zsarnok-áldozat iránti vonzalom; a Baljós kanyarban innen kiindulva elemzi magát a zsarnokságot. Amikor először találkozik a regény hőse a homoszexuális szadizmussal teli diktatúrával,³⁴ igen erős holdfény világítja meg.

A hold bal fele olyan erősen volt árnyékozva, hogy szinte látni sem lehetett [...]; a jobb oldalát, a kissé pórússra sikerült, de alaposan behintőporozott hajlatot vagy orcát élénken megvilágította a láthatatlan nap művinek tetsző ragyogása. Bámulatos volt az összehatás (26. o.).

A kép megfelel a regény címének, amit fordíthatunk Baloldali elhajlásnak, Bal kanyarnak, sőt talán úgy is, hogy Hátra arc. Az egész regény politikai allegória, a hold képe a púderezett jobb oldalával összegző portrét ad róla, az allegória allegóriáját. A hős, aki próbálja megérteni az új rezsim titkát, „büszke szele-nográfusnak” (30. o.) érzi magát. De erőtlenség az értelem, itt nincs mit megérteni, és a nagy filozófus alulmarad a tehetségtelen diktátorral szemben. Három nő szereplő van a regényben, ők a rezsimet szolgálják, elcsábítják Adam Krugot, és megölik a fiát. Ők a Bachofen nővérek, a Krug feletti női hatalom megtes-tesítői, de ők is alá vannak rendelve a holdfénytől beragyogott homoszexuális diktátornak. Nabokov itt is ironikusan követi Rozanovot: a nővérek nevével a matriarchátus elméletét kidolgozó Johann Bachofent gúnyolja. A Baljós ka-nyar általában véve olyan gyanút kelt bennünk, hogy Nabokovot jobban érdekli az eszmetörténet, mint gondolnánk róla.

33 V. НАВОКОВ: *Baljós kanyar*, ford. M. NAGY Miklós, Budapest, Európa, 2013, 148–149. o.

34 Útban a diktátor dolgozószobájába mutatnak Krugnak egy termet, ahol egy *eunig* vezetése alatt várja „egy halom barna bőrű örmény és szicíliai kölyök” (182. o.), hogy eljöjjön az ideje, Krug fia abba hal bele, hogy ilyen fiúk erőszakolják meg.

Az Átlagember rezsímjéről szóló részek párhuzamba állíthatók „a gonosz banalitásáról” értekező Hannah Arendt gondolataival; ezenkívül Paduk e műben ábrázolt rezsímje, akárcsak Arendt totalitarizmusa, a náciizmus és a bolsevizmus közös nevezője; tartalmazza mindazt, ami közös a két rendszerben. A regény végén maga a szerző siet a hős segítségére, és ő is holdfényben látja a szerepét: látjuk „a sápadt fény (pale light) ferde sugarát”, melyen alászáll a hőshöz a szerzői akarat bitorló istensége. Ezért azt mondta a kései előszóban, hogy „Krug az elmezavar váratlan holdkitörésében (moonburst) ráébred arra, hogy jó kezekben van”.³⁵

SZ. M. ÉS 69

Sz. M. Kacsurin herceghez (1947) című bámulatos versében az eszmék ugyanezen komplexuma egyesül a hazatérés nosztalgikus álmával. A rímes elbeszélés Amerikába küldendő levélként bontakozik ki előttünk, melyet három nappal azután ír a hős, hogy megérkezett a Szovjetunióba. Az elbeszélő orosz emigráns, papnak öltözött amerikai kém. Hamis útlevétél utazik, amivel nincs minden rendben, és Szirin³⁶ regényét viszi magával. Ez teszi „átlátszóvá” (idézet a Meghívás kivégzésre című regényből), és retteg Oroszországban.

*Kiráz a félsz. Se rosztrumoszlop,
se holdsütötte Néva-part,
ereszkezővel annyi ponton,
ahány higanyfolyamba tart,*

*nem rejti ezt... de majd, ha látlak,
kifejtem én, közel hajolj,
hogy új a pópa: rendi vállak,
provinciális és fogoly.*

35 V. Nabokov előszava a regény harmadik amerikai kiadásához, V. NABOKOV: *Pod znakom nyezakonnorozsgyonnih* = uő.: *Szobranijje szocsinyenyij amerikanszkovo perioda*, Szankt-Petyerburg, Szimpozium, 1997, 202. o.

36 Ezen a néven adta ki Nabokov oroszul írt műveit (a ford.)

Szeretne visszatérni Amerikába, ami már régóta kedvesebb neki Oroszországnál; álmatlansága alatt ábrándokba merül, a Szentpétervár környékén töltött gyermekkor emlékei a „pampákkal” keverednek, melyekről akkoriban olvasott Mayne Reidnél. De a visszatérése egy bizonyos Kacsurintól függ: az ő utasítására utazott az elbeszélő a Szovjetunióba, levelet ír neki, és arról ábrándozik, hogy megint találkozik vele Amerikában. De most még együtt lakik a tolmácsával egy leningrádi szállodában „muzeális bútorok között [...], kilátással a Névára”.

*De hencseremre bújt a másik,
a póza falra térdelő,
a pléd alól derékig látszik,
tolmácsom és legényem ő.³⁷*

Egy személy lenne a széles vállú rab tartományfőnök és a szótártól soha meg nem váló fordító? A fölösleges, de nagy hatalmú társ teljes kontroll alatt tartja az elbeszélőt; egy lépést sem tehet anélkül, hogy „rábeszéli”. Az elbeszélő „az ifjúság bágyadtságát” érzi, és kitalálja, miként beszélhetné rá a fordítót arra, hogy menjenek ki a városból a nyírfák közt álló „vörös színű pajtához” (ez a „vörös színű pajta a fehér vadonban”³⁸ egy gyerekkori emlék helyszíne a Tavasz Fialtában című elbeszélésben, emellett ez is Szirin-idézet). Ebben a pillanatban e gondolatok hőse „cuppantott félálmában, és a szótárért nyúlt”:³⁹ nem kis jelentőséget tulajdonít az elbeszélő e nevetséges mozdulatnak – „itt a magyarázat az egész életre”. Maga a hold sem védi meg a rémülettől az elbeszélőt, aminek itt is homoerotikus konnotációi vannak. Holdfény világítja meg a névai tájat, és ezt fallikus, sőt rá kevésbé jellemző módon orgazmikus színezetűre festi.

Kétségkívül minden részletében kontrollálja ezt a költői látomást. A Más partokban az érzések hasonló komplexumát írta le gyermekkori emlékként: behunytt szemmel ment föl a lépcsőn anyjával, „édes érzés” töltötte el „alvajárás” közben

37 Vlagyimir Dal szótárában két jelentése van a *tolmács* szónak: „fordító” és „madár, bábic”; emellett az is fontos, hogy a hangzása emlékeztet a *sztukacsra* (besúgó). A vershez írt kommentárjaiban Nabokov főként a madár jelentést emelte ki.

38 V. NABOKOV: *Tavasz Fialtában*, 33. o.

39 Feltehetően angol–oros szótár volt, a fordító pedig olyan rossz, hogy nem válhat meg tőle; de arra is utal a gesztusa, hogy milyen nagy jelentősége van Dal szótárának az egész vers szempontjából.

az „illuzórikus rugalmasságtól” és a „váratlan mélységtől”. Maga a szerző értelmezi ironikusan az emléket, aki pontosan tudja, miről van szó: „Belegondolni is szörnyű, hogyan »magyarázná« egy sötét freudista kretén ezeket az illékony gyermeki elragadtatásokat”.⁴⁰ Maga a szerző a szövege legjobb értelmezője. Ő kapcsolja össze ezeket az elragadtatásokat a szakszerű magyarázatokkal. A lehetséges olvasatok teljes spektrumát ellenőrzés alatt tartja, képes némelyiket bátorítani, másokat pedig rombolni. Ismeri azokat az álkulcsokat, melyekkel a humortól idegenkedő komor olvasó próbál hozzáférni a műhöz, és csapdákat helyez el az útján. A jó lelkű és vidámabb olvasóknak szívesen mutat a szerző érdekesebb utakat az olvasáshoz. Végző soron az a szerző célja, hogy megossza átélt vagy kitalált tapasztalatát. E tapasztalatba pedig a magyarázat folyamata is beletartozik, melyet szintén megoszt az olvasóval a szerző.

Az Sz. M. Kacsurinnak szóló költői levél második verszakában a szerző „irigykedő üdvözetet” küld e Lermontov-idézetnek, „Dagesztán minden völgyének”. Lermontov Álom című versében („A dagesztáni nap déli tüzében”) elesett harcost láthatunk. Utolsó álmában a szeretett nőt látja. A nő álmában megjelenik a dagesztáni völgy és a halott elbeszélő. Nem csak azt jelenti e szubtextusnak küldött „irigykedő üdvözet”, hogy a leningrádi szálloda ugyanolyan veszélyes, mint az a dagesztáni völgy. Az intertextuális utalás nyilvánvalóan arra készlet minket, hogy a szerelemről szóló elbeszélésként olvassuk újra a Kacsurinnak írott levelet.

Az elbeszélő az alvó fordító félmeztelen testét látja, háttérben a holdfényes névai tájjal, a lépcsővel, az oszloppal és a hullámmal. Ezt látva az elbeszélő visszatér a levélhez: „egyébként ha találkozunk, mindent elmondok neked”. Kacsurinnak szól az ígéret: az elbeszélő mesélni akar öreg amerikai barátjának az új orosz barátáról. A levélíró itt maga is olyan lesz, mint egy rab, engedélyt kér a távoli címzettől: „Kacsurin, hazamehetek?”. Háromszoros alárendelésre épül a kémnarratíva: az elbeszélő egyrészt alá van rendelve Kacsurinnak, aki ide küldte, másrészt az őt ellenőrző tolmácsnak, de az is rab. Különös, ijesztő élvezetre vonatkozó utalások vannak szétszórva a szövegben, melyek a névai tájképre és a széles vállú tartományfőnökre vonatkoznak. A szerzői ironia kettős kódolást végez ezeken az érzéseken: visszavágyik Amerikába, a honvágy pedig a kémtörténet mögé van rejtve, amögött nyílik meg az erotikus fantázia világa.

40 V. НАВОКОВ: *Szobranijje szocsinyenyij russzkovo perioda*, Szankt-Petyerburg, Szimpozium, 5. köt., 2008, 192. o.

Az elbeszélő „amerikai papnak” van öltözve, de nem is amerikai, nem is pap. A címzett neve Kacsurin; érdemes a „szótárért nyúlni”, hogy értékelni tudjuk e vezetéknev erotikus auráját.⁴¹ Most készen állunk arra, hogy kiolvassuk Kacsurin herceg névbetűit,⁴² és annak a jelentését is értékeljük, hogy milyen messze van az áhított vörös pajta: „hatvankilenc versztára”: Sz. M. és 69.

Azok a vonzalmak, melyeket ezek a kényelmes, nyelvek közötti jelképek fejeznek ki, fontos szerepet játszanak Nabokov műveiben, de az életrajzában nem. Ez nagyon fontos különbség, Nabokov más jelentős motívumaira is jellemző. Például állandó témája a visszatérés Oroszországba, de sosem tért vissza. A vizsgált helyzet legközelebbi analógiáját Svetlana Boym munkájában látom, melyben a szuicid motívumokat elemzi Mallarmé, Majakovszkij és Cvetajeva költészetében. A filológus rámutat művészetük terápiai jelentőségére: azért írtak erről, hogy ne tegyék meg, és nem is tették meg, amíg írtak. Egy darabig maga az írás folyamata mentette meg őket a vágtyól, példásan betöltve azokat a funkciókat, melyeket a szabad asszociációkra bíz a pszichoanalitikus.⁴³

A pszichoanalitikusok „bécsi delegációjában”, melyet kinevetett Nabokov, kellő elhivatottsággal és szakértelemmel, projekciónak nevezik az ilyen kölcsönös viszonyt. Azt feltételezi a projekció pszichoanalitikai elve, hogy az elfogadhatatlan vágy nem tudatosodik a személyben, és tudattalanul tárgyiasul a szövegben: a tudását használó pszichoanalitikus feltárja az olvasott szövegben azt, amit nem tudott a szövegéről a szerző. De azt látjuk Nabokovnál, hogy az író pontosan kiszámított, ellenőrzés alatt tartott játszmát folytat a vágyakkal, az eszmékkel és a formákkal, bár e játszma sok lépését – teljesen tudatosan – elrejtí az olvasó elől. Bonyolultabb, aktívabb, erőteljesebb folyamattal van dolgunk annál, amit a projekció pszichológiai eszméjén értünk. Azt és csak azt írta meg a szerző, amit akart, és csak ennek az elolvasására hív minket.

4 1 Dal szótára szerint a *kacsura* „égimeszelő, nyakigláb”; a *kacsurity* jelentése „hajlítani, görbülni, nyomni, dagasztani”; a *kacsura* pedig dülöngélés.

4 2 Mulatságos, hogy Nabokov e versekhez írt önkomentárjaiban különbözőképpen oldották fel ezeket a kezdőbetűket: ez egyik esetben Kacsurint Sztjefan Msztyiszlavovicsnak nevezték, a másikban Szergej Mihajlovicsnak, vö. M. E. Malikova megjegyzéseivel, V. V. NABOKOV: *Sztyihotvorenyija*, Szankt-Petyerburg, Akagyemicseszkiy Projekt, 2002, 572-573. o.

4 3 S. BOYM: *Death in Quotation Marks: Cultural Myths of the Modern Poet*, Cambridge, Harvard University Press, 1991.

Megkérdezte egyszer Nabokov, „méltó-e a szerzőhöz az, hogy felfedezi és bedugdossa ide-oda a könyvbe ezeket a vékony jelzőkarókat, noha a természet azt követeli, hogy ezek ne legyenek túlságosan szembetűnőek?”⁴⁴ Eleve ellentmondásos a feladat. Azért állítanak mérföldköveket, hogy lássuk ezeket. Ha olyan a természetük, hogy nem látjuk őket, akkor nem mérföldkövek. „Ritkán olvasom újra a könyveimet, [...] de amikor mégis újból elolvasom őket, a legnagyobb örömet a rejtett témák útszéli susogása okozza.”⁴⁵ Ez okozza a legnagyobb nehézséget is: a szerzőnek nehéz elrejtene a susogást, az olvasónak pedig nehéz világosan hallania. Nem fogalmazott rosszabbul Nabokovnál Freud: „egy szöveg kiforgatásánál hasonló a helyzet, mint egy gyilkosságánál. Nem a tett végrehajtása nehéz, hanem a nyomok eltüntetése.”⁴⁶

A freudi álomhoz hasonlóan a szöveg beteljesíti a vágyakat, amelyek nem válhatnak valóra az életben. Így Martin a Hőstettben megszabadította a szerzőjét attól a veszélyes vágytól, hogy visszatérjen a Szovjetunióba; ahogy Humbert vagy Kinbote szabadította meg más, elfogadhatatlan érzésektől. A szövegek segítenek a szerzőknek nem megvalósítani bizonyos vágyaikat; lehet, hogy az olvasóknak is segítenek.

Pálfalvi Lajos fordítása

44 V. Nabokov előszava a *Baljós kanyar* harmadik kiadásához (Sz. Iljin fordítása), *Szobranyije szocsinyenyij amerikanszkovo perioda*, 318. o.

45 V. NABOKOV: *Baljós kanyar*, 14. o.

46 S. FREUD: *Mózes. Michelangelo Mózes: két tanulmány*, ford. F. OZORAI Gizella és KERTÉSZ Imre, Budapest, Európa, 1987, 69. o.

1/7

2023

© 2023

A KABÁTOMBÓL BÚJT ELŐ AZ ÉLET¹LIPTÁK ILDIKÓ: *CSAK NEKED AKARTUNK JÓT*
(JÁSDI JULI ILLUSZTRÁCIÓIVAL)

„Az ágyam kárpitja szűrős anyagból van. [...] Szerintem maradék fonalakkól szőtték, így jött ki ez a káosz minta”² – olvashatjuk Lipták Ildikó regényének önreflexív nyitómondatát és annak folytatását. A főhős elbeszélő, Lilla feklelyének leírása metaforikusan élete jellemzése is: szűrős, kaotikus, és a szegénység maradék fonalaiból szőtték. Lipták regénye a szó legszigorúbb értelmében hétköznapi eseményeket mesél el. Ám retorikai fogásai révén a mű minden mondatában és szavában elképesztő feszültség rejlik. Járdi Juli minimalista illusztrációi is ennek érzékeltetése okán lavíroznak a direktség és az elvontság között, a hétköznapi helyzetekben rejlő groteszkiséget is érzékeltetve.³

A regény legfontosabb szervezőmotívuma egy régi bőrkabát, amit Lilla nevelőapja kínál fel – nem választási lehetőségként – egy új vásárlása helyett. A ruhadarab azonban olyannyira meghatározó lesz a lány életében, mint az a bizonyos köpönyeg volt Akakij Akakijevics számára, igaz, itt eleinte nem a vágyakozással, hanem a vagányság teljes hiányával társul. Ám mire végül megszokottá válna, eltűnik, hogy az események egész sorozatát indítsa el. Jelentéktelen, mindennapi történésekét, amelyek viszont a felnőtté válásig vezetnek, mire a kabát megkerül. „Tényleg csak neked akartunk jót. Hogy ne röhögjön rajtad mindenki” – mondják a tolvajok, egyszersmind a címet is megmagyarázva. Utóbbi leggyakrabban a szülők szájából hallja a mindenkorri tinédzser, itt azonban a diáktársaktól származik. Mindez pedig arra is utal, hogy ők tőlük és kegyetlenségeikből legalább annyit lehet tanulni az életről. Közben viszont Lillát előlönti „valami különös érzelem, ami hirtelen nagyon szorosan hozzákapcsol ehhez a kabáthoz. [...] Olyasmi ez, mint a szeretet. Mint ahogy az ember egy háziállatot vagy legalábbis a kisgyerekkori plüsseit kedveli. Elrabolták, meghurcolták, még meg is akarták ölni, de most itt van velem. Nem a fülnél fogva viszem a zacskót, hanem ölelem.”⁴ A sérelmek talán felszámolnak valamilyen kötelékeket, de mindeközben újak megkötésére is ösztönözhetnek.

1 A szerző a dolgozat írásának idején a *Nemzetközi Visegrádi Alap* ösztöndíjában (International Visegrad Fund, 2023–2024, No. 52310166), a *Tempus Közalapítvány* által gondozott *Fiatalkorok ösztöndíjában* (2023–2024, No. HTP578JPV2024), valamint a *Kisebbségi Kulturális Alap* ösztöndíjában (Fond na podporu kultúry národnostných menšín, 2024, No. 24-211-00143 Š) részesült. A dolgozat az *Üveghegyek. Fejezetek a kortárs gyermek- és ifjúsági irodalomból* című kézirat részét képezi. – Na tvorbu práce autor získal štipendium *Fondu na podporu kultúry národnostných menšín*. Úryvok je súčasťou rukopisu s názvom *Üveghegyek. Fejezetek a kortárs gyermek- és ifjúsági irodalomból* (Sklenené pohoria. Kapitoly zo súčasnej literatúry pre deti a mládež).

2 LIPTÁK Ildikó, *Csak neked akartunk jót*, Csimoto, Budapest, 2020, 5.

3 KOC SIS Katica, *Csak neked akartunk jót*, Kultúra.hu, 2020. = <https://kultura.hu/csak-neked-akartunk-jot/>

4 LIPTÁK, *i. m.*, 115–116.

A mű homodiegetikus narrátora egy hetedikes lány kendőzetlen, őszinte nyelven szólal meg. Az egyszerű, rövid mondatokból építkező fogalmazásmód és az el nem túlzott, de természetes szlenghasználat mind ennek hitelességéhez járulnak hozzá. A szöveg tördelése nem sorkizárt, ami a gondolatok hullámszerűsége éppúgy utal, mint ahogy a textus személyes jellegét erősítve a kézzel írt jegyzetfüzet mediális sajátosságait is magára ölti. Ezért az új oldalon induló fejezetek is az új vagy leágazó gondolatmenetek jelölői, melyek azonban továbbra is egy kronologikusan előre mozgó történetegész részei maradnak. Ezt igazolja a szakaszok címtelensége is. E megoldásokkal a mű a naplóregények hagyományaira játszik rá. Az elbeszélő gondolatainak mindazonáltal nem szab határt sem tér, sem pedig idő. Az egyes események, tárgyak által előhívott asszociációi számtalan retrospektív visszatekintéssel gazdagítják a narratívát. Ennek köszönhetően nemcsak Lilla jelenére vonatkozóan ismerjük meg a lány legmélyebb gondolatait, hanem múltjának beszivárgó tapasztalatait az előzményekről is sokat elárulnak. Ugyanígy kerül kivitelezésre az elkalandozás vagy az apróságokba való belefeledkezés is. Az elbeszélés ilyenformán a (tinédzser)tudat gondolatszerző stratégiáinak működésmódját is láttatja. A szerző beleélést segítő remek megoldása, hogy a főhőst csak a kötet 29. oldalán, egy dialóguson belül nevesíti. „A formaválasztás olyan helyzetbe hoz bennünket, hogy elveszik a határ a befogadó és a mesélő között, hiszen a főhős testéről és ahhoz való viszonyáról előbb tudunk meg valamit, mint a nevét.”⁵ Addigi élményeit ezért a befogadó még inkább a magáénak érezheti, ekkorra pedig már olyan feszes kapocs alakul ki közte és a főhős, illetve annak helyzete között, hogy az olvasó továbbra is magára vonatkoztatni azt.⁶

Az elbeszélés poétikai megoldásai Lilla mindenkori hangulatához idomulnak. Ha izgul, ha valami kellemetlen a számára, azt a szöveg az élőbeszédet imitálva érzékelteti: „Most! Most szűnjek meg, én istenem, jó istenem!”⁷ Helyenként él az intermedialitás eszközeivel, például a filmszerűséget idézve meg a kameramozgás, valamint a ráközelítés aktusának verbalizálásával, vagy épp a levélformát a nem létező nagymamának címzett fiktív, kurzivált levéllel. Ám mindezek továbbra is csak Lilla áramló gondolatainak (naplójának) sajátos, mediálisan reflektált állomásai.

A tinédzserség a szöveg nyelvi érzékenységében és korlátaiban, de Lilla időnkénti ismerethiányában is megmutatkozik.⁸ Bizonyos szavakat nem ért (epeda), máskor azok

5 PARTI Judit, *Kabátgondok*, Mesecentrum, 2020. = <https://igyic.hu/konyvajanelok/kabatgondok.html>

6 GÖRBE Helga, *Segítség, felnőttem!*, Alföld online, 2021. = <http://alfoldonline.hu/2021/03/segitseg-felnotttem/>

7 LIPTÁK, *i. m.*, 55.

8 KOCISIS, *i. m.*

archaikusságára (veranda) vagy épp különlegességére (buklé) reflektál, megint máskor értelmezi őket, esetleg személyes, még a gyerekkorából származó etimológiát társít hozzájuk (a „nesz” mint a „wellness” szótöve). Nyitott a humoros szójátékokra és az egymást előhívó nyelvi formációk különbségeinek taglalására, például a „nagynéni” és a „Nagy néni”, vagy az örökzöld Nusi néni esetében, „*akit magamban eleinte csak Nusi néninek hívtam, mert mindig olyan rövid szoknyát visel, hogy ki van mindene.*”⁹ Az ismerethiány feloldása általában a detabuizálással párhuzamosan valósul meg, ezeket azonban mindig valamilyen konkrét élethelyzet hívja elő. A felfejtés lehet spontán, alapulhat kikövetkeztetésen, de társulhat hozzá direkt magyarázat is. Utóbbira remek példa, amikor Lilla a nagynénje sportoló előéletéről érdeklődik, mivel látott egy kupát a vitrinjében, arról azonban kiderül, hogy valójában egy urna. „*Együtt aludtam egy halottal*” – érkezik aztán a retorikailag is bravúros fölismerés. „*[D]e valamiért mégsem kavarr fel, hogy egy szobában voltam vele. Nusi minden nap ott él, talán nem is gondol már arra, hogy van ebben valami furcsa, és nem az volt a célja, hogy engem összezárjon vele. [...] Most még érdekesebbnek látom a Nusit. Olyan derűs ember! Nem értem, hogy fér el benne ez a történet.*”¹⁰ A gondolatmenet az élet sötétebb tapasztalatainak megismerésére is nyitott, rugalmas tinédzserlátásmód lenyomata, ahol a kíváncsiság legyőzi az idegenkedést.¹¹ Ennek ellenkezőjét látjuk azonban egy rögtönzött családi látogatás során, amikor Lilla egyik barátnője arról számol be, hogy „*Anyám elköttette magát, amikor megszülettem. [...] Utána meg megcsináltatta a mellét. Én is meg fogom az anyémet. Mivel nem kaptunk értelmezhető didiket a felmenőinktől, azt mondta anyukám, hogy ha elmúlok tizennyolc, befizetünk engem is. / Ebben a mondatban legalább három olyan szó volt, amit én még soha életemben nem használtam. Korábban nem figyeltem meg Tündi melleit, de akkor oda kellett nézmem, és láttam, hogy azért mégiscsak van ott valami. Sőt, az lett az érzésem, hogy talán nagyobb is, mint az anyém. Ezek szerint az anyém sem értelmezhető? [...] Az életük, amibe bepillantottam, annyira idegen számomra, hogy hirtelen úgy éreztem, nem is beszélem a nyelvüket.*”¹² Az iménti idézetekből is kitűnik a regény azon törekvése, hogy minden felmerülő kérdésről, legyen az nehéz vagy kellemetlen, feltétlenül őszintén, kitakarásmentesen szóljon. A személyesség az elbeszélő nyitottságában, de az ódzkodásában is megmutatkozik. „*A lepszívfacsaróbb talán a műben az, hogy egy-*

9 LIPTÁK, *i. m.*, 6.

10 *Uo.* 85.

11 PEER Krisztina, *Dehogy akartatok ti jót! Kamaszlélektan szépirodalmi köntösben*, Prae online, 2020. = <https://www.prae.hu/article/11614-dehogy-akartatok-ti-jot/>

12 LIPTÁK, *i. m.*, 97–98; 96.

általán nem célja szívfacsarónak lenni. Lilla olyan könnyedséggel mesél a traumáiról, mint aki már teljesen hozzászokott azok meglétéhez.”¹³ A megannyi szituáció, jellem, keretrendszer és emberi működésmód (örökzöld nagynéni, régivágású-szűkmarkú nevelőapa, álszent-anyagias főbérlők, Tündi élvhajhász apja) megismerése révén a világ sokrétűsége tárul fel Lilla előtt. Nem durván, de tabumentesen, számos beavatási helyzetet kínálva, mindemellett pedig görbe tükröt állítva a valóság elé, legyen szó a szegény-gazdag bipolarizációról, a szexizmusról, az iskolai zaklatásról, vagy épp a média – illetve akár a család – torzult testkép-elvárásairól. A mű rétegzettsége maradéktalanul kimeríti a duplafedelőség kritériumait. A kamaszokról és a kamaszok által látott felnőttekről szól kamaszoknak és felnőtteknek egyaránt.¹⁴

A társadalomkritika mellett a regény szociális problémákkal összefonódó mélylélektani rétege is igen markáns,¹⁵ ami mindenekelőtt Lilla karakterének ábrázolásában, valamint az ő szereplőértékeléseiben nyilvánul meg, a problémaérzékenység azonban nem uralkodik el a mű poétikai dimenziója felett.¹⁶ Lilla egy alapvetően introvertált, önbizalomhiányos, az osztálytársainak és szüleinek megfelelni vágyó lány. Ezek a jellemzői azonban nem önmagukban állnak és eleve adottak, hanem a jelen és a beszivárgó emlékek tapasztalatai révén kialakult és folyamatosan megerősített tulajdonságok. Gyökereik a csonka családi háttér, a szegénység és a kiszolgáltatottság egymást erősítő hármasságáig nyúlnak, melyek Lilla gyermekkorának lényegi meghatározói voltak. Mivel a lány sem a nagyszüleiéről, sem a rokonairól nem tud semmit, joggal feltételezhetjük, hogy az anyja állami gondozásban nőtt fel.¹⁷ Lilla jellemének kialakulásában mégis két, ezektől részben függetleníthető tapasztalat, az otthoni kommunikáció és érzelmi kapcsolat hiánya játszotta a kulcsszerepet. „Anyu szeret engem, én szeretem őt, de valójában nincs is más választásunk. Nem úgy vagyunk egymással, mint néhány csaj az osztályban az anyukájával. Mi nem vagyunk »barátnők«. Soha nem mondom el neki a titkaimat, de még a fura gondolataimat sem. Amikor kicsi voltam, olyan sokszor volt csönd a lakásban, hogy mindig ki kellett találnom valamit, ami bent, a fejemben megtörte az ordító némaságot. Például azon töprengtem, hogyha nem hallgatnánk, mit mondanánk egymásnak. Lehet, hogy Anyu is épp így tett.”¹⁸ A kommunikációhiány, a meg nem beszélés, az elhallgatás mint gát lesz jelen Lilla későbbi kapcsolatépítéseiben is, és tovább erősíti szorongásait. Jóllehet, ezek eredője

13 KAISER Zsanett, *Nemlétezés-érzés*, Kreatívek, 2021. = <https://kreativek.blog.hu/2021/04/05/nemletezes-erzes>

14 KISS Judit, *Bevezetés a gyermekirodalomba*, Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2008, 15–18.

15 LOVÁSZ Andrea, *Felnőtt gyerekirodalom. Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon*, Cerkaella, Budapest, 2015, 197–198.

16 UŐ, *Amiről nem lehet beszélni, arról is beszélni kell. Avagy képmutató-e a kortárs ifjúsági irodalom* = HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikoletta (szerk.), *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, FISZ, Budapest, 2017, 251–262.

17 ZÓLYA Andrea Csilla, *Mégiscsak létezem...*, Dunszt, 2020. = <https://dunszt.sk/2020/09/21/megiscsak-letezem/>

18 LIPTÁK, i. m., 22.

éppen az, hogy hányatott előélete miatt az anya sem tanulta meg működésük, működtetésük mikéntjét. Az idézet utolsó mondata is erre utal. A végtelenített csendek a lány emlékei szerint csak a mesemondás aktusakor oldódtak fel, amikor az anya hangja is egészen mássá vált. A regényben ezen alkalmak nosztalgikus emléke vezeti el őt az irodalomhoz és a szavaláshoz, tehetségének kibontakoztatásához is. Mindez önreflexióként azonban a mese és az irodalom terápiás funkcióira is utal, ami számos tekintetben Lipták művére is áll. A szöveg mindazonáltal nem igazán dolgozik sem a pop-, sem pedig a klasszikus kultúrára vonatkozó utalásokkal. A versről, ami Lillát oly mélyen megszólítja, semmit nem tudunk meg (igaz, ez utalhat arra is, hogy mindenki szívéhez más alkotás talál utat), s mint kiderül, még a szavalóversenyre készülő diákok is csak a halott költőket tartják említésre méltónak, hiszen az élők versei még csak nem is rimelnek.

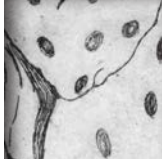
Az apáról nem esik szó a könyvben, alakja a múlt homályába vész. Metaforikusan egy packba zárt szellem, Lilla őrzi ugyanis anyja régi telefonjait, hátha a jövőben valaki elő tudja majd hívni róluk a régi fényképeket, melyeken akár az apja is szerepelhet. Ám ez csak remény, és egy újabb adalék a zárkózottsághoz. A mű több létfilozófiai kérdést is felvonultat, például az elmúlás vagy a létbizonytalanság kapcsán, a legtöbbször visszatérő érzet azonban a láthatatlanságé. Például, amikor Tündi szülei ignorálják a jelenlétét, vagy odahaza sem figyelnek oda arra, amit mond. Mindezen események filozófiai fejtegetésekbe torkollanak, melyek során a főhős saját létezését is megkérdőjelezi. De „Lilla ezt szokja meg és ideig-óráig kényelmesnek is tartja, hiszen addig is, míg nem vesznek róla tudomást, nem vele foglalkoznak. Ez szűnik meg akkor, amikor mégis képessé válik kiállni magáért mások előtt, amikor már akár finom iróniával és humorral megfűszerezve is ki tudja mondani gondolatait, véleményét, vágyait és kételyeit.”¹⁹ Ebben segíti fokozatosan erősödő kritikai horizontja, minek révén mások kicsinyességét, hibáit, gyengeségeit is mindinkább észleli.

A mű fontos tapasztalata a szegénység és a gazdagság bipolaritása. Ez Lilla emlékeiben a többszöri költözködéssel, a korábbi főbérnöknek, majd a zsugori nevelőapának való kiszolgáltatottsággal társul.²⁰ Utóbbi miatt vásárolják a legolcsóbb tejet, de ő őrizgette a padláson éveken át az anyja üresen maradt koporsóját is – hátha jó lesz még –, miután a mamát egy másikban temették el. Lilla szerény háttére önreflexív módon abban is megmutatkozik, hogy a legtöbb ismerőse kapcsán azok jó anyagi helyzetéről is szót ejt, amivel viszont saját közegének hiányosságairól is tudósít. A szegénység beismerése azonban tabunak számít. Nagy dilemmát generál például, hogy Lilla elfogadhat-e egy titokban felajánlott kabátot az egyik „jól szituált” tanárától. Az ilyen és ehhez hasonló szituációk az olvasót éppúgy folyamatos válaszadásra ösztönzik.

19 ZÓLYA, i. m.

20 PARTI, i. m.

A pénz jelentős „hátszágként” értelmeződik akkor is, amikor az egyik osztálytárs családja az osztálynak ajándékoz egy otthonról kiselejtezt kanapét. *„Amikor az apja távozik, végignyúlik a kanapén és a cipőjét is fölteszi rá. Olyan érzésem van, hogy ez a bútor soha nem lesz az osztályé. Kinga leigáz minket, és ennek jegyében most épp elfoglalt egy nagyobb részt a teremből.”*²¹ Lilla korábbi ülőhelyét ugyanígy hódította meg, ahogy a barátnőjét is, ő pedig nem tehetett ellene semmit, hiszen kész tények elé állították. Mindezek révén betekintést nyerünk a tinédzserek hierarchiáját szervező gazdasági dimenzióba is, ami ugyancsak a felnőttek társadalmát tükrözi vissza. A pénz áttételesen a menőség alapja lesz. Nekik kívánnak megfelelni az „alsóbb rétegek”, újabb kiszolgáltatottság-horizontot teremtve önmaguk számára. Így tesz Lilla is, közben pedig maga is hanyagolja azokat, akik kevésbé menők, és vele egy szinten, esetleg alább állnak. A helykeresés nehézségei tehát többdimenziósak. A regény egyik legfontosabb mozzanata és tanulsága azonban ezen folyamatok felismerése, és a rájuk vonatkozó reflexiók megfogalmazása lesz, a kellő distancia kialakítása révén. Valamint annak tudatosítása, hogy egy-egy pozíció, s az azt megalapozó „hátszág” milyen könnyen meginoghat egy nagyon is hétköznapi élethelyzetváltozás, például egy válás által. *„Ahogy újra és újra odanézek, és látom, hogy milyen praktikákat vet be, hogy észrevegyük azt a szar telefont, hirtelen olyan bénának tűnik, hogy szinte megsajnálom. Feltűnik ennek a viselkedésnek a szánalmassága, és elégedettséggel tölt el, hogy én képes vagyok felismerni ezt, és a felkavaró irigységet felváltja ez a másik érzés: az elégedettségé.”*²² Az igazi érettség ösztönző motívumai ezek. És bár Lilla élete a történet végén sem válik idillivé, ahogy maga sem hozza mindig a legjobb döntéseket, annyi biztos lesz, hogy nyitott szemmel jár, boldogul, és legyen bármilyen is a családja, azért ott van mellette, a nehézségek mellett pedig boldog pillanatai is akadnak.²³ Csak egy kicsit jobban kell figyelni rájuk, és értékelni őket. Azt viszont Lilla már megtanulta – és vele talán mi is –, hogy ezt hogyan kell.

21 LIPTÁK, *i. m.*, 34–35.

22 *Uo.* 118–119.

23 PEER, *i. m.*

117

"SNDRA"

© 2023

SZERZŐINK

BAKA L. PATRIK (1991, BRÜNN) ÍRÓ, KÖLTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (SELYE JÁNOS EGYETEM) ■ **BEDECS LÁSZLÓ** (1974, BUDAPEST) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS, EGYETEMI OKTATÓ (SZÓFIAI EGYETEM) ■ **BÖSZÖRMÉNYI PÉTER** (1972, BALONY) MŰFORDÍTÓ ■ **ETKIND, ALEKSZANDR** (1955, SZENTPÉTERVÁR) IRODALOM- ÉS KULTÚRATUDÓS ■ **FERENČUHOVÁ, MÁRIA** (1975, POZSONY) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, FILMTEORETIKUS ■ **GÁSPÁR-SINGER ANNA** (1976, BUDAPEST) ÍRÓ, KULTURÁLIS ÚJSÁGÍRÓ ■ **HAVRAN KATI** (1991, VÁGSELLYE) ÚJSÁGÍRÓ, KRITIKUS ■ **HEGYI KRISZTINA** KÖLTŐ ■ **KATONA NIKOLAS** (1993, DUNASZERDAHELY) KÖLTŐ, TANÁR ■ **KEMPSKI REBEKA** (2002, GALÁNTA) KÖLTŐ ■ **KUGLER VIKTOR** (1993, BUDAPEST) KÖLTŐ ■ **MÉSZÁROS TÜNDE** (1970, POZSONY) MŰFORDÍTÓ ■ **NAGY MAGDOLNA** (1972, DEBRECEN) KÖLTŐ ■ **NÉMETH ZOLTÁN** (1970, KÉMÉND) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ (VARSÓI EGYETEM) ■ **OLÁH ANDRÁS** (1959, HAJDÚNÁNÁS) KÖLTŐ, ÍRÓ ■ **PÁLFALVI LAJOS** (1959, PÉCS) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, MŰFORDÍTÓ ■ **SCHÖN KÁROLY** (2002, GALÁNTA) KÖLTŐ ■ **SZÁVAI DOROTTYA** (1968, BUDAPEST) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (PANNON EGYETEM)

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM – DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)
ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY – „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET“, MADACH.ASIST@GMAIL.COM
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

